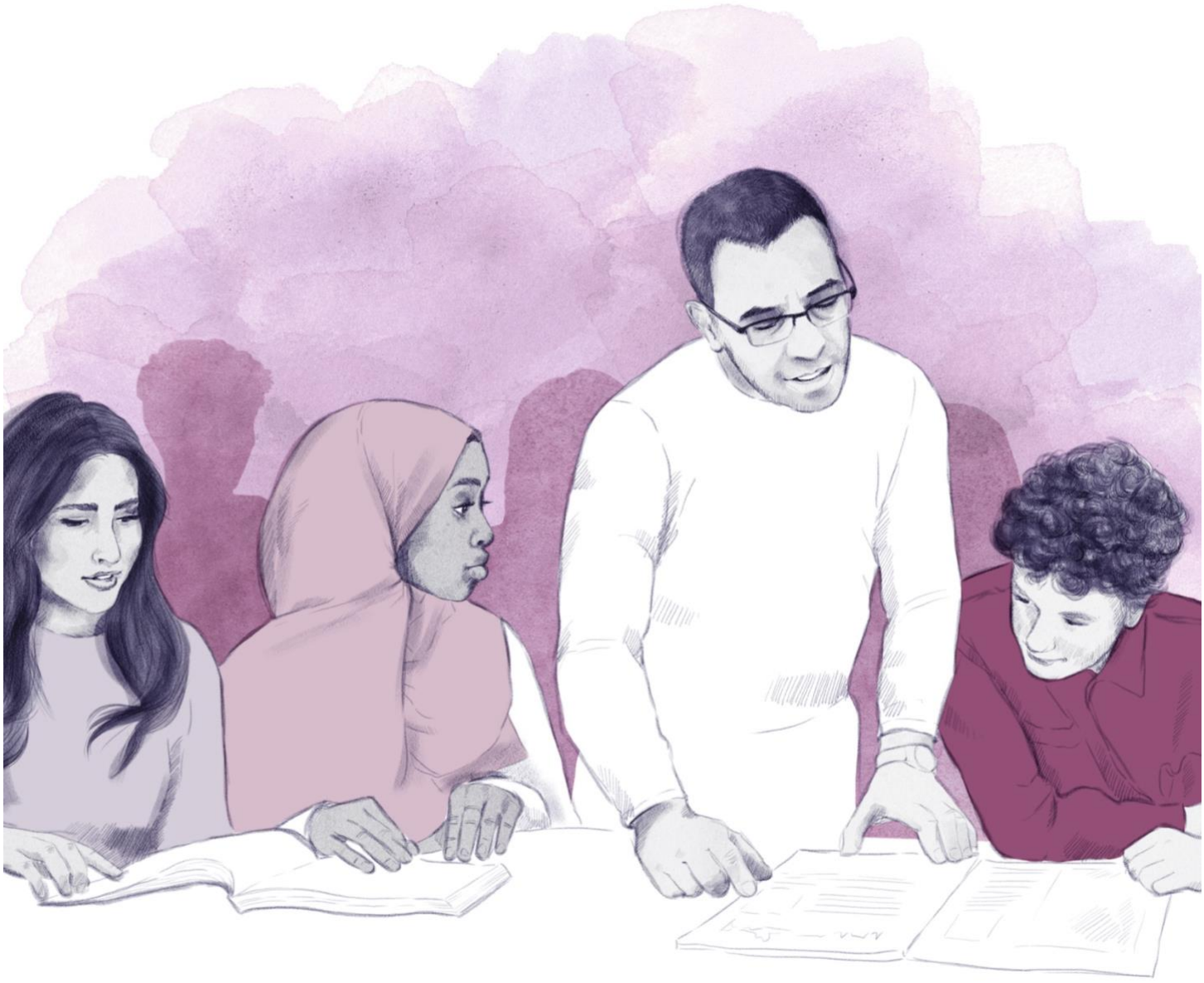
mucf

”Som en främling i sitt hem”

Antimuslimsk rasism och muslimska invånares villkor i Sverige idag

© Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2026

Kontaktuppgifter MUCF:
Telefon: 010-160 10 00
Uppdragsansvarig: Mirjam Katzin
Författare: Linnea Lundgren
Illustrationer: Madelen Lindgren
E-post: info@mucf.se
Webb: www.mucf.se

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning **3**

Förord **5**

Sammanfattning **6**

Utgångspunkter 6

Övergripande resultat 7

1. Uppdrag, syfte och genomförande **11**

1.1. Regeringsuppdraget 12

1.2. Syfte och frågeställningar 13

1.3. Projektorganisation och referensgrupp 14

1.4. Metod och material 14

1.5. Rapportens upplägg 20

2. Utgångspunkter, begrepp och analysnivåer **21**

2.1. Muslimer i Sverige 21

2.2. Centrala begrepp 22

2.3. Vardaglig islamofobi 25

3. Kunskapsläge **27**

3.1. Historiska perspektiv: föreställningar om muslimer 27

3.2. Medier, politik och samhällsklimat 28

3.3. Islamofobi i vardagen. 30

3.4. Konsekvenser och strategier 35

3.5. Sammanfattning av kunskapsläget 36

4. Resultat: övergripande mönster **37**

4.1. Den diskursiva nivån 37

4.2. Den strukturella nivån 42

4.3. Den individuella nivån 51

4.4. Kvinnors och flickors erfarenheter 58

4.5. Ungdomars erfarenheter 63

4.6. Sammanfattning 68

5. Resultat: kommunala verksamhetsområden **69**

5.1. Socialtjänst 69

5.2. Skola och utbildning 74

5.3. Äldreomsorg 80

5.4. Arbetsmarknad och arbetsliv 83

5.5. Stadsplanering, segregation och trygghet 89
5.6. Det muslimska civilsamhället och relationen till kommunen 94
5.7. Kultur och fritid 97
5.8. Sammanfattning 99
6. Kommunernas perspektiv 101
6.1. Reflektioner efter dialogmöten 101
6.2. Hinder och utmaningar i arbetet framåt 102
7. Slutsatser och vägar framåt 105
7.1. Sammanfattning och diskussion 105
7.2. Konsekvenser för individer, familjer och föreningar 111
7.3. Konsekvenser för samhället i stort 112
7.4. Behov av vidare kunskap och uppföljning 114
8. Referenslista 116

Förord

Antimuslimsk rasism är ett samhällsproblem som påverkar människors möjligheter att leva och delta i samhället på lika villkor. För att kunna motverka detta problem behöver vi kunskap om hur rasismen kommer till uttryck i människors vardag och i mötet med offentliga verksamheter, men också om vad offentliga verksamheter kan göra för att människor i högre utsträckning ska uppleva att de bemöts på lika villkor. Det är utgångspunkten för den här rapporten som har tagits fram inom ramen för regeringsuppdraget att genomföra kunskapshöjande insatser för att förebygga och motverka antimuslimsk rasism.

Det är på många sätt en drabbande rapport. Genom människors egna berättelser blir det tydligt hur islamofobi kan ta sig uttryck i vardagliga situationer, ibland öppet och direkt, ibland genom bemötanden, förväntningar och föreställningar som är svårare att sätta ord på. Rapporten ger en fördjupad förståelse för hur dessa erfarenheter påverkar människors liv, deras känsla av tillhörighet och deras möjligheter att utöva sina rättigheter.

Samtidigt är det viktigt att rapporten inte stannar vid att beskriva utsattheten. Den rymmer också berättelser om det som fungerar väl. Här finns exempel på kommunala verksamheter som hittar goda lösningar, på betydelsen av lyssnande och på vikten av relationen mellan det offentliga och civilsamhället – en relation som behöver präglas av långsiktighet, lyhördhet och tillit. Rapporten lämnar inga egna åtgärdsförslag, men genom dessa erfarenheter pekar den på möjligheter att utveckla arbetet.

Vår förhoppning är att rapporten ska bidra till ökad kunskap men också komma till praktisk användning. Arbetet handlar om att säkerställa att muslimska invånare har samma möjligheter som andra att vara delaktiga i samhället, utöva sin religion och få sina rättigheter tillgodosedda och på så vis om att förebygga och motverka rasism och diskriminering.

Vi vill rikta ett varmt tack till alla som har delat med sig av sina erfarenheter. Utan er öppenhet och vilja att berätta hade den här rapporten inte varit möjlig. Vi vill också tacka de kommuner, organisationer och andra aktörer som har medverkat i arbetet samt förstås Linnea Lundgren som har genomfört studien och författat rapporten.

Stockholm 2026–10–23

Magnus Jägerskog,
Generaldirektör,
Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

Sammanfattning

Den här studien är en del i regeringsuppdraget att genomföra kunskapshöjande insatser för att förebygga och motverka antimuslimsk rasism (A2024/00870). Den bygger på material som framkommit vid dialogmöten i tio kommuner och nationella fokusgrupper och omfattar mer än fyrahundra personers erfarenheter av att leva som muslim i Sverige i dag.

Utgångspunkter

- Rapporten utgår från muslimska invånares upplevelser av vardagen i kommunen. Det är där människor går i skolan, arbetar, får omsorg, tillbringar sin fritid och deltar i föreningslivet. Kommunerna har en viktig roll i arbetet mot diskriminering och rasism och att skapa förutsättningar för alla invånare att leva på lika villkor.
- Begreppen islamofobi och antimuslimsk rasism används synonymt i rapporten. Utgångspunkten är att det kan drabba både personer som identifierar sig som muslimer och personer som av andra uppfattas som muslimer.
- Fokus ligger på vardaglig islamofobi. Det omfattar hatbrott men också sådant som inte alltid fångas i brottsstatistiken, som blickar, tonfall, återkommande frågor och misstänksamma eller fördomsfulla antaganden. Analysen utgår från tre sammanhängande nivåer. Den diskursiva nivån beskriver föreställningar om muslimer i politik, medier och det bredare offentliga samtalet. Den strukturella och institutionella nivån gäller verksamheternas rutiner, regler, bedömningar och beslut. Den individuella nivån handlar om människors erfarenheter och konsekvenserna av utsattheten. De tre nivåerna samspelar: en föreställning i samhällsdebatten kan påverka hur en verksamhet utformar sina rutiner, vilket i sin tur kan påverka hur en enskild person bemöts.
- Analysen tar också hänsyn till hur kön och ålder formar erfarenheterna, i enlighet med uppdragets uppmaning att särskilt beakta flickors och kvinnors samt ungas perspektiv.
- En viktig utgångspunkt i rapporten är att, förutom att belysa problem, också lyfta fram goda exempel och arbetssätt som kommunerna kan bygga vidare på.

Övergripande resultat

Nedanstående punkter beskriver kortfattat rapportens övergripande resultat.

Rapporten visar förekomsten av antimuslimsk rasism och hur den tar sig uttryck. Genom de över 400 muslimska deltagarnas berättelser framkommer att islamofobi förekommer på diskursiv, strukturell och individuell nivå och tar sig uttryck på en rad skilda sätt; genom negativa föreställningar i den offentliga diskursen, genom ojämlika institutionella villkor och genom att individer bemöts av hot, hat och misstänkliggörande men också av att bli osynliggjorda och exkluderade.

Deltagare beskriver att de ofta bemöts som ett enhetligt kollektiv. Trots stora skillnader vad gäller bakgrund, religiös inriktning, grad av religiositet, klassbakgrund och utbildning beskriver deltagarna att de betraktas som representanter för islam snarare än som individer med egna erfarenheter och perspektiv. Föreställningar om muslimer som grupp påverkar därmed hur enskilda bemöts.

Det offentliga samtalsklimatet upplevs ha blivit hårdare. Deltagare beskriver ett samtalsklimat i politiken och det offentliga samtalet där muslimer framställs som ett hot och ett problem och som människor som inte fullt ut hör till samhället. Även om islamofobi och antimuslimsk rasism inte är nya företeelser pekar flera på att det har blivit mer synligt, öppet och normaliserat under senare år. Medier och sociala medier beskrivs som centrala arenor för hur dessa föreställningar reproduceras. Negativa bilder av muslimer påverkar lokala relationer, individuella bemötanden och föreningars villkor.

Misstänkliggörande framträder som ett återkommande mönster. Det beskrivs återkommande hur muslimer och muslimska uttryck ofta betraktas med misstänksamhet. Misstänkliggörandet återkommer inom olika verksamheter och riktas mot individer, familjer, föreningar, moskéer och hela bostadsområden. Inom skolan och socialtjänsten kan även frågor som syftar till att skydda upplevas som misstänkliggörande. Kritiken gäller inte att frågor ställs, utan att de upplevs utgå från generaliserande föreställningar om muslimska familjer snarare än från den enskilda situationen. Sammantaget framträder en villkorad tillhörighet, där muslimska personer och organisationer upplever att de återkommande förväntas visa att de inte utgör ett hot.

Utsattheten omfattar både subtila uttryck och diskriminering. Deltagare beskriver hur bemötande kan förändras när det framkommer att de är muslimer. Det handlar om återkommande kommentarer och frågor där deras kompetens, självbestämmande eller tillhörighet ifrågasätts, men också om att osynliggöras i exempelvis kommunens kommunikation och kulturutbud. Utsattheten kan också ta sig uttryck i konkreta hinder, exempelvis för att få tillträde till arbetslivet. Många deltagare beskriver svårigheter att få arbete trots relevant utbildning och erfarenhet och flera berättar om personer som bytt namn eller ändrat klädsel inför intervjuer.

Hot, hat och trakasserier drabbar individer och föreningar. Synligheten har betydelse för utsattheten. Slöjan framträder genomgående som den mest avgörande markören för att identifieras av omgivningen som muslim. Kvinnor berättar om glåpord, spott, verbala påhopp och förföljelse. Utsattheten påverkar kvinnornas vardag och hur de rör sig. Flera beskriver att de undviker vissa platser och områden och bär på en ständig medvetenhet om att vara synliga. Att omgivningen sällan ingriper när påhopp sker förstärker känslan av ensamhet. Även församlingar och föreningar berättar om rasistiskt klotter och angrepp mot religiösa lokaler. Rädsla för angrepp påverkar upplevelsen av trygghet och vilka platser människor använder och besöker.

Formella rättigheter upplevs inte alltid ge likvärdiga villkor i praktiken. Religiösa behov som exempelvis bön, fasta, mat och klädsel beskrivs ofta behöva förklaras och förhandlas i skolan, på arbetsplatser och inom äldreomsorgen. Även om rätten att utöva sin religion finns formellt, så varierar de faktiska möjligheterna mellan verksamheter. När gemensamma rutiner saknas blir utfallet ofta beroende av enskilda lärares, chefers eller tjänstepersoners kunskap och bedömningar. Det beskrivs återkommande hur man efterfrågar likabehandling och inte särbehandling.

Muslimska föreningar och församlingar beskriver en villkorad legitimitet. Föreningar och församlingar betraktas som viktiga samhällsresurser men beskriver samtidigt hur de möter misstänksamhet och sammanlänkade hinder kring lokaler, bidrag, bankkonton, försäkringar och säkerhet. Ett av de mest återkommande hindren beskrivs vara svårigheten att få tillgång till lokaler, både tillfälliga lokaler för fredagsbön, högtider, studiecirklar och större samlingar, liksom mer permanenta lösningar. Upplevelsen är ofta att det är svårt för muslimska organisationer att få boka kommunala lokaler, även för icke-religiös verksamhet. Flera beskriver relationen till kommunen som ojämlik, där föreningarna förväntas bidra men inte alltid får det stöd de själva behöver för att kunna bedriva sin verksamhet. Sammantaget försvårar hindren föreningarnas dagliga arbete och möjligheter att planera verksamheten långsiktigt.

Föreställningar om kvinnor och män påverkar bemötandet av individer och familjer. Deltagarna beskriver hur föreställningar om muslimska kvinnor och män i det offentliga samtalet får konsekvenser i vardagen. Muslimska kvinnor framställs som förtryckta, som offer och/eller som ofria, medan muslimska män framställs som förtryckare och/eller säkerhetshot. Kvinnor som bär slöja beskriver hur deras självbestämmande och kompetens ifrågasätts och kvinnor som ibland bär och ibland inte bär slöja berättar att omgivningens bemötande förändras tydligt när de bär den. Föreställningarna påverkar även familjer. Flera deltagare beskriver en oro för att muslimska familjer bedöms utifrån förutfattade meningar om exempelvis uppfostran, könsroller eller heder, snarare än utifrån den enskilda familjens situation. I berättelserna framträder hur oron kan påverka tilliten och gör att en del undviker att söka hjälp även när de behöver den, av rädsla för att situationen ska misstolkas.

Barn och unga har mindre möjlighet att välja sina sammanhang. Barn och unga möter liknande mönster som vuxna, men skolan får särskild betydelse eftersom eleverna är beroende av de vuxna där. Berättelser om trakasserier från andra elever återkommer, tillsammans med erfarenheter av mer indirekta negativa bemötanden från skolpersonal, bland annat kring slöja och fasta. När personal står för ett kränkande bemötande kan det vara svårt att veta vart man ska vända sig. Samtidigt finns stora skillnader mellan skolor. Miljöer där elever och föräldrar beskriver en skola som präglas av tillit, dialog och inkludering lyfts fram som positiva exempel.

Konsekvenserna byggs upp över tid och berör individer, familjer och föreningar. Deltagare beskriver oro, trötthet och maktlöshet som följd av återkommande utsatthet och hur detta påverkar tillhörighet, framtidstro och val i vardagen. Oron gäller också närstående och inte minst barnen. Några anpassar sig, tonar ned sin muslimska identitet eller undviker vissa sammanhang, medan andra säger ifrån och organiserar sig, något som samtidigt kräver tid och kraft. Även föreningar beskriver hur de vänder sig inåt för att skapa trygghet och gemenskap, medan andra beskriver hur de söker mer dialog och kontakt med det övriga samhället. Deltagare beskriver att de vill bidra till samhället, men möts samtidigt av signaler om att de inte är fullt välkomna. För några skapar detta en känsla av hopplöshet. I materialet finns berättelser om personer som överväger att lämna Sverige eftersom de inte längre ser någon framtid och om anhöriga, vänner och bekanta som redan har gjort det.

Konsekvenserna berör också samhället i stort. Deltagare berättar om att avstå från att söka stöd, dra sig undan olika sammanhang och inte få arbete inom sitt yrkesområde. Det här kan i sin tur leda till att hjälp uteblir, att verksamheter får sämre kunskap om invånarnas behov liksom att muslimska invånares kompetens och engagemang inte tas till vara. Erfarenheterna av misstänkliggörande och diskriminering kan också försvaga tilliten till samhällets institutioner. Kommunerna riskerar också att förlora viktiga kontaktytor om föreningar saknar möjligheter att organisera sig. Sammantaget framträder en motsättning mellan samhällets behov av människors deltagande i arbetsliv, föreningsliv och gemensam beredskap och erfarenheter av misstänkliggörande som kan försvåra just detta deltagande.

Långsiktiga relationer, konkreta beslut och praktiska lösningar kan göra skillnad. Många deltagare trivs och känner stark tillhörighet till sin kommun, även när de har erfarenheter av diskriminering i enskilda verksamheter. I de positiva erfarenheterna återkommer lyhördhet, erkännande och en vilja att hitta lösningar, både i enskilda möten och i kommunens arbete i stort som centrala komponenter. Att bli lyssnad på och att få sina behov tagna på allvar har betydelse för tilliten och känslan av att höra till. Fungerande arbetssätt bygger också på återkommande kontakter med invånare och föreningar, där dialog leder till handling. Flera deltagare efterlyser ett mer främjande och förebyggande arbete, där kunskap kombineras med gemensamma rutiner, tydligt ansvar och uppföljning, så att bemötandet och möjligheten att tillgodose behov och motverka diskriminering blir mindre beroende av enskilda tjänstepersoners kunskap eller välvilja.

1. Uppdrag, syfte och genomförande

Hur är det att leva som muslim i Sverige idag? Genom dialogmöten i tio kommuner och nationella fokusgrupper har mer än fyrahundra personer delat med sig av sina erfarenheter av att leva som muslimer i Sverige. Deras berättelser handlar om hat, hot och våld, men också om en vardaglig utsatthet som inte fångas i brottsstatistik. Det kan handla om blickar och tonfall, återkommande frågor och misstänksamma eller fördomsfulla antaganden. Sådana erfarenheter kan skapa en känsla av att ständigt behöva förklara sig och ändå inte riktigt räknas som en självklar del av samhället. Sammantaget visar rapporten på en förekomst av antimuslimsk rasism på diskursiv, strukturell och individuell nivå samt på vilka sätt rasismen kan ta sig uttryck.

Invånarnas vardag i kommunen står i centrum för rapporten. Det är i kommunerna som människor lever sitt liv: de går i skolan, arbetar, tillbringar sin fritid, får omsorg och deltar i föreningslivet. Kommunerna har också en viktig roll i arbetet mot diskriminering och rasism och i att skapa förutsättningar för alla invånare att leva på lika villkor. Rapporten tar därför sin utgångspunkt i människors egna berättelser om hur det är i kommunen, både om det som fungerar bra och om de svårigheter de möter. Hur är det att vara muslim på en skola i Avesta? Hur känns det att vara muslim i en simhall i Helsingborg? Hur mår man som muslim i mötet med socialtjänsten i Göteborg? Hur är det att driva en muslimsk förening i Svenljunga? Hur bemöts en muslimsk undersköterska i Södertälje?

Det som sker lokalt är förstås inte isolerat från samhället i övrigt. Människors erfarenheter i skolan, på arbetsplatsen eller i mötet med en kommunal verksamhet formas också av nationell politik, internationella händelser och föreställningar om muslimer som sprids i media och offentlig debatt (Hopkins, 2025; Allen, 2010; Selod m.fl., 2023). Internationell forskning visar att personer som är eller uppfattas vara muslimer framställs som hotfulla, främmande eller avvikande (Kumar, 2021; Selod m.fl., 2023). Under 2024 varnade en grupp oberoende FN-experter för att islamofobin ökat till alarmerande nivåer i världen, med trakasserier, hot och våld mot muslimer samt attacker mot moskéer och andra muslimska verksamheter (OHCHR, 2024). En undersökning från EU:s byrå för grundläggande rättigheter visar att diskriminering är en återkommande erfarenhet för många muslimer i EU (FRA, 2024).

Även svenska studier visar hur muslimer och muslimska församlingar utsätts för hot och hat (Brå, 2021; Lundgren & Fransson, 2025) och hur stereotypa föreställningar och normer kan påverka muslimers villkor inom exempelvis skolan, socialtjänsten och föreningslivet (Eliassi, 2015; Thorén, 2024; Poljarević, 2026). Internationella granskningar har också riktat kritik mot Sverige när det gäller hatbrott och diskriminering mot muslimer samt negativa stereotyper i medier och politisk debatt, och efterlyst åtgärder mot islamofobi (CERD, 2025; ECRI, 2025; Human Rights Council, 2024). Samtidigt är kunskapen om hur muslimer själva beskriver sina erfarenheter i olika kommunala sammanhang och om vilken betydelse lokala förhållanden har för dem mer begränsad.

Den här rapporten syftar till att öka kunskapen om hur personer som identifierar sig som muslimer upplever livet i Sveriges kommuner. Med utgångspunkt i deltagarnas berättelser undersöker rapporten hur islamofobi och antimuslimsk rasism kommer till uttryck i vardagen och vad det betyder för deras möjligheter att delta i samhället på lika villkor. Rapporten belyser också vilken betydelse bemötande och arbetssätt i kommunala verksamheter har för deltagarnas känsla av tillhörighet.

1.1. Regeringsuppdraget

Denna rapport har tagits fram inom ramen för regeringsuppdraget Kunskapshöjande insatser för att förebygga och motverka antimuslimsk rasism (A2024/00870), ett uppdrag som är kopplat till regeringens handlingsplan mot rasism och hatbrott. Uppdraget gavs ursprungligen till Myndigheten för stöd till trossamfund (SST) och skulle genomföras i samverkan med Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). Den 1 januari 2026 slogs SST och MUCF samman. Därefter har uppdraget bedrivits inom MUCF:s verksamhet. Inom uppdraget ingår även att ta fram en vägledning för kommuner för att motverka antimuslimsk rasism.

Enligt uppdragsbeskrivningen ska arbetet bidra till ökad kunskap om den fientlighet, fördomar och diskriminering som riktas mot muslimer och personer som uppfattas vara muslimer. Unga människors samt flickors och kvinnors utsatthet för antimuslimsk rasism och andra former av förtryck ska särskilt belysas. Uppdragsbeskrivningen framhåller att antimuslimsk rasism är ett utbrett samhällsproblem som kan förstärkas i samband med händelser i omvärlden. Den beskriver också att kommuner ofta saknar kunskap, arbetssätt och konkreta verktyg samt att många kommuner saknar etablerade former för dialog och samverkan med muslimska trossamfund och andra muslimska organisationer i civilsamhället.

I uppdraget betonas främst arbetet med att förebygga och motverka antimuslimsk rasism och islamofobi. I rapporten förenas detta med ett främjande perspektiv med fokus på rättigheter, inflytande och delaktighet. Ett alltför ensidigt fokus på problem och risker kan annars bidra till att personer som identifierar sig som eller uppfattas vara muslimer främst framställs som utsatta invånare i behov av stöd från andra. Det riskerar också att skymma deras ställning som invånare med egna erfarenheter och kunskaper och med rätt att leva och delta i samhället på lika villkor som andra. Rapporten behandlar därför både frågor om rasism och diskriminering samt förutsättningarna för religionsfrihet, inflytande och delaktighet.

En central utgångspunkt har varit att lyssna till personer som själva identifierar sig som muslimer och ta del av deras erfarenheter av kommunala verksamheter och vardagslivet i kommunen. Berättelserna visar också hur bemötandet kan formas av omgivningens föreställningar om vem som är muslim, utifrån exempelvis namn, utseende eller klädsel. Som konstateras i regeringsuppdraget kan antimuslimsk rasism drabba också den som inte är muslim, men som av omgivningen antas vara det.

1.2. Syfte och frågeställningar

Rapportens syfte är att bidra med fördjupad kunskap om förekomsten av islamofobi och antimuslimsk rasism i Sverige idag, med särskilt fokus på människors erfarenheter i vardagen och i mötet med kommunala verksamheter. Kunskapen ämnar stärka kommunernas arbete mot antimuslimsk rasism och arbete för likvärdigt bemötande, erkännande, religionsfrihet och delaktighet för muslimska invånare. Det gäller både i kommunen som helhet och inom dess olika verksamheter.

Arbetet har vägletts av den övergripande frågan:

- Hur beskriver personer som identifierar sig som muslimer sina erfarenheter av att leva i svenska kommuner?

Den övergripande frågan har konkretiserats i följande delfrågor:

- Hur ser förekomsten av antimuslimsk rasism och islamofobi ut på lokal nivå och hur tar det sig uttryck inom olika kommunala verksamhetsområden?
- Vilka erfarenheter har deltagarna av bemötande och tillgång till samhällsservice och hur beskriver de sina möjligheter till religionsfrihet, inflytande och delaktighet i kommunen?
- Vilka återkommande mönster framträder i materialet på diskursiv, strukturell och individuell nivå?
- Vilka särskilda erfarenheter och villkor framträder hos unga samt hos flickor och kvinnor?
- Vilka hinder, möjligheter och fungerande arbetssätt framträder i kommunernas arbete med att förebygga och motverka antimuslimsk rasism och med att främja likvärdigt bemötande, erkännande, religionsfrihet och delaktighet?

Rapportens bidrag är att synliggöra hur antimuslimsk rasism förekommer, upplevs och får konsekvenser på kommunal nivå, ett område där kunskapen fortfarande är begränsad. Utifrån deltagarnas berättelser om erfarenheter inom olika kommunala verksamhetsområden belyser rapporten både återkommande mönster och variationer mellan olika lokala sammanhang. Materialet bidrar även med kunskap om hur kommunernas arbete och relationer till muslimska invånare och organisationer uppfattas av dem som själva berörs. Rapporten riktar sig i första hand till kommuner och berörda statliga myndigheter, men förhoppningen är att den också ska vara av intresse för civilsamhällets aktörer och en bredare allmänhet.

1.3. Projektorganisation och referensgrupp

Studien genomfördes under 2025–2026. Uppdraget har genomförts i nära samarbete mellan en extern forskare (Linnea Lundgren, docent i religionssociologi) och en projektgrupp med fem medarbetare från MUCF. Projektgruppen har träffats regelbundet under hela projektperioden för att diskutera det pågående arbetet. Projektets övergripande upplägg har utvecklats i samråd mellan projektledaren och forskaren. Projektledaren har samordnat projektgruppens löpande arbete, identifierat och etablerat kontakt med de deltagande kommunerna samt planerat dialogmöten och fokusgrupper tillsammans med projektgruppen. Forskaren har ansvarat för projektets vetenskapliga delar som ligger till grund för denna rapport. I detta har ingått att utforma och genomföra materialinsamlingen samt att bearbeta och analysera materialet.

En referensgrupp med representanter från nationella muslimska trossamfund och civilsamhällesorganisationer etablerades hösten 2024. Dialogen med gruppen har pågått under hela projektet och på referensgruppens möten har 15–25 personer deltagit. Referensgruppen har bidragit med kunskap, perspektiv och återkommande synpunkter under projektets gång. Vid mötena har projektets upplägg och genomförande samt slutsatser och resultat diskuterats. Gruppen har även deltagit i workshoppar kopplade till arbetet med vägledningen och denna rapport.

Därutöver har en grupp med representanter för Forum för levande historia, Institutet för mänskliga rättigheter, Diskrimineringsombudsmannen, länsstyrelserna samt Sveriges Kommuner och Regioner varit knuten till projektet. Gruppen har bidragit med expertis och deltagit i diskussioner om projektets genomförande, resultat och spridning av kunskap.

1.4. Metod och material

Detta avsnitt beskriver hur rapportens empiriska material har samlats in och analyserats. Först beskrivs lyssnande som metodologisk ingång, därefter urvalet av kommuner, de olika formerna av materialinsamling, studiens deltagare, dokumentation och analys samt etiska överväganden.

Lyssnande som ingång

Lyssnande har varit en viktig ingång i projektet och byggt på ett erfarenhetsbaserat perspektiv på rasism. Det innebär att erfarenheter från dem som utsätts är en central kunskapskälla för att förstå hur rasism tar sig uttryck i människors vardagliga liv (Essed, 2002; Solórzano & Yosso, 2002). Deltagarnas berättelser har därför behandlats som kunskap om hur antimuslimsk rasism och islamofobi förekommer, upplevs och tar sig uttryck i vardagen.

Förhållningssättet präglade upplägget för samtalen och presenterades för både deltagare och kommunala tjänstepersoner vid inledningen av varje dialogmöte och fokusgrupp. Utgångspunkten är att om en deltagare känner sig lyssnad på så kan det i sin tur skapa en tillit som gör det lättare att uttrycka komplexa och ibland motsägelsefulla erfarenheter (Lavee & Itzchakov,

2023). Att lyssna på detta sätt innebär att vara uppmärksam, försöka förstå andras erfarenheter på deras egna villkor och ge den som talar utrymme utan att genast eller alls kommentera, ifrågasätta eller värdera.

Deltagarna

Underlaget för den här rapporten bygger på dialogmöten i tio kommuner och tre fokusgrupper med personer som identifierar sig som muslimer. Empirin omfattar runt 400 deltagare och består av kvinnor och män i varierande åldrar. En del är födda i Sverige, andra har bott här länge och andra kom hit nyligen. De har ursprung i olika länder, har skilda familjebakgrunder och deras socioekonomiska positioner varierar. Även graden av religiös praktik skiljer sig åt, från dem som är aktivt praktiserande till dem som praktiserar främst vid högtider, till dem som är mer- eller helt sekulära.

Deltagarna beskriver därmed olika sätt att förstå vad det är att leva som muslim i Sverige idag. Denna mångfald har varit en central utgångspunkt i både datainsamlingen och analysen av materialet och är viktig att ha med sig när man läser rapporten. Det finns alltså ingen ambition att beskriva den muslimska rösten i singular, då en sådan inte existerar.

Trots stora variationer bland deltagarna och mycket olika upplevelser av hur det är att leva som muslim i Sverige i dag framträder tydliga och återkommande mönster i materialet. Personer med olika bakgrund, både de som praktiserar sin religion och de som inte gör det, beskriver liknande erfarenheter och hinder. Erfarenheterna kan därför inte enbart förstås eller avskrivas som enskilda upplevelser eller isolerade händelser. Mönstren visar snarare hur omgivningens föreställningar om ”muslimer” kan påverka hur individer, familjer och föreningar bemöts i vardagen. Misstänkliggörande, diskriminering och kollektivisering kan på så sätt ta sig liknande uttryck trots mångfalden bland deltagarna.

Det omfattande materialet syftar inte till att ge en statistisk bild av hur situationen ser ut för muslimer i Sverige idag. Materialet synliggör i stället människors erfarenheter och gör det möjligt att identifiera återkommande mönster och variationer i olika sammanhang i vardagen. Tabell 1 visar hur många deltagare projektgruppen sammanlagt har träffat under de olika formerna av dialoger.

	Uppskattat antal muslimska deltagare	Uppskattat antal deltagande tjänstepersoner
Dialogträffar i undersökningskommuner (10 st)	300	80
Ungdomsträffar i undersökningskommuner (2 st)	75	25
Nationella fokusgrupper (3 st)	30	10
Summa	405	115

Tabell 1. Antal deltagare vid projektgruppens dialoger.

Urval av kommuner

Urvalet av kommuner gjordes genom SST:s (numera MUCF:s) och Sveriges Kommuner och Regioners kommunnätverk, som består av kommuner som i dag samarbetar med trossamfund. Projektgruppen valde medvetet kommuner där det redan fanns etablerade kontakter för att kunna undersöka både möjligheter och svårigheter i kommuner som har vissa organisatoriska förutsättningar för dialog och samverkan. Urvalet innebär samtidigt att kommuner som saknar sådana kontakter inte ingår och det är viktigt att ha med sig att erfarenheterna skulle kunna se annorlunda ut där. Efter dialog med intresserade kommuner valdes tio kommuner ut av varierande storlek och med en förhållandevis god geografisk spridning.

Dialogträffar i kommuner

Rapporten bygger huvudsakligen på material från dialogträffar med muslimska invånare och civilsamhällesaktörer i de tio kommunerna. Kommunen stod som formell värd och ansvarade för inbjudan, lokal och den interna förankringen av upplägget. Kommunerna ansvarade också för rekryteringen av deltagare, vilket oftast skedde genom befintliga nätverk, till exempel inter-religiösa råd eller etablerade kontakter med trossamfund samt etniska och kulturella föreningar och ungdomsföreningar liksom genom muslimska medarbetare i kommunen. I vissa kommuner breddades rekryteringen genom ett slags snöbollsurval där inbjudna personer ombads ta med vänner och bekanta till träffen. Kommunernas lokala nätverk var därmed avgörande för att träffarna kunde genomföras.

Dialogträffarna hölls under 2025 och genomfördes efter kontorsarbetstid. Träffarna varade normalt 2–3 timmar inklusive pauser. Varje träff inleddes med att projektgruppen redogjorde för uppdraget och ramarna för hur dialogmötet skulle genomföras. Därefter presenterade forskaren sin roll, gick igenom de etiska aspekterna kring projektet och gav deltagare möjlighet att ställa eventuella frågor.

Träffarna var strukturerade i två delar. Den inledande delen tog sin utgångspunkt i frågan ”Hur är det att vara muslim i (X kommun)?” Syftet var att få en övergripande bild av hur det upplevs att vara muslimsk invånare i kommunen och vad som upplevs fungera bra och mindre bra. Eftersom frågan är bred togs fyra underteman fram som stöd för samtalet: diskriminering och utsatthet, inflytande och delaktighet, kultur och identitet samt religionsfrihet.

Därefter följde ett world café, vilket är en deltagarorienterad metod som gör det möjligt att samla in och fördjupa erfarenheter från en större grupp (Löhr m.fl., 2020). Deltagarna rörde sig mellan bord med teman kopplade till olika kommunala ansvarsområden som respektive kommun hade valt ut och samtalen utgick från samma fyra underteman. Vilka förvaltningar som deltog varierade beroende på kommunens storlek och fokusområden. Större kommuner hade oftast fler kommunala områden representerade. I de flesta kommuner fanns bord med teman kring skola och barnomsorg, socialtjänst, kultur och fritid, brottsförebyggande arbete samt arbetsmarknad och integration. Att kommunerna själva valde verksamheter gjorde det

möjligt att anpassa träffarna till lokala förutsättningar, medan den gemensamma grundstrukturen gjorde det möjligt att jämföra kommunerna och synliggöra övergripande mönster.

Vid varje bord dokumenterade en kommunal tjänsteperson samtalet. Tjänstepersonernas uppgift var att lyssna och dokumentera, inte att argumentera, försvara verksamheten eller ifrågasätta deltagarnas erfarenheter. Avslutningsvis sammanfattade tjänstepersonerna de viktigaste erfarenheterna och gemensamma teman inför alla deltagare i helgrupp. Deltagarna kunde därmed ta del av vad som framkommit vid samtliga bord och fick möjlighet att komplettera eller korrigera det som togs upp i sammanfattningarna. Att tjänstepersonerna sammanfattade bordssamtalen beskrevs ofta som mycket positivt eftersom kommunen på så sätt gav deltagarna direkt bekräftelse på att tjänstepersonerna hade lyssnat och tagit del av deras upplevelser. Dokumentationen från borden gav även kommunerna underlag för det egna utvecklingsarbetet.

Att kommunerna stod som värdar och att tjänstepersoner dokumenterade samtalen gav dem möjlighet att direkt ta del av invånarnas erfarenheter. Samtidigt är det viktigt att uppmärksamma att detta upplägg kan ha påverkat vad deltagarna kände sig trygga med att berätta, särskilt eftersom erfarenheterna gällde de verksamheter som tjänstepersonerna företrädde. Instruktionerna om att lyssna utan att argumentera eller försvara verksamheten var ett sätt att minska denna risk. I vissa kommuner framkom det också att personer inte vågade delta och berätta om sina erfarenheter. I några fall förmedlades deras erfarenheter i stället av personer som deltog i träffarna. Sammantaget är det viktigt att ha med sig att upplägget och projektets koppling till ett regeringsuppdrag kan ha påverkat både vilka som deltog och vad deltagarna valde att berätta. Det kan i sin tur ha lett till att vissa frågor eller erfarenheter fått mindre eller större utrymme än de annars skulle ha fått.

Efter dialogträffarna hölls uppföljningsmöten med tjänstepersoner i de tio kommunerna. Uppföljningsmötenas syfte var att fånga kommunernas perspektiv på dialogträffarna. Tjänstepersonerna fick ge sin bild av träffarna och beskriva de utmaningar och möjligheter de såg i kommunens arbete mot islamofobi och antimuslimsk rasism. De fick också diskutera och kommentera projektets upplägg och dialogträffarnas genomförande.

Återkoppling till dialogmötenas deltagare i kommunerna har gjorts på olika sätt. I några av kommunerna har återkoppling ännu inte genomförts då man avvaktar denna rapports färdigställande.

Riktade träffar med unga och nationella fokusgrupper

Av uppdragsbeskrivningen framgår det att flickors och kvinnors samt ungdomars perspektiv särskilt ska beaktas. Därför planerades riktade träffar med dessa målgrupper in från början. Många kvinnor deltog dessutom i dialogmötena (kvinnliga invånare var i majoritet på nästan alla dialogträffar), vilket innebär att deras erfarenheter fångades in på flera sätt. Ungdomar deltog däremot i mycket mindre utsträckning vid dialogmötena.

För att säkerställa att även ungas röster kom fram genomfördes två riktade ungdomsträffar i två av kommunerna. Deltagarna vid dessa träffar var i åldern 15–25 år och var huvudsakligen gymnasieungdomar, varav många hade någon typ av engagemang i det lokala föreningslivet. Ungdomsträffarna följde samma struktur som övriga dialogträffar, med vissa anpassningar för att skapa ett samtalsklimat där unga kunde uttrycka sina erfarenheter och perspektiv. Projektgruppen och kommunala tjänstepersoner medverkade i dessa träffar som åhörare och sekreterare. Av forskningsetiska skäl kopplade till deltagarnas ålder deltog inte forskaren vid ungdomsmötena utan har i stället enbart tagit del av projektgruppens anteckningar i efterhand.

Utöver dessa lokala dialogmöten med ungdomar arrangerades under 2025 tre nationella fokusgrupper i Stockholm, en med fokus på kvinnors perspektiv, en med fokus på ungdomars perspektiv och en med referensgruppen. I de här fokusgrupperna deltog främst representanter från civilsamhället, både från sekulära etniska organisationer och från muslimska organisationer. I mötet med fokus på kvinnors perspektiv deltog sammanlagt sju personer. I mötet med fokus på ungdomars och unga vuxnas perspektiv deltog sju unga vuxna eller vuxna representanter från muslimska ungdomsorganisationer.

Den tredje fokusgruppen genomfördes med referensgruppen och följde samma upplägg som de två andra nationella fokusgrupperna. Vid denna träff deltog 15 personer. Fokusgruppen gav referensgruppens medlemmar möjlighet att, utöver den löpande dialogen vid de ordinarie mötena, ge en mer samlad och fördjupad bild av sina egna perspektiv och erfarenheter utifrån projektets frågeställningar.

Fokusgrupperna följde i stort sett samma upplägg som dialogmötena, med en inledande genomgång av uppdraget, forskarens roll och de etiska aspekterna av deltagandet. Till skillnad från dialogträffarna genomfördes fokusgrupperna i helgrupp och samtalen följde en tydligare struktur utifrån en ämnesguide med övergripande frågor. Samtalen inleddes brett för att sedan bli mer specifika kring deltagarnas egna erfarenheter och perspektiv, men också de personer som organisationerna företräder eller möter i sin verksamhet.

Dokumentation och analys

Dialogträffarna och fokusgrupperna dokumenterades genom ljudinspelningar och skriftliga anteckningar från kommunerna och projektgruppen. Under dialogträffarna spelade forskaren in samtal vid olika bord under båda delarna av träffen i syfte att fånga deltagarnas egna röster. Därefter spelades även tjänstepersonernas sammanfattningar i helgrupp in. Det är därför viktigt att ha med sig att de citat som presenteras i rapporten inte är hämtade från samtliga bordssamtal utan från ett mindre urval. För de samtal som inte spelades in bygger materialet på tjänstepersonernas anteckningar och muntliga sammanfattningar samt diskussionerna i helgrupp. Eftersom fokusgrupperna genomfördes i helgrupp kunde hela samtalen spelas in. Projektgruppen dokumenterade ungdomsträffarna genom att sammanställa övergripande teman och mönster i samtalen. Därmed saknas citat från de här mötena.

Inspelningarna transkriberades och analyserades tematiskt tillsammans med anteckningarna från mötena. Syftet var att identifiera återkommande mönster, variationer och motstridiga erfarenheter, både inom de olika kommunala verksamhetsområdena och i materialet som helhet. De teman som presenteras i rapporten utgår från erfarenheter som återkommit i flera samtal och möten. Analysen strukturerades utifrån verksamhetsområdena och de tre nivåerna diskursiv, strukturell/institutionell samt individuell. Analysen utgick också från ett intersektionellt perspektiv, med särskilt fokus på kön och ålder. De citat som återges i rapporten har i vissa fall genomgått mindre grammatiska justeringar för att underlätta läsningen, utan att innebörden har ändrats.

En viktig del av arbetet har varit att projektgruppen vid flera tillfällen diskuterat teman och mönster från träffarna tillsammans med forskaren. Även under arbetet med rapporten har gruppen diskuterat teman och slutsatser. Eftersom gruppens medlemmar själva deltog vid träffarna har samtalen också varit ett sätt att pröva om analysen och framställningen av resultaten har förbisett viktiga aspekter eller lagt för stor vikt vid enskilda berättelser. De centrala slutsatserna har även presenterats för och diskuterats med referensgruppen och myndighetsgruppen.

Etiska överväganden

Projektet har godkänts av Etikprövningsmyndigheten. Materialet har hanterats i enlighet med godkännandet, dataskyddsförordningen och Marie Cederschiöld högskolas riktlinjer för hantering av forskningsdata. Samtliga deltagare fick skriftlig information om projektet utskickad av kommunen och/eller av projektgruppen inför träffarna. Forskaren informerade även muntligt om projektet och dess etiska aspekter vid de möten där forskaren medverkade. Deltagarna informerades om att deltagandet var frivilligt och att de hade rätt att avstå från att medverka eller avbryta sitt deltagande. Vid dialogträffarna frågade forskaren deltagarna vid de bord där samtalen spelades in om de samtyckte till inspelningen.

För att skydda deltagarnas identitet begränsades insamlingen av personuppgifter. Forskaren förde inga deltagarlistor och hade inte heller tillgång till sådana från dialogmötena eller fokusgrupperna, eftersom projektgruppen och kommunerna ansvarade för att bjuda in deltagare. Presentationsrundorna på mötena spelades inte heller in för att minska insamlingen av personuppgifter. De övergripande resultaten och citaten redovisas så att varken enskilda kommuner kan kopplas till särskilda erfarenheter eller enskilda personer kan identifieras. Det framgår inte om citaten är hämtade från dialogmöten eller fokusgruppssamtal.

Ungdomsträffarna och referensgruppens ordinarie möten spelades inte in och omfattas inte av etikprövningen. Från dessa möten dokumenterade projektgruppen och kommunerna övergripande teman i form av anteckningar och sammanfattningar på gruppnivå, utan uppgifter som kan knytas till enskilda personer. Materialet har använts som kompletterande underlag i analysen.

1.5. Rapportens upplägg

Denna rapport består av sju kapitel. I det första kapitlet introduceras rapportens uppdrag, syfte och frågeställningar samt metod och empiriskt underlag. Kapitel två presenterar och diskuterar centrala begrepp samt rapportens analytiska utgångspunkter. Kapitel tre ger en överblick över tidigare forskning och rapporter om islamofobi och antimuslimsk rasism. I kapitel fyra analyseras övergripande mönster i deltagarnas berättelser utifrån en diskursiv, en strukturell och en individuell nivå. Här presenteras också särskilt kvinnors, flickors och ungas erfarenheter. Kapitel fem presenterar erfarenheter inom olika kommunala verksamhetsområden och lyfter fram fungerande exempel och möjliga vägar framåt. Kapitel sex belyser kommunala tjänstepersoners reflektioner efter dialogmötena samt hinder och möjligheter i det fortsatta arbetet. I kapitel sju diskuteras och sammanfattas rapportens viktigaste resultat, deras konsekvenser för individer och samhället samt behov av vidare kunskap och uppföljning.

2. Utgångspunkter, begrepp och analysnivåer

I detta kapitel presenteras rapportens analytiska utgångspunkter. Inledningsvis diskuteras vilka som avses med muslimer i Sverige och skillnaden mellan att själv identifiera sig som muslim och att uppfattas som muslim av andra. Därefter diskuteras centrala begrepp som rasism, rasifiering, islamofobi och antimuslimsk rasism och hur de används i rapporten. Kapitlet avslutas med att belysa vardaglig islamofobi samt presentera de tre nivåer som ligger till grund för rapportens empiriska analys.

2.1. Muslimer i Sverige

Enligt Pew Research Center fanns det år 2020 cirka två miljarder muslimer i världen. I Sverige beräknas andelen muslimer i samma rapport vara cirka åtta procent av hela befolkningen (Hackett m.fl., 2025). Samtidigt är det viktigt att betona att denna och även andra beräkningar är osäkra. Det beror bland annat på att Sverige inte för statistik över människors religiösa tillhörighet, utan att beräkningar i stället utgår från vilka som kan antas ha muslimsk familje-bakgrund. Det här gör att det därför inte är möjligt att ange någon säker siffra för hur många muslimer som bor i Sverige. Trossamfundens statistik kan ge en viss inblick i det organiserade muslimska församlingslivet i Sverige. År 2023 uppgick antalet betjänade i de statsbidrags-berättigade muslimska trossamfunden till 203 663 betjänade,[1] vilket motsvarar cirka 1,9 procent av Sveriges befolkning (MUCF, u.å.).

Muslimer i Sverige utgör en mycket heterogen kategori när det gäller religiös inriktning, migrationshistoria, socioekonomisk bakgrund, kön och nationell bakgrund. Thurfjell och Willander (2021) skiljer mellan personer som själva identifierar sig som muslimer och personer som har muslimsk familjebakgrund men som varken identifierar sig som muslimer eller som anhängare av någon annan religion. En del är själva födda i ett annat land eller har föräldrar, mor- eller farföräldrar som är födda i exempelvis Bosnien, Iran, Irak, Syrien eller Turkiet. Kategorin födda i Sverige omfattar även personer som har konverterat till islam.

En central utgångspunkt i den här rapporten är att en persons egen förståelse av sin muslimska identitet inte behöver överensstämma med omgivningens föreställningar om vad det innebär att vara muslim. En person kan också uppfattas som muslim utan att själv identifiera sig som det. I sin avhandling om muslimska elevers skolerfarenheter skriver Christopher Ali Thorén (2024) att kategorin muslimer formas både genom att människor själva identifierar sig som muslimer och genom att andra, både muslimer och icke-muslimer, tillskriver dem en sådan tillhörighet. Han beskriver också hur ”att vara muslim” kan förstås

[1] Statistik från 2024 (170 110) och framåt skiljer sig markant från tidigare år då en lagändring trädde i kraft som förändrar hur statistik rapporteras och hur begreppet betjänad definieras. Rapporten väljer att utgå från den högre siffran 2023 då den är tydligare historiskt förankrad i ansvarig myndighets statistik.

som att vara en del av en ”muslimsk föreställd gemenskap” (Thorén, 2024, s. 13). Att gemenskapen är föreställd utesluter inte att det finns likheter mellan muslimer, exempelvis i religiösa praktiker, samtidigt som de tror, lever och uttrycker sin muslimskhet på olika sätt. För rapporten innebär detta att gemensamma erfarenheter av utsatthet behöver synliggöras utan att muslimer för den sakens skull behandlas eller ses som en enhetlig grupp.

2.2. Centrala begrepp

I denna del diskuteras centrala begrepp som rasism, islamofobi och antimuslimsk rasism. Det finns ingen enighet om hur begreppen ska definieras och de har tolkats på olika sätt över tid och i olika politiska, akademiska och geografiska sammanhang. Syftet i denna del är att diskutera de centrala dragen i hur begreppen har definierats och redogöra för hur de används och förstås i denna rapport.

Rasism och rasifiering

Rasism bygger på föreställningen att människor kan delas in i grupper som rangordnas. Varje grupp antas ha vissa naturliga egenskaper som kopplas till utseende, kultur, religion eller en kombination av dessa. Rasism omfattar också maktförhållanden mellan grupper och diskriminering i praktiken. Diskrimineringen kan handla om allt från att människor nekas tillgång till resurser till att de på olika sätt exkluderas, exploateras och utsätts för våld (Garner, 2017; Garner & Selod, 2015).

Begreppet rasifiering beskriver sociala processer där människor och grupper ges en föreställd betydelse utifrån uppfattade skillnader i exempelvis hudfärg, ursprung, kultur eller religion. Vilka grupper och egenskaper som tillskrivs sådana skillnader kan förändras över tid och mellan olika samhällen (Meer & Modood, 2019; Omi & Winant, 2014; Selod m.fl., 2023). Den amerikanska rättsvetaren Sahar Aziz (2022) beskriver hur religion och föreställningar om ras samverkar och hur religiös tillhörighet i vissa sammanhang kan fungera som markör för rasistiska föreställningar. Genom rasifiering kan människor med mycket olika religiösa förhållningssätt, ursprung och erfarenheter framställas som en homogen grupp och tillskrivas gemensamma och ständiga egenskaper (Selod m.fl., 2023).

Islamofobi och antimuslimsk rasism

Islamofobi och antimuslimsk rasism är begrepp som används för att beskriva stereotypa föreställningar om islam och muslimer, liksom fientlighet, diskriminering och utestängning som riktas mot personer som är eller uppfattas vara muslimer (Elahi & Khan, 2017; Garner & Selod, 2015). Begreppen används ibland synonymt, men det finns också de som förespråkar användningen av ett av begreppen framför det andra. Det finns emellertid ingen universellt accepterad definition av något av begreppen, och hur de förstås varierar mellan olika teoretiska, politiska och geografiska sammanhang (Allen, 2010; Lean, 2019).

Begreppet islamofobi fick en bredare spridning under 1990-talet, inte minst genom Runnymede Trusts rapport Islamophobia: A Challenge for Us All från 1997 (Runnymede Trust, 1997). Rapporten beskrev hur fientlighet mot islam hänger samman med diskriminering av muslimer, hot och våld samt utestängning från politiskt och socialt deltagande. Begreppet fick sedan ökad aktualitet både inom forskningen och politiken efter terrordåden den 11 september 2001 och det efterföljande kriget mot terrorismen (Allen, 2010; Klug, 2012).

Det finns i dag flera olika definitioner av islamofobi och de betonar delvis olika aspekter av fenomenet. Vissa lägger tyngdpunkten på negativa attityder och fientlighet mot islam och muslimer samt hur de kommer till uttryck i ord och handling (Bleich, 2011; Allen, 2010). Andra betonar tydligare maktrelationer, diskriminering och begränsad tillgång till rättigheter och resurser (Elahi & Khan, 2017). Det finns också definitioner som särskilt uppmärksammar hur statliga åtgärder kan legitimera och förstärka fientlighet mot muslimer (Beydoun, 2016). I flera definitioner framhålls dessutom att utsattheten inte bara omfattar muslimer utan även personer som uppfattas som muslimer, oavsett deras egen religiösa tillhörighet (Gardell, 2011; Elahi & Khan, 2017).

Kopplingen mellan islamofobi och rasism har under senare år fått en alltmer framträdande plats i studier (Garner & Selod, 2015; Hopkins, 2025). När Runnymede Trust uppdaterade sin rapport 2017 beskrevs islamofobi kortfattat som antimuslimsk rasism (Elahi & Khan, 2017). Även den brittiska parlamentariska gruppen All Party Parliamentary Group on British Muslims (2018) betonade i sin arbetsdefinition att islamofobi har sin grund i rasism och riktas mot uttryck för muslimskhet eller uppfattad muslimskhet.

Begreppsval och rapportens utgångspunkter

Debatten om vilket begrepp som bör användas – islamofobi, antimuslimsk rasism, anti-muslimism eller antimuslimsk fientlighet, för att bara nämna några – handlar bland annat om vilka delar av fenomenet de olika begreppen synliggör. En invändning mot islamofobi är att ordet fobi kan föra tankarna till individuell rädsla och därmed skymma institutionella och strukturella uttryck (Selod m.fl., 2023). En annan återkommande fråga gäller gränsen mellan rasism och legitim religionskritik (Green, 2015). Begreppet antimuslimsk rasism har lyfts fram som ett alternativ till islamofobi för att tydligare rikta uppmärksamheten mot rasifiering och diskriminering av människor som är eller uppfattas som muslimer, snarare än mot rädsla för eller kritik av religion (Selod m.fl., 2023).

Även i Sverige har användningen av olika begrepp väckt debatt, inte minst efter att regeringen i handlingsplanen mot rasism och hatbrott från 2024 ersatte islamofobi med antimuslimsk rasism. En invändning mot detta har varit att islamofobi är det begrepp som många muslimska organisationer själva använder för att beskriva sin utsatthet (Aziz, 2026).

Debatten kring användningen av olika begrepp har dels handlat om vad begreppen synliggör, dels om de berördas inflytande över hur problemet benämns och förstås. Samtidigt används numera islamofobi och antimuslimsk rasism ofta synonymt eller parallellt av olika organisationer, myndigheter och även forskare. Flera studier har också framhållit att både fenomenet islamofobi och själva begreppet kommer att förbli omdiskuterade och omstridda (Green, 2015; Lean, 2019).

Det stora fokuset på definitionsfrågor har beskrivits som en form av ”semantisk avledning” där uppmärksamheten flyttas från människors utsatthet till mer abstrakta begreppsfrågor (Malik, 2024). Detta kan i sin tur leda till att sökandet efter det ”rätta” begreppet skymmer de bakomliggande problemen. Lean (2019) illustrerar detta med en muslimsk kvinna som får sin hijab[2] avsliten. Han frågar vilken betydelse det har för henne om handlingen benämns antimuslimskt hat eller islamofobi, jämfört med att fientligheten erkänns och motverkas. Även Muslim Council of Britain (2021) betonar att det viktigaste inte är vilket begrepp som används, utan att fenomenet erkänns, förstås och effektivt bekämpas. Sammantaget riktar de här diskussionerna uppmärksamheten mot begreppens praktiska användbarhet, det vill säga hur de kan hjälpa människor att sätta ord på sina erfarenheter och göra det möjligt att känna igen och motverka hat, hot och diskriminering som drabbar dem som identifierar sig som muslimer eller som antas vara muslimer.

Mot denna bakgrund används begreppen islamofobi och antimuslimsk rasism synonymt i rapporten. Av språkliga skäl används ofta begreppet islamofobi utan att detta innebär ett ställningstagande i begreppsdebatten. Utgångspunkten är att utsattheten kan drabba både

[2] Hijab (ar.) som teologisk term kan översättas som ”modest klädsel” men används i smalare bemärkelse i denna rapport för det klädesplagg som allmänspråkligt även utanför svenskan kallas slöja eller (att vara) beslöjad. I rapporten används hijab och slöja synonymt. I vissa citat förekommer också ordet ”sjal” som en synonym.

personer som identifierar sig som muslimer och personer som av andra uppfattas som muslimer. Islamofobi kan komma till uttryck på diskursiv, strukturell och institutionell samt individuell nivå. Hur dessa uttryck hänger samman och får betydelse i människors vardag utvecklas i nästa avsnitt om vardaglig islamofobi.

2.3. Vardaglig islamofobi

I den här rapporten används vardaglig islamofobi som en utgångspunkt för att undersöka hur islamofobi kommer till uttryck och påverkar människors vardag (Hopkins, 2025). Begreppet bygger på Esseds (2002) begrepp vardagsrasism och riktar uppmärksamheten mot sådant som blir en del av vardagen just genom att det upprepas och ibland tas för givet. Utgångspunkten är att islamofobi kan komma till uttryck på diskursiv, strukturell/institutionell samt individuell nivå, och att dessa nivåer hänger samman i människors vardag. Vardaglig islamofobi ska här inte förstås som en särskild form av islamofobi, utan som ett sätt att belysa hur olika uttryck för islamofobi hänger samman och påverkar människors vardagliga liv och interaktioner med omgivningen. Vissa händelser kan var för sig framstå som små och vara svåra att peka ut, men bli påfrestande samt få stora konsekvenser om de upprepas i olika sammanhang över tid (Hopkins, 2025).

Hatbrott, hot och våld mot personer eller muslimska organisationer kan ingå i vardaglig islamofobi, men begreppet omfattar också handlingar som upplevs som kränkande utan att nödvändigtvis vara olagliga (Hopkins, 2025). Det kan till exempel handla om stigmatisering genom misstänksamhet, återkommande blickar, kommentarer och små markeringar i möten mellan människor (Tyler, 2020; Shaheed, 2021). Tidigare erfarenheter kan också påverka hur nya situationer uppfattas och leda till att människor förbereder sig på att bli ifrågasatta eller dåligt bemötta. Kön, ålder, hudfärg och migrationsbakgrund kan samtidigt samverka med föreställningar om muslimsk tillhörighet och påverka vilka uttryck för islamofobi som människor möter (Hopkins, 2025).

För att undersöka hur islamofobi kommer till uttryck på olika sätt i människors vardag delas analysen in i en diskursiv, en strukturell/institutionell samt en individuell nivå (jfr Katzin, 2021). Indelningen hjälper främst till att ordna materialet och möjliggör en analys av hur erfarenheter av antimuslimsk rasism kan förstås i relation till såväl samhälleliga föreställningar och institutionella villkor som mellanmänskliga möten. Nivåerna ska inte förstås som åtskilda utan samverkar och överlappar i praktiken.

Den diskursiva nivån

Med den diskursiva nivån avses här hur föreställningar om islam och muslimer produceras och sprids i det offentliga samtalet. Ganesh med flera (2024) beskriver islamofobins diskursiva dimension som konstruktionen av kunskap om islam och muslimer. De uppmärksammar hur texter, bilder och information cirkulerar mellan aktörer och sammanhang samt hur selektiva eller missvisande framställningar av muslimer kan ges karaktären av trovärdig kunskap.

Framställningarna kan i sin tur kopplas till praktiker och påverka hur muslimer bemöts och behandlas. I rapporten undersöks denna nivå genom deltagarnas beskrivningar av vilka bilder och föreställningar om muslimer de möter i det offentliga samtalet, hur deltagarna uppfattar dessa och vilka föreställningar de själva vill nyansera eller ifrågasätta.

Den strukturella/institutionella nivån

Den strukturella/institutionella nivån handlar om hur islamofobi kan komma till uttryck genom offentliga aktörers agerande, exempelvis inom skolor, i rollen som arbetsgivare och inom statliga myndigheter (Beydoun, 2016; Hopkins, 2025). Det kan handla om regler, rutiner, formella eller informella beslut och etablerade arbetssätt som återkommande missgynnar personer som är eller uppfattas som muslimer. Även villkor som framställs som neutrala kan få ojämlika konsekvenser beroende på människors förutsättningar och religiösa praktik. Majoritetens vanor och behov kan till exempel tas för givna, medan muslimers behov betraktas som avvikelser som kräver särskilda förklaringar eller beslut (Apelt m.fl., 2023). Regler och rutiner kan också missgynna personer även när enskilda medarbetare inte har för avsikt att diskriminera. Massoumi m.fl. (2017) betonar därför vikten av att undersöka vad institutioner faktiskt gör och hur det uppfattas och vilka konsekvenser deras beslut och arbetssätt får för människor och organisationer.

Den individuella nivån

Den individuella nivån handlar om människors konkreta erfarenheter av islamofobi och om hur de förstår och hanterar det de möter. En del av detta är islamofobi i möten mellan människor, där föreställningar om muslimer kan påverka hur någon blir bemött (Hopkins, 2025). Nivån omfattar också hur enskilda personer upplever beslut och bemötanden inom olika verksamheter. Det kan röra sig om allt från situationer som upplevs kränkande men som är svåra att sätta fingret på till direkta erfarenheter av trakasserier, hot och våld. Enskilda händelser behöver också förstås i relation till tidigare erfarenheter och den betydelse de får när de återkommer över tid (Hopkins, 2025). I rapporten undersöks den individuella nivån genom deltagarnas beskrivningar av hur föreställningar och strukturella villkor märks i vardagen, hur utsattheten tar sig uttryck, vilka konsekvenser den får och hur deltagarna hanterar den.

3. Kunskapsläge

Det här kapitlet ger en överblick över studier och rapporter vilka belyst förekomsten av samt olika aspekter av islamofobi och antimuslimsk rasism. Det omfattar bland annat historiska perspektiv, framställningar av muslimer i medier och politik samt frågor om diskriminering, religionsfrihet och hatbrott. Ett särskilt fokus har lagts vid studier om människors vardagsliv och frågor som berör kommuners verksamhetsområden. Utöver vetenskapliga publikationer används i kapitlet bland annat rapporter och kunskapsunderlag från myndigheter och civilsamhällesorganisationer. Kapitlet inleds med historiska perspektiv och föreställningar om muslimer samt hur dessa kommer till uttryck i medier och politik. Därefter behandlas islamofobins olika uttryck, kunskap om utsatthet inom olika samhällsområden och dess konsekvenser.

3.1. Historiska perspektiv: föreställningar om muslimer

För att förstå dagens islamofobi behövs kunskap om hur föreställningar om muslimer och islam har formats och förändrats över tid. I västerländska sammanhang har islam historiskt framställts som en enhetlig och oföränderlig religion. Muslimer har samtidigt tillskrivits gemensamma egenskaper, trots skillnader i bakgrund och religiösa förhållningssätt (Ernst, 2004; Kumar, 2021). Flera studier har undersökt hur dessa föreställningar har bidragit till att legitimera och upprätthålla ojämlika maktrelationer, från europeisk kolonialism till senare former av stormaktspolitik (Kumar, 2021; Said, 1979).

Antropologen Junaid Rana ser historiska spår som en del av bakgrunden till att muslimer i dag rasifieras som en grupp med gemensamma, nedärvda egenskaper. Efter den spanska reconquistan misstänktes människor med muslimsk eller judisk bakgrund som konverterat till den katolska läran för att i hemlighet fortfarande vara muslimer eller judar. Judars och muslimers religion ansågs på så vis sitta i deras väsen och i blodet. Det finns alltså en historisk förlaga till nutida föreställningar där människor med olika etnicitet, nationalitet och religiösa förhållningssätt sammanförs i en enhetlig kategori: ”muslim” (Rana, 2007).

I Sverige framställde kyrkan under 1500- och 1600-talen de osmanska turkarna som kristenhetens fiender, samtidigt som de politiska relationerna med Osmanska riket präglades av pragmatism (Gardell, 2011; Sorgenfrei, 2018). Religionshistorikern Simon Sorgenfrei (2018) visar hur föreställningar om muslimer som ett hot också kom till uttryck i kartbilder. På en svensk världskarta från 1541 avbildas en muslimsk armé som beredd att angripa Europa. Precis som i Europa i stort ersattes fiendebilden under 1800-talet av en romantiserande fascination för det exotiska Orienten när hotet från det Osmanska riket minskade (Sorgenfrei, 2018; Skenderovic & Späti, 2019). Under efterkrigstiden beskrevs invandrare i Sverige främst utifrån nationalitet och etnicitet, medan religion sågs som en del av människors etnicitet. Studier av svensk politik visar att detta förändrades från 1990-talet, då man alltmer har börjat tala om ”muslimer” snarare än om exempelvis turkar, jugoslaver och irakier, eller mer generellt om ”invandrare” (Cato, 2012; Lundgren, 2023).

Studier har också visat att föreställningar om muslimer är könade, det vill säga att kvinnor och män tillskrivs olika egenskaper och roller (Razack, 2008; Selod m.fl., 2023). Orientalismens haremsbilder förenade föreställningar om kvinnan som föremål för manligt begär och som förtryckt och i behov av västerländsk räddning (Skenderovic & Späti, 2019). Enligt Kumar (2021) har sådana föreställningar använts för att rättfärdiga kolonialt styre och fortsätter att prägla bilden av muslimska kvinnor och män i dag. Terrorattackerna den 11 september 2001 beskrivs ha bidragit till att förstärka könade föreställningar där muslimska män framställs som aggressiva och som säkerhetshot, medan muslimska kvinnor framställs som förtryckta och i behov av att räddas från sin religion och kultur (Abu-Lughod, 2013; Selod m.fl., 2023). Studier har också visat hur dessa bilder kan få konsekvenser i vardagen där män behandlas som illojala och som säkerhetshot, medan kvinnor med religiös klädsel oftare ifrågasätts av främlingar om sin nationalitet och sina värderingar (Selod m.fl., 2023; Razack, 2008).

3.2. Medier, politik och samhällsklimat

I flera studier beskrivs hur antimuslimska föreställningar produceras och sprids genom nätverk av aktörer, där stater, medier, tankesmedjor, politiker och organisationer kan samverka och förstärka varandras framställningar av muslimer, även över nationsgränser (Hopkins, 2025; Kumar, 2017; Lean, 2017; Massoumi m.fl., 2017). Hopkins (2025) lyfter också fram hur den

fientlighet som muslimer möter i vardagen hänger samman med föreställningar som formas och sprids i politik och medier.

Teorier om ”det stora folkutbytet” har uppmärksammats i flera studier. I dessa framställs migration och demografiska förändringar som ett avsiktligt projekt, en process genom vilken Europas befolkning och kultur skall ersättas av islam och muslimer (Bangstad, 2014; Kumar, 2017). Bangstad (2014) har också analyserat hur sådana konspiratoriska föreställningar inspirerade exempelvis Anders Behring Breiviks terrordåd i Norge 2011.

I en forskningsöversikt av studier om mediers framställning av muslimer och islam visar Ahmed och Matthes (2017) att muslimer ofta kopplas till terrorism och extremism och beskrivs som ett hot mot västerländska värderingar. Islam framställs som en våldsam och kvinnoförtryckande religion och muslimska kvinnor som offer i behov av befrielse. Studier visar samtidigt att muslimers egna röster sällan får komma till tals i tidningarnas rapportering om dem (Kassaye & van Heelsum, 2020). Liknande mönster har beskrivits i svenska studier, där negativa och förenklade framställningar av islam och muslimer återkommer, samtidigt som muslimers egna röster och perspektiv får begränsat utrymme (Jensdotter & Liljefors, 2025; Axner, 2015; Lövheim & Axner, 2011).

Flera studier beskriver hur muslimer efter den 11 september 2001 har framställts och behandlats som potentiella säkerhetshot i USA och Europa och hur muslimsk identitet och religiös praktik har kopplats till misstankar om radikalisering och terrorism (Kumar, 2017; Allen, 2010). Även muslimska organisationer och religiösa verksamheter har betraktats ur ett säkerhetsperspektiv, vilket har lett till att stater legitimerat ökad kontroll och övervakning (Cesari, 2009; Turner, 2007). Denna utveckling har bland annat kommit till uttryck i åtgärder mot radikalisering, såsom den brittiska strategin **Prevent** (Qurashi, 2018). Andra studier har behandlat hur stater har hanterat muslimska religiösa uttryck och verksamheter och hur frågor om bland annat slöja, minareter och konfessionella skolor har diskuterats politiskt (Burchardt m.fl., 2015; Cheng, 2015; Lundgren, 2023).

Även i Sverige har muslimsk organisering och religiösa uttryck allt mer blivit föremål för politiska debatter om säkerhet, demokrati och jämställdhet. I en studie av statlig politik gentemot religiösa minoriteter från 1952 till 2022 påvisas att muslimska samfund i allt högre grad framställs som säkerhetsrisker eller som otillräckligt förankrade i demokratiska värderingar. Samtidigt framställs också muslimska samfund som resurser och möjliga samverkansparter, exempelvis i frågor om krisberedskap och demokrati (Lundgren, 2023). I en annan studie undersöks hur muslimsk slöja och böneutrop framställs i riksdagsmotioner från 2010 till 2024. Studien visar hur dessa religiösa uttryck beskrivs som hot mot svenska värderingar, särskilt jämställdhet och sekularism (Jensdotter, 2026).

I Sverige visar Mångfaldsbarometern att negativa föreställningar om islam och muslimer är utbredda. I 2024 års mätning ansåg 75 procent att muslimska friskolor motverkar integration och 66 procent att muslimska kvinnor i Sverige är mer förtryckta än andra kvinnor. Undersökningen visar också ett omfattande stöd för att förbjuda heltäckande slöja på arbetsplatser

(Ahmadi & Cetrez, 2024). Sedan mätningarna började har utvecklingen sett olika ut för olika frågor. Uppfattningen att muslimska friskolor motverkar integration har blivit vanligare, medan föreställningen att muslimska kvinnor är mer förtryckta har legat stabilt högt. Stödet för förbud mot heltäckande slöja och uppfattningen att böneutrop stör mer än kyrkklockor har däremot minskat under vissa perioder (Groglopo m.fl., 2025).

Flera studier har också fokuserat på hur medierapportering och politiska utspel kan förstärka muslimers utsatthet. Bland annat har flera studier visat hur antimuslimska hatbrott och trakasserier ökar i samband med terrordåd och konflikter som får stor medial uppmärksamhet (Disha m.fl., 2011; Hanes & Machin, 2014; Shaheed, 2021). Rapporter har också visat att politikers uttalanden kan följas av en ökning av antimuslimska incidenter (Tell MAMA, 2019). Liknande samband har även uppmärksammats i Sverige. Muslimska samfund har bland annat beskrivit ett samband mellan ökad utsatthet för hot och hat i samband med politiska utspel och andra större händelser som fått medial uppmärksamhet (DO, 2022; Lundgren & Fransson, 2025). En annan studie visade en ökning av islamofobiska uttryck på nätet samman föll med rapporteringen om påskuppploppen 2022 (Asplund Cohen m.fl.2022).

3.3. Islamofobi i vardagen.

Studier om vardaglig islamofobi belyser hur utsattheten tar sig olika uttryck, från uppenbara angrepp till sådant som kan vara svårare att uppmärksamma. Det handlar om hatbrott, stigmatisering och diskriminering, men också om osynliggörande (Hopkins, 2025). Dessa uttryck kan förekomma i möten mellan människor och inom olika samhällsområden, men också beröra muslimska församlingar och deras verksamhet. Utsattheten kan drabba både personer som är muslimer och personer som uppfattas som muslimer. Exempelvis kan sikher, hinduer, kristna och judar utsättas för islamofobiskt motiverade handlingar när de uppfattas vara muslimer (Beydoun, 2018).

Hatbrott omfattar exempelvis hot och våld mot personer som är eller uppfattas som muslimer samt angrepp mot moskéer. Stigmatisering handlar om blickar, kommentarer och nedsättande bemötanden som signalerar att muslimer är misstänkta, mindre värda eller inte hör hemma. Det kan också innebära att människor görs kollektivt ansvariga för andra muslimers handlingar. Diskriminering kan vara direkt eller indirekt och innebära särbehandling och hinder för lika rättigheter och möjligheter, exempelvis i arbetslivet, skolan eller på bostadsmarknaden. Den fjärde formen, osynliggörande, innebär att muslimers erfarenheter och utsatthet inte uppmärksammas. Det kan också handla om att islamofobi inte nämns när andra jämlikhetsfrågor diskuteras eller avfärdas som ett problem som inte berör det egna lokalsamhället (Hopkins, 2025).

Skola och utbildning

Forskning om muslimska barns och ungas skolerfarenheter belyser hur skolans normer, möjligheterna till religiös praktik och bemötandet från lärare och andra elever påverkar deras vardag (Abu Khalaf m.fl., 2023). En litteraturöversikt av studier från USA och Europa visar att muslimska elever möter islamofobi både i vardagliga bemötanden och genom institutionella hinder. Studierna beskriver hur elever drabbas av stereotypa föreställningar och mobbning, men också hur de upplever ett begränsat utrymme för religiös praktik i skolan. I översikten framgår också att kvinnliga muslimska studenter uppger högre utsatthet (Abu Khalaf m.fl., 2023).

Liknande resultat framkommer i svenska studier och rapporter, som visar att muslimska elever utsätts för trakasserier och kränkningar i skolan (Abutaleb Rosenlundh m.fl., 2021; Alwall & Klausen, 2026; Otterbeck & Bevelander, 2006; Skolverket, 2009). I en rapport från Diskrimineringsombudsmannen framgår att en stor del av anmälningarna om trakasserier i skolan rör muslimska elever. Rapporten beskriver också hur regler och agerande kan begränsa religiös praktik, exempelvis genom förbud mot fasta, krav på att elever redovisar om de fastar och begränsningar av religiös klädsel. Särskilt utsatta är flickor som bär hijab och elever som fastar under ramadan eller inte äter fläsk (DO, 2022).

I en avhandling om muslimska gymnasieelever i förorten beskrivs hur eleverna både osynliggörs och blir hypersynliga i skolan (Thorén, 2024). Deras religiösa behov, exempelvis att kunna uppmärksamma högtider och ha en plats för bön, förbises, samtidigt som sjal, fasta och bön väcker oönskad uppmärksamhet och ifrågasätts. De beskriver också en dubbel stigmatisering som muslimer och som förortsungdomar vilket leder till att de väljer skolor utifrån var de känner sig trygga, där de kan ”smälta in” och ”vara sig själva”, eller liknande. I studien diskuteras också skolans sekulära normativitet. Även andra svenska studier uppmärksammar hur sekulära ideal präglar skolans verksamhet, trots idealet om en skola för alla. Det handlar bland annat om undervisningen och vilka högtider som uppmärksammas. Ett icke-religiöst eller ateistiskt förhållningssätt kan framstå som neutralt och objektivt, medan religiositet betraktas som avvikande eller problematisk (Berglund, 2014; Kittelmann Flensner, 2015; Poulter m.fl., 2016).

Arbetsliv

Det finns flera studier som visar att muslimer, och personer som uppfattas vara muslimer, möter särskilda hinder både när de söker arbete och när de är anställda (Adida, m.fl., 2010; Di Stasio m.fl., 2021). I en större europeisk undersökning uppgav fyra av tio muslimska respondenter att de hade upplevt diskriminering när de sökt arbete under de senaste fem åren (FRA, 2024).

I en litteraturöversikt om muslimska kvinnors utmaningar på västerländska arbetsmarknader framgår att muslimska kvinnor har lägre sysselsättning och högre arbetslöshet än icke-muslimska kvinnor (Nazari, 2026). Kvinnor som bär hijab kallas mer sällan till intervju, både

jämfört med majoritetsbefolkningen och med muslimska kvinnor utan hijab. Skillnaden är störst för arbeten med mycket kundkontakt. Även när muslimska kvinnor kallas till intervju har de mindre chans att anställas eller komma i fråga för ledande positioner. Hindren beskrivs också påverkas av hudfärg och etnisk bakgrund. I översikten beskrivs det även hur muslimska kvinnor marginaliseras av chefer, kollegor och kunder och får sin kompetens ifrågasatt när de väl är anställda (Nazari, 2026).

I Sverige har flera studier visat på diskriminering vid rekrytering, där sökande med utländskt klingande namn har mindre chans att kallas till intervju än sökande med svenskklingande namn trots samma meriter (Carlsson & Rooth, 2007; Erlandsson, 2024). Forskning har också belyst diskriminering och ojämlika villkor i arbetslivet kopplade till hudfärg (Wolgast & Nourali Wolgast, 2021). En studie har även undersökt hur religiös tillhörighet mer specifikt kan påverka (Eriksson m.fl., 2017). I studien framgår det att när arbetsgivare fick välja mellan hypotetiska arbetssökande missgynnades de som beskrevs som muslimer jämfört med dem som beskrevs som kristna, även när hänsyn togs till andra aspekter hos de sökande.

Erfarenheter av diskriminering i arbetslivet framkommer också i DO:s (2022) genomgång av anmälningar och dialog med civilsamhället. Muslimer beskriver att de missgynnas genom hela arbetslivet, från rekrytering till arbetsuppgifter och fortsatt anställning, och att stereotyper om kvinnosyn och synliga religiösa uttryck som hijab spelar in. Även trakasserier från kollegor och arbetsgivare som inte agerar återkommer, liksom svårigheter att be eller få ledigt vid religiösa högtider. Sambandet med religionen uttalas sällan av arbetsgivaren men upplevs av den som drabbas (DO, 2022). I en rapport om muslimers erfarenheter i Malmö framkommer en liknande bild och utsattheten beskrivs både i relation till kunder, kollegor och chefer. Utsattheten beskrivs också i form av mikroaggressioner eller fördomar som uttrycks som skämt (Alwall & Klausen, 2026).

Socialtjänst och äldreomsorg

Inom forskningen om socialt arbete har frågor om islamofobi ofta behandlats i relation till frågor om migration, diskriminering och kulturell kompetens. Studier som specifikt undersöker islamofobi inom socialtjänsten är däremot relativt få (Akbaş & Gray, 2026). I en litteraturgenomgång av internationella studier pekar Akbaş och Gray (2026) på en återkommande spänning mellan stöd och kontroll, där muslimska personer och familjer betraktas som risker som behöver övervakas snarare än som personer med behov av stöd. Bland annat beskrivs hur socialarbetare i Storbritannien har involverats i terrorbekämpning genom Prevent-programmet, utöver sin stödjande funktion.

I en svensk studie visar Eliassi (2015) att socialarbetares bedömningar av klienter med invandrarbakgrund präglas av kulturalisering, det vill säga att klienternas problem och behov främst förklaras utifrån deras antagna kultur. Trots tydliga ideal om likabehandling ges kultur och religion stor betydelse för hur problem förstås och insatser utformas. Det kan innebära att muslimska klienter möts av stereotypa föreställningar, där män framställs som stränga

eller förtryckande; kvinnor, särskilt de som bär hijab, som passiva och kontrollerade; och muslimska familjer som otrygga miljöer för barn.

Liknande mönster framkommer även i andra svenska rapporter. I anmälningar till Diskrimineringsombudsmannen beskrivs vårdnadsutredningar och omhändertaganden som upplevs ha påverkats av negativa föreställningar om religion, bland annat om muslimska män (DO, 2022). I en studie från Malmö beskriver intervjupersoner hur en rädsla för oros-anmälningar gör att många drar sig för att söka stöd. Enligt studien har rädslan och oron förstärkts av desinformationskampanjer om socialtjänstens omhändertaganden av muslimska barn (Alwall & Klausen, 2026).

Kunskapen om islamofobi specifikt inom äldreomsorgen är mycket begränsad. Internationella studier om äldre muslimer beskriver hur religiösa behov kan förbises och hur bristande kunskap om exempelvis religiös praktik, kost och närståendes roll kan försvåra vård och omsorg (Kevern m.fl., 2023). Nordiska studier behandlar främst utrikesfödda äldres villkor mer generellt, exempelvis språkbarriärer, lägre nyttjande av formell omsorg och framväxten av gruppanpassad omsorg (Hansen, 2014; Şahin m.fl., 2025; Songur, 2021).

Segregation och boende

Flera internationella studier visar på betydande diskriminering på bostadsmarknaden (Acolin, m.fl., 2016; Flage, 2018). Även svenska fältexperiment visar att män med arabisk-muslimskt klingande namn får betydligt färre svar från hyresvärdar än män med svenskklingande namn (Ahmed & Hammarstedt, 2008; Molla, m.fl., 2022).

Forskning om boende och segregation belyser också hur bostadsområden beskrivs, värderas och förändras, vilken betydelse detta får för invånarna. I studier om territoriell stigmatisering framgår det att negativa föreställningar ofta knyts till vissa bostadsområden och hur detta i sin tur kan påverka både invånarnas självbild och sociala relationer, liksom hur myndigheter agerar och politiska åtgärder utformas (Wacquant, 2016).

Svenska studier beskriver hur så kallade utsatta områden i medier och offentlig debatt förknippas med kriminalitet, våld och bristande integration. Områdena och deras invånare framställs som annorlunda och främmande, vilket bidrar till stigmatisering och en uppdelning mellan ”svenskt” och ”osvenskt” (Backvall, 2019; Stjernborg m.fl., 2015). Forskning om stadsomvandling belyser också hur kommunal planering och bostadspolitik kan prioritera resursstarka grupper, medan befintliga boende och deras levnadsvillkor osynliggörs eller trängs undan (Baeten & Listerborn, 2015; Thörn & Holgersson, 2016; Holgersson, 2025).

I en studie om muslimska gymnasieelever i Göteborg beskriver eleverna att de möter fördomar både för att de är muslimer och för att de bor i förorten (Thorén, 2024). Framför allt unga kvinnor som bär slöja beskriver hur de känner sig tryggare i förorten än i stadens centrum, men förortens dåliga rykte påverkar också hur andra ser på dem och deras skolor. Liknande erfarenheter framkommer i Malmö, där en del intervjupersoner beskriver att de känner sig tryggare i områden där många muslimer bor (Alwall & Klausen, 2026).

Muslimska organisationers villkor

Ett växande antal internationella och svenska studier har studerat muslimska organisationers villkor och relationer till staten och andra offentliga aktörer. Ett återkommande tema i den internationella forskningen är hur organisationer allt oftare bjuds in som samarbetspartner samtidigt som de också blivit föremål för mer reglering och kontroll efter den 11 september 2001 (Laurence, 2012; Griera, 2012).

Svenska studier och rapporter har också beskrivit denna dubbelhet, där muslimska organisationer lyfts fram som både en risk och resurs (Lundgren, 2023), och hur detta i sin tur kan komma att påverka organisationernas kontakter med politiker och myndigheter. Företrädare för muslimska organisationer har bland annat beskrivit hur relationer som tidigare fungerat väl i högre grad kommit att präglas av misstänksamhet och ett ensidigt fokus på säkerhetsfrågor (El Far, 2026; Institutet för mänskliga rättigheter, 2025). Andra studier beskriver hur muslimska organisationer oftare stämplas som ”islamister” eller ”extremister”, vilket kan leda till indragna bidrag och att samarbetspartner drar sig undan (Ardin, 2026). Även utvecklingen kring muslimska friskolor har uppmärksammats, där många skolor tvingats stänga och processerna beskrivs som otydliga (Hassan & Poljarević, 2026). Poljarević (2026) beskriver också hur muslimska organisationers deltagande i samhället blir alltmer villkorat. Organisationerna behöver enligt studien återkommande bevisa sin legitimitet och bedöms utifrån vilka de förknippas med snarare än vad de gör. Flera studier har även uppmärksammat praktiska hinder där muslimska församlingar beskriver svårigheter att få tillgång till lokaler, bankkonton och försäkringar (DO, 2022; Institutet för mänskliga rättigheter, 2025; Lundgren & Fransson, 2025).

Hot, hat och trakasserier

Hot, hat och trakasserier riktas både mot personer som är eller uppfattas som muslimer och mot platser och egendom som förknippas med muslimer, exempelvis moskéer, föreningslokaler och affärslokaler (Lundgren & Fransson, 2025; Shaheed, 2021). I en europeisk undersökning uppgav drygt en fjärdedel av de muslimska respondenterna att de utsatts för trakasserier (FRA, 2024).

Flera studier visar hur utsattheten kan öka i samband med uppmärksammade händelser (King & Sutton, 2013). Studier har bland annat dokumenterat ökningar av hatbrott mot muslimer och personer med arabisk eller asiatisk bakgrund efter terrorattackerna den 11 september 2001 och bombdåden i London 2005 (Disha m.fl., 2011; Hanes & Machin, 2014). Muslimska församlingar i Sverige beskriver ett försämrat säkerhetsläge i samband med koranbränningarna och efter den 7 oktober 2023 (Lundgren & Fransson, 2025).

Flera internationella studier visar att muslimska kvinnor med synlig religiös klädsel är särskilt utsatta för hot och trakasserier. Utsattheten beskrivs i olika offentliga miljöer, som kollektivtrafik, gator och köpcentrum (Hopkins, 2025; Itaoui, 2020). Även Brottsförebyggande rådets studie visar hur synlig muslimsk tillhörighet och kön får betydelse för utsattheten (Brå, 2021).

Andra svenska studier har också visat hur många kvinnor som bär hijab möter verbala kränkningar, hot och fysiska angrepp i vardagen (Listerborn, 2015; Alwall & Klausen, 2026).

Studier och rapporter har även uppmärksammat angrepp mot moskéer, från skadegörelse och hot till dödligt våld mot dem som samlas där (Shaheed, 2021; Younis, 2022). I en svensk studie uppgav nästan sex av tio av de svarande muslimska församlingarna att de någon gång utsatts för fysiska angrepp (Gardell, 2018). I en svensk nationell kartläggning framkom att muslimska församlingar är särskilt utsatta för systematiska och återkommande hot och skadegörelse. Församlingarna beskrev också hur de upplevde att politikers negativa uttalanden och mediernas rapportering om islam och muslimer bidrog till fler hot och angrepp. Kartläggningen visar dessutom att många brott inte polisanmäls och att mörkertalen är stora (Lundgren & Fransson, 2025).

3.4. Konsekvenser och strategier

Även om det finns många studier om islamofobi inom olika områden är det relativt få som fokuserar på konsekvenserna av utsattheten. I en systematisk forskningsöversikt framgår att islamofobi får följder både för enskilda och för muslimska grupper som helhet (De Nolf & d'Haenens, 2024). För enskilda handlar det främst om psykisk ohälsa och begränsade möjligheter i utbildning och arbetsliv, men också om att människor ändrar sina rutiner, sin klädsel och sitt beteende för att undvika att bli utsatta. Studierna visar att även den som inte själv utsatts kan bli rädd och ändra sina rutiner när andra i omgivningen drabbas. Det kan handla om att undvika vissa områden, välja bilen framför kollektivtrafiken eller stanna hemma (Zempi & Chakraborti, 2015; Itaoui, 2020).

Även svenska studier beskriver hur otrygghet kan göra att människor undviker vissa miljöer. Till exempel framkommer det hur muslimska kvinnor som bär hijab undviker vissa platser och begränsar hur de rör sig i staden till följd av kränkningar och känslor av att inte vara välkomna (Alwall & Klausen, 2026; Listerborn, 2015). I en intervjustudie med muslimska kvinnor i Sverige beskriver kvinnorna hur de lär sig att se sig själva genom majoritetssamhällets blick (Muftee, 2023). Detta kan innebära att de reglerar sitt eget och sina barns beteende och återkommande försöker avgöra om en situation är rasistisk eller inte. Många beskrev en utmattning av att de ständigt förväntas representera alla muslimer. Kvinnorna beskrev också olika sätt att hantera utsattheten. Det kan handla om att ignorera blickar, använda sig själva som gott exempel, skämta om erfarenheterna med vänner eller dela med sig av upplevelser i sociala medier (Muftee, 2023).

För muslimska församlingar kan hot och hat leda till att aktiviteter ställs in, man minskar sin synlighet i det offentliga samtalet och avstår från att publicera inlägg på sociala medier. Företrädare beskriver hur medlemmar undviker att besöka moskén speciellt vid högtider och i stället samlas på andra platser (Lundgren & Fransson, 2025; Fransson & Lundgren, 2025). El Far (2026) visar också att många muslimska organisationer har vänt sig inåt för att skapa trygga rum för religiöst liv och gemenskap som ett svar på ökad utsatthet. Studierna pekar

sammantaget på att hot och hat riskerar att begränsa muslimska organisationers deltagande i samhällsdebatten och försvaga deras roll som öppna mötesplatser och som bro mellan muslimer och majoritetssamhället (El Far, 2026; Fransson & Lundgren, 2025).

3.5. Sammanfattning av kunskapsläget

Detta kapitel har gett en översikt över forskning och rapporter om islamofobi och anti-muslimsk rasism. Kunskapsläget visar att antimuslimska föreställningar har historiska rötter i Europa och återkommer i nya former och sammanhang. Muslimer framställs ofta som en enhetlig grupp med gemensamma och fasta egenskaper, trots stora skillnader i bakgrund, livsvillkor och religiösa förhållningssätt. Sådana föreställningar sprids och återskapas i medier, politiska debatter och vardagliga samtal och kan påverka hur personer som är eller uppfattas som muslimer bemöts.

Studierna beskriver hur islamofobi förekommer och kommer till uttryck genom negativa attityder, misstänkliggörande och diskriminering, bland annat i arbetslivet, på bostads-marknaden och i skolan. De visar också hur individer, moskéer och muslimska organisationer utsätts för hot, trakasserier och hatbrott. Konsekvenserna kan beröra människors trygghet och välbefinnande, men också deras möjligheter att utöva religion och delta i samhället.

4. Resultat: övergripande mönster

Föreställningar om muslimer och islam som sprids i det offentliga samtalet kan få betydelse för vilka rutiner och beslut som utformas i kommunala verksamheter och för hur enskilda personer bemöts i vardagen. Det här kapitlet har strukturerats analytiskt utifrån en diskursiv, en strukturell och en individuell nivå. Dessa nivåer är tydligt sammanlänkade i det material som framträder i dialogmöten och fokusgrupper men presenteras i kapitlet tematiskt var för sig för att tydliggöra hur antimuslimsk rasism framträder i människors vardag. Kapitlet avslutas med två avsnitt, ett om kvinnors och flickors erfarenheter och ett om ungdomars perspektiv.

4.1. Den diskursiva nivån

I detta avsnitt ligger fokus på de föreställningar och berättelser om muslimer och islam som deltagarna möter i det offentliga samtalet. Utsattheten beskrivs sällan handla om enskilda uttalanden eller händelser, utan om bilder och berättelser som återkommer över tid i politik, medier och andra offentliga sammanhang. Det första temat handlar om deltagarnas upplevelser av ett hårdare samtalsklimat. Det andra behandlar bilder av muslimer som ett hot och som personer som inte fullt ut tillhör samhället. Det tredje temat handlar om hur nationella debatter påverkar det lokala samtalsklimatet och vardagliga möten. Avslutningsvis beskrivs deltagarnas möjligheter att själva komma till tals och deras försök att bemöta negativa föreställningar genom egna berättelser och möten med andra.

Ett hårdare samtalsklimat

I samtalen framträder en återkommande bild av att det offentliga samtalsklimatet kring muslimer och islam har försämrats över tid. Rasism mot muslimer beskrivs inte som ett nytt fenomen, men deltagare berättar att de upplever att det under senare år har blivit mer synligt och normaliserat. En deltagare beskriver det som att ”rasismen har blivit offentlig. Det var inte så på 1990-talet eller 2000-talet.” En sådan uppfattning delas av andra deltagare som pekar på att föreställningar som tidigare uppfattades som mindre accepterade i dag kan uttryckas mer öppet, både när det gäller muslimer och invandrare generellt:

> **”Jag känner själv att när jag var yngre så var det också mycket rasism, när jag växte upp, i skolan och så. På bussen hände det att folk skrek ”jävla muslim, åk tillbaka till ditt hemland”. Det har jag upplevt jättemånga gånger som barn. Jag känner att rasism alltid har funnits där. Men att det är fler muslimer idag gör att folk uttrycker sig mer öppet negativt om det.”**

Deltagare som är uppvuxna i Sverige eller har bott här under lång tid pekar på olika politiska skeenden och omvärldshändelser som de upplever har bidragit till ett hårdare samtalsklimat. Flera pekar på en försämring efter riksdagsvalet 2022 eller nämner koranbränningar som något som ytterligare har förvärrat situationen. I flera samtal beskrivs terrorattackerna den 11 september 2001 som en vändpunkt. En deltagare som växte upp i Sverige under 1970-talet beskriver en tydlig förändring efter 2001. Hon berättar också hur det förändrade samhällsklimatet har påverkat hennes nu vuxna barns syn på sin framtid i Sverige:

> **”Kanske var början av 70-talet lite unikt och så vidare, men det var inte alls på samma nivå som efter 9/11 (…) Till exempel våra barn som är över 30, de har aldrig känt sig annorlunda. Alltså, de har alltid känt sig som svenskar. Men alltså nu, vill de inte föda barn här i Sverige. De är så rädda att deras barn ska ha den här känslan – att känna sig annorlunda.”**

Utöver särskilda händelser lyfts politisk retorik återkommande fram som en bidragande faktor till förskjutningen av vad som kan uttryckas offentligt. En deltagare betonar att det är den högsta maktens ansvar att förändra debatten.

> **”Debatten i samhället behöver radikalt förändras och sluta prata om invandrare och muslimer som någonting negativt. Vi är en tillgång.”**

Deltagarna pekar också på att muslimska uttryck och praktiker ges ett oproportionerligt stort utrymme i samhällsdebatten, samtidigt som andra samhällsproblem hamnar i skymundan. Politiska uttalanden och förslag, till exempel sådana som rör religiösa uttryck som hijab, beskrivs bidra till att fördjupa uppdelningen mellan ”vi” och ”dem”.

> **”Det finns ju mycket andra problem i samhället också. Men det är för mycket fokus på just det här (...) Men det kanske är enklare att lägga fokus på just muslimer.”**

I materialet återkommer också beskrivningar av att muslimer som problem blivit en accepterad del av den politiska debatten, en deltagare pekar exempelvis på hur muslimer blivit en ”val-bricka”. När negativa budskap om muslimer uppfattas vinna gehör legitimerar det i sin tur en antimuslimsk retorik utanför det politiska samtalet.

Traditionella mediers roll lyfts också fram bland deltagare som en viktig faktor i hur bilder av muslimer reproduceras och blir normaliserade. Deltagarna framhåller att det inte bara handlar om vad som sägs, utan också om hur frågor ramas in genom rubriker, bildval och berättelser. En deltagare ger som exempel en artikel om sänkta bidrag som illustrerades med en bild av en slöjbärande kvinna med flera barn: ”Vad symboliserar det? Det symboliserar att invandrare bara har bidrag – och specifikt muslimer.”

Kommentarsfält på de stora nyhetssajterna beskrivs också som arenor där negativa associationer till muslimer är återkommande. En deltagare påpekar att muslimer förs in i diskussionerna oavsett ämne: ”Oberoende om det handlar om mat eller någon kändis, så finns det alltid någon kommentar om muslimer.” Sociala medier beskrivs återkommande av deltagare som en faktor bakom det hårdare klimatet. Deltagare menar att den anonymitet som finns på nätet gör att människor uttrycker sig mer öppet nedsättande. Det beskrivs också hur sociala medier kan leda till att enskilda händelser sprids snabbt och utan sammanhang:

> **”Det har blivit hårdare klimat, men det har också blivit mer globaliserat klimat på grund av sociala medier. Så att små frågor blir rätt snabbt okontextualiserade och sprids (...) Och det här bidrar till ökad polarisering.”**

Flera pekar också på att fördomar som sprids i sociala medier kan få konsekvenser i skolan och andra vardagliga samtal. Samtidigt beskrivs sociala medier som en möjlighet för muslimer att själva formulera andra berättelser.

Muslimen som hot och som ”den andre”

Två återkommande bilder framträder i deltagarnas berättelser av vad de möter i diskursen om muslimer. Den ena är att muslimer framställs som ett problem och ett hot mot samhället. Den andra är att muslimer betraktas som människor som kommer utifrån, som en kategori som inte riktigt tillhör samhället och inte fullt ut ses som svenskar.

Flera deltagare beskriver att muslimer inte bara framställs som ett av flera samhällsproblem, utan som en förklaring till en rad olika negativa samhällsproblem. En deltagare sammanfattar denna bild på följande sätt: ”Man målar ju upp muslimer som roten till allt ont som händer i Sverige främst och i världen.” Deltagare beskriver också att muslimer ofta framställs som en enhetlig grupp och att den stora mångfald som finns inom gruppen sällan görs synlig i det offentliga samtalet. En konsekvens av detta beskrivs vara att enskilda personer kan behöva stå till svars för andra muslimers handlingar. Det kan handla om att tillskrivas ansvar för andra människors handlingar eller för tolkningar av islam som man själv inte känner igen sig i.

I flera samtal beskrivs hur det påverkar människor att kopplas samman med organisationer, hotbilder och världspolitiska händelser som de själva saknar relation till.

> **”Det är väldigt mycket att vi är något utifrån, något som har infiltrerat det svenska samhället och som misstänkliggörs. Jag visste inte ens vad muslimska brödraskapet var. Jag fick kolla upp det.”**

Deltagare beskriver också återkommande att det inte bara är enskilda personer som framställs som problem eller hot. I flera samtal framhålls exempelvis att muslimsk organisering i allt högre grad framställs som en risk: muslimska föreningar, moskéer och bostadsområden där många muslimer bor omtalas i negativa termer. Områden som förknippas med muslimer beskrivs återkommande i termer av kriminalitet, utanförskap och bristande integration.

I flera samtal beskrivs gränsen mellan en invandringsfientlig diskurs och en diskurs riktad mot islam och muslimer som otydlig. Debatten om invandring, utvisningar och återvandringsbidrag upplevs bidra till en känsla av att inte betraktas som svensk. Flera beskriver det som att det finns en tydlig uppdelning mellan ”vi” och ”dem”, där muslimer framställs som människor som har ”kommit hit” men inte fullt ut anses tillhöra Sverige. Även personer som är födda och uppvuxna i landet beskriver erfarenheter av att placeras i kategorin ”de andra”:

> **”Har man bott i Sverige i 30 år, är man fortfarande invandrare då? Eller när blir man svensk? (...) Man är invandrare hela livet och sen lite till.”**

Både kvinnliga och manliga deltagare beskriver att de ofta kan uppleva att de betraktas som delar av ett föreställt homogent kollektiv, ”muslimer”. Men de beskriver också att det finns mer specifika föreställningar om den muslimska kvinnan och den muslimske mannen. I beskrivningarna av hur muslimska kvinnor skildras i det offentliga samtalet återkommer ord och bilder som passiva, förtryckta, kontrollerade och offer. Flera deltagare pekar på hur muslimska kvinnor på olika sätt ofta framställs som personer som behöver befrias från religionen, familjen eller muslimska män. Detta blir särskilt tydligt i politiska och mediala debatter om hijaben, där kvinnors klädsel ofta tolkas som ett resultat av tvång. I bilderna av muslimska män återkommer i stället ord och associationer som kontrollerande, förtryckande, våldsamma, kriminella, radikaliserade, terrorister och säkerhetshot. Föreställningarna om den förtryckta muslimska kvinnan och den förtryckande muslimske mannen förstärker på så sätt varandra. En deltagare beskriver sambandet på följande sätt:

> **”Man ser inte den muslimska kvinnan som en tänkande individ på så sätt. Hon kan inte ta egna beslut, egna val, utan hon är ett offer för den muslimska mannen. Och den muslimska mannen ses då som en förtryckare.”**

Deltagare pekar också på att det inte enbart är muslimska personer och organisationer som skildras negativt, utan även islam som religion. Flera beskriver att deras egen förståelse av islam, som en del av ett vardagsliv präglat av mening, etik och ansvar, sällan får utrymme då religionen av icke-muslimer förknippas med regler, kontroll och förtryck.

Bilder av muslimer som hot och som personer som inte fullt ut tillhör samhället upplevs påverka vilket utrymme muslimers utsatthet får i det offentliga samtalet. I flera berättelser framkommer en upplevelse av att muslimers utsatthet ges mindre uppmärksamhet än andra gruppers utsatthet, osynliggörs och möts med mindre sympati än andra grupper. I ett samtal invänder en deltagare mot hur krig, våld och mänskligt lidande inte uppmärksammas när de drabbade är muslimer, att mänskligt lidande värderas olika: ”Vad spelar det för roll om man är muslim eller inte muslim? Vi är människor.”

Hur nationella diskurser "sipprar ner"

I flera dialogmöten framkommer det att det lokala samtalsklimatet, särskilt det politiska, inte alltid upplevs som lika negativt som det nationella. Samtidigt beskriver deltagare hur uttalanden på nationell nivå får konsekvenser lokalt genom att påverka människors attityder och förstärka uppdelningen mellan ”vi” och ”dem”:

> **”På kommunal nivå så kanske vi märker lite mindre än vad som händer på nationell nivå. Men i slutändan så sprider det sig neråt. För det blir så i samhället tyvärr, folk påverkas av media och av politiker. Så ju mer man matar in det här i media och politikerna säger mer och mer, så blir det ”vi mot dem” till slut.”**

En annan deltagare beskriver en liknande process:

> **”För det de säger sipprar ut i forum, i nätverk, i sociala medier, i hur man beter sig mot kollegor, hur vi är mot varandra. Allt det sipprar ut till någonting och det skapar bara en vi-och-dem-känsla. Och det gynnar inte någon. Vi är alla människor.”**

Samtidigt finns exempel på hur kommuner genom sin kommunikation försöker motverka negativa stereotyper och förmedla andra bilder av muslimer. Deltagare berättar bland annat om kommunala kommunikationsinsatser där muslimska invånare har synliggjorts och muslimska högtider uppmärksammats. Sådana insatser beskrivs som viktiga signaler om att muslimska invånare betraktas som en del av kommunens gemensamma ”vi”.

Egna röster och motbilder

I flera berättelser framkommer upplevelsen av att muslimers egna röster och erfarenheter får begränsat utrymme i den offentliga debatten. Medier och politiska aktörer beskrivs ofta tala om muslimer men mer sällan med dem. Flera deltagare uttrycker därför en vilja att genom egna berättelser påverka vilka bilder av islam och muslimer som får utrymme och synliggöra sidor av sina liv som annars sällan uppmärksammas. För en del handlar det om att få berätta om sin egen förståelse av islam och religionens betydelse i vardagen. Islam beskrivs bland annat som en källa till mening och etisk vägledning och som ett stöd i att ta ansvar för sig själv, sin familj och det omgivande samhället.

Flera deltagare efterfrågar också fler skildringar som visar mångfalden bland muslimer och hur deras vardag, precis som andras, präglas av arbete, familjeliv och en önskan om att leva ett tryggt och meningsfullt liv. En deltagare beskriver att han vill arbeta, ta hand om sin familj och kunna be. Han betonar att han inte är något hot och att bilden av muslimer som extremister inte har något med hans liv att göra. En annan deltagare efterlyser fler berättelser om alla de människor som vill bidra till samhället: ”Jag pratar om mig själv, till exempel. Jag jobbar, försörjer mig själv. Även min fru jobbar och försörjer sig själv.”

Sammantaget framträder en tydlig vilja hos många att formulera motbilder till de föreställningar som muslimer möter och att beskriva sig själva och sina liv på egna villkor. Sociala medier beskrivs som en möjlighet att själva komma till tals och utmana etablerade före-ställningar, även när det är svårt att få utrymme i traditionella medier.

I flera samtal ges också exempel på hur moskéer och muslimska föreningar använder direkta möten för att påverka bilden av islam och muslimer. Genom att öppna sina lokaler och bjuda in skolor och allmänhet till besök och samtal försöker de bemöta den rädsla och okunskap som upplevs finnas i samhället. En deltagare som regelbundet tar emot skolklasser i sin moské menar att ett stort problem är att människor får sin kunskap om muslimer när ”de ser på tv” och formar sin bild av muslimer utifrån, utan att själva ha suttit ner och samtalat med muslimer.

4.2. Den strukturella nivån

I denna del ligger fokus på den strukturella och institutionella nivån och på hur föreställningar om muslimer kan komma till uttryck genom verksamheters rutiner, arbetssätt och organ-isatoriska villkor. Berättelserna handlar inte bara om enskilda händelser, utan om mönster som återkommer inom flera kommuner och verksamhetsområden. Avsnittet är ordnat kring fyra teman. Det första handlar om erfarenheter i mötet med kommunala verksamheter. Det andra handlar om de strukturella villkor som muslimska föreningar och församlingar måste hantera. Ett tredje tema behandlar möjligheterna att utöva religion i vardagen. Slutligen diskuteras det hur frågor om bemötande och möjlighet att hitta lösningar kan skilja sig mellan kommuner och verksamheter, ibland beroende på vilka enskilda personer man möter.

Misstänkliggörande och ifrågasatt kompetens i kommunala verksamheter

I materialet återkommer berättelser om att inte alltid uppleva sig bli bemött som en självklar och likvärdig invånare, anställd, elev, brukare eller vårdnadshavare. Dessa berättelser kan sammanfattas i två nära sammanhängande mönster. Det ena handlar om erfarenheter av att mötas med misstänksamhet och återkommande behöva förklara eller försvara sina val, behov och avsikter. Det andra handlar om upplevelser av att den egna kunskapen, kompetensen och förmågan att fatta beslut ifrågasätts eller ges mindre erkännande. Gemensamt för berättelserna är att föreställningarna sällan är uttalade utan kan vara subtila och märkas i till exempel bemötandet och i vilka frågor som ställs.

Det är inte bara individer och familjer som beskrivs betraktas med misstänksamhet utan även religiösa praktiker och behov. Till exempel beskriver deltagare hur klädsel och fasta av andra tolkas som tvång eller hur bön eller önskemål om mat uppfattas som extremism eller islamisering – i stället för naturliga delar av människors vardag.

Misstänkliggörandet beskrivs sällan som uttalat, utan kommer snarare till uttryck i mer diskreta former såsom bemötande, frågor som ställs och verksamheternas rutiner. En person som är kommunanställd sammanfattar detta som en känsla av att återkommande behöva ”bevisa att man inte är farlig”. Liknande erfarenheter beskrivs i flera olika miljöer. En deltagare berättar att hen under studier på biblioteket har upplevt att ordningsvakter oftare kontrollerar bord där personer som uppfattas ha utländsk bakgrund sitter.

Berättelserna handlar både om hur enskilda personer bemöts och om föreställningar som riktas mot muslimska familjer och muslimer som kollektiv, med liten hänsyn till enskilda personers värderingar och erfarenheter. Särskilt tydligt blir detta i berättelser om hedersförtryck och föräldraskap. Deltagare beskriver hur man genom direkta och indirekta frågor upplever sig misstänkliggjord i möten med skolan och socialtjänsten, antingen som personer som upprätthåller hedersförtryck eller som personer som är offer för det.

Flera föräldrar berättar också om erfarenheter av att deras omsorgsförmåga och rätt att fatta beslut för sina barn ifrågasätts. Detta upplevs ofta grunda sig i föreställningar om muslimska barn som potentiella offer för familjens religion eller kultur.

> **”Man omyndigförklarar muslimska föräldrar och ser muslimska barn som offer för någonting, när alla barn liksom har en uppfostran från sina föräldrar. Och där tycker jag att de instanserna som jag sa nu, socialtjänst, lärare, skola och sjukvård. Vi säger att ett barn har ont i magen, så kommer du till en läkare och så frågar läkaren: ”har din mamma gjort någonting mot dig?”. Alltså bara för att mamman har sjal. Vilket har hänt. Extremt misstänkliggörande.”**

Liknande erfarenheter återkommer i berättelser om skolan. Deltagare beskriver hur frågor som syftar till att upptäcka barn som far illa särskilt riktas mot synligt muslimska elever. Även när frågorna ställs i syfte att hjälpa kan de, enligt deltagarna, förmedla att elevernas egna val inte tas på allvar. En deltagare beskriver att sådana återkommande frågor kan göra det ”svårt att hålla kvar i den identiteten man själv känner att man har”.

Flera deltagare betonar samtidigt att bemötandet inte uppfattas som grundat i illvilja utan att det snarare bottnar i okunskap och/eller rädsla. Samtidigt beskrivs det hur även frågor som ställs med avsikten att hjälpa eller skydda kan få negativa konsekvenser. En kvinna som bär hijab berättar hur en företrädare för en organisation som arbetar mot rasism vände sig till henne under ett möte och sa att det fanns hjälp att få om hon var tvingad att bära slöja.

> **”Jag tror att hon ville vara jättesnäll. Jag tror hennes intention eller hennes avsikter var goda. (...) Men jag märkte att hon hade inte så mycket kunskap.”**

Det andra mönster som framkommer i berättelserna handlar om erfarenheter av att inte betraktas som kunnig och kompetent eller som förmögen att fatta egna beslut. Deltagare beskriver hur språkkunskaper, yrkeskompetens och omdöme ifrågasätts utifrån namn, klädsel eller antaganden om bakgrund eller religion. Särskilt kvinnor som bär slöja berättar att de kan bemötas som om de inte talar svenska, saknar utbildning eller är mindre självständiga. Flera deltagare beskriver detta som en känsla av att bli dumförklarad eller omyndigförklarad.

> **”Den största problematiken, ligger inte i att jag kan bli dåligt bemött på stan och att någon slänger ur sig en ful kommentar. Det är inte det värsta som kan hända, det händer ju konstant. Det är vi vana vid. (…) Men det är det här att myndigheterna dumförklarar oss på ett vis. Jag har flera gånger kommit till en arbetsintervju och så kan någon bli så här chockad över att jag kan svenska. Jag är född här, jag är uppväxt här. Varför skulle jag inte kunna svenska?.”**

I flera berättelser beskriver deltagare hur omgivningen reagerar med förvåning när de pratar svenska eller visar sig ha relevant kompetens. Till exempel berättar deltagare om svårigheter att bli kallade till anställningsintervjuer trots relevant utbildning. Det finns också berättelser om att den egna kompetensen inte alltid tas på allvar, även när personen har ett arbete. Det kan till exempel handla om att frågor riktas till en kollega som uppfattas som svensk i stället för till personen själv, eller att man tilldelas mindre kvalificerade arbetsuppgifter. Liknande exempel återkommer i andra verksamheter. Deltagare berättar exempelvis att tolk bokas utan att de först tillfrågas, att elever med goda kunskaper i svenska placeras i svenska som andraspråk eller att personer i olika sammanhang förutsätts sakna arbete eller tillräckliga kunskaper i svenska.

> **”De tror att vi alla [går] på socialen. Vi kan inte språket, vi arbetar inte (...)När jag förklarade för dem att jag jobbar, och när jag började prata med dem på svenska, de ändrade sig lite.”**

Sammanfattningsvis framgår det i materialet hur föreställningar om muslimer som ett homogent kollektiv upplevs påverka vilka frågor som ställs, hur enskilda personer tolkas och bemöts och vems kunskap och omdöme som erkänns. Föreställningarna kan också få mer konkreta konsekvenser, exempelvis för möjligheten att få arbete.

Misstänkliggörande av muslimsk organisering

Föreningar och församlingar beskrivs som viktiga för många deltagare, som platser för gemenskap, socialt stöd, kultur och samhällsengagemang. Samtidigt återkommer beskrivningar av att muslimsk organisering möts av misstänkliggörande. Flera berättar att muslimska föreningar misstänks ha andra syften med sina aktiviteter än de som de uppger. Företrädare beskriver också hur de upplever att muslimska föreningar förstås utifrån ett riskperspektiv.

Det kan handla om att behöva bevisa att föreningarna är demokratiska och pålitliga på ett sätt som de inte upplever förväntas av andra föreningar. Det återkommer också beskrivningar av att muslimska föreningar upplevs granskas hårdare än andra. Här berättar flera deltagare hur de upplever att förhållningssätt på nationell nivå sipprar ned till den lokala nivån och påverkar lokala aktörer. En deltagare beskriver hur misstänkliggörandet får konkreta konsekvenser: ”Men att misstänkliggöras, att ifrågasättas, ja det är det som också påverkar försäkring och tillgång till lokal och sådana saker.” Berättelser om återkommande problem med lokaler, bankkonton, försäkringar och bidrag återkommer regelbundet bland deltagare som en konkret konsekvens av att misstänkliggöras. Även om alla dessa frågor inte ligger inom kommunernas ansvarsområden skapar de sammantaget en upplevelse av begränsade möjligheter att bedriva verksamhet och delta i lokalsamhället på lika villkor som andra:

> **”Jag tror det finns en paradox i det här att det finns trossamfund och att man tillåter dem existera men att man på senaste tid begränsar dem väldigt mycket genom olika lagar, regler, avslag på frågor och förfrågningar.”**

Gemensamt för flera av berättelserna är en osäkerhet om varför en förening nekas en tjänst eller varför ett kontrakt plötsligt upphör. Deltagare uttrycker förståelse för behovet av insyn och kontroll, exempelvis av föreningars ekonomi, men menar att problemet uppstår när kontrollen övergår i misstänkliggörande utan tydliga skäl. Bristen på förklaringar gör situationen svår både att förstå och att bemöta. En deltagare ger ett exempel från arbetet med att bygga en moské. Företag som inledningsvis varit positiva beskrivs sluta svara när det framgår att uppdraget gäller en moské. Deltagaren beskriver att detta kan vara en form av rasism som blir svår att sätta fingret på, eftersom skälet till avslaget eller avståndstagandet aldrig uttalas.

Deltagare uppfattar att problem med banker hänger samman med tillämpning av regelverk mot penningtvätt och finansiering av terrorism, även om detta inte anges som skäl. Konsekvenserna för föreningarna blir omfattande. Om ett konto stängs och föreningen inte lyckas öppna ett nytt kan detta leda till att verksamheten läggs ned:

> **”Vi har bankkontoproblem. Alltså banker, lagen om tvätt av pengar och så vidare som leder till att många har svårt att starta ett bankkonto. Det stängs och så måste man hitta ett nytt. Det händer med flera muslimska organisationer och samfund att de behöver byta bankkonto och ibland så går inte det och då måste man stänga allihop.”**

Att stå utan bankkonto beskrivs även försvåra möjligheterna att utveckla verksamheten: ”Man har svårt att till och med samla pengar för att kunna bygga en moské. Eller renovera en lokal. Så där är finansieringen ett stort problem.”

En förening beskriver hur deras konto stängdes efter över tio år utan tidigare problem och hur flera andra banker därefter nekade föreningen ett konto utan att ge skriftliga skäl, trots att föreningen hade alla papper i ordning och ett rekommendationsbrev från kommunen.

Företrädaren beskriver bankavstängningar som ett indirekt sätt att kunna stänga moskéer utan att det egentligen finns formella förbud mot moskéer i samhället. Flera förenings-företrädare beskriver också liknande svårigheter med att få försäkring för sina lokaler eller att försäkringskostnaderna blir mycket höga.

Trots erfarenheterna betonar flera deltagare att föreningarna fortsätter att visa att de följer reglerna och försöker hitta vägar genom systemen för att kunna bedriva sin verksamhet. Samtidigt finns berättelser om att föreningar blir mer försiktiga och undviker synlighet för att inte dra till sig oönskad uppmärksamhet eller väcka ytterligare misstänksamhet:

> **”Även om muslimer är mer organiserade än någonsin så är vi knäpptysta utåt. Vi organiserar så mycket internt. Men ni ser inte någon återkommande röst så som det var för tio år sedan.”**

Den nuvarande situationen beskrivs emellertid skapa trötthet och frustration, eftersom mycket kraft går åt till att hantera dessa hinder i stället för att utveckla verksamheten. Situationen beskrivs också påverka enskildas vilja att engagera sig.

> **”Det finns ett klimat av misstänkliggörande av muslimer som organiserar sig. Och det påverkar ju också människors vilja att organisera sig. Eller inte vilja kanske, men man kan ju vilja men inte våga.”**

Sammantaget blir det tydligt att misstänksamheten mot muslimska föreningar och för-samlingar får konkreta konsekvenser. Ett enskilt krav eller beslut kan framstå som neutralt och icke-diskriminerande, men de samlade hindren kan begränsa möjligheterna att bedriva verksamhet och delta i lokalsamhället. I materialet uttrycks inte någon önskan om att undantas från regler, utan om att reglerna ska vara tydliga, förutsägbara och tillämpas likvärdigt.

Religionsfrihet i praktiken

I de föregående avsnitten beskrevs erfarenheter av hur personer, religiösa praktiker och muslimsk organisering tolkas och bemöts. Det här temat handlar i stället om de praktiska möjligheterna att utöva religion, exempelvis genom att be, följa religiösa matregler, bära religiös klädsel och uppmärksamma högtider.

Även om kommunerna ska behandla alla invånare likvärdigt återkommer berättelser om att människor i vardagen upplever att de inte har samma rättigheter och möjligheter som andra invånare i kommunen. Flera deltagare uttrycker i samtalen hur mycket de uppskattar de lag-stadgade fri- och rättigheter som finns i Sverige och möjligheten att vara muslim, bära hijab, gå till moskén, fira högtider och organisera sig religiöst. Samtidigt återkommer deltagare till situationer där dessa möjligheter begränsas. Det beskrivs att möjligheterna kan skilja sig mycket mellan olika verksamheter och bero på vilken skola eller arbetsplats man befinner sig på. Skillnaderna tycks enligt deltagarnas berättelser ofta handla om hur verksamheterna tolkar sina uppdrag och utformar sina rutiner.

Ett återkommande exempel som tydliggör detta dilemma är möjligheten att be i skolan eller på arbetsplatsen. Det beskrivs hur ett önskemål om att använda några minuter av en rast eller låna ett ledigt rum kan bli en betydligt större fråga än deltagarna upplever att den behöver vara. Deltagare beskriver exempelvis hur önskemål om att be blir en fråga om budget, ansvar eller policy och skickas vidare mellan lärare, rektorer och huvudmän utan att någon fattar ett beslut: ”Det blir plötsligt en byråkratisk fråga: ’vi har inget ansvar för att se till att det finns ett bönerum’”. Det beskrivs hur avsaknaden av tydliga rutiner och en tydlig ansvarsfördelning gör att hanteringen ofta blir beroende av hur en enskild lärare, chef eller tjänsteperson tolkar situationen. En elev berättar att vänner på en annan skola får be, medan den egna skolan inte tillåter bön.

Att hanteringen varierar och är personberoende blir också tydligt i berättelser från skolor, universitet och arbetsplatser där bön, mat och klädsel hanteras utan större problem. Deltagare beskriver hur en öppen dialog i dessa fall ofta är tillräcklig:

> **”Jag personligen har upptäckt att om man bara förklarar, om det är chefen eller en kollega som man känner lite bättre, om man bara förklarar vad det är man gör och varför, då brukar inte folk göra problem av det.”**

Flera deltagare uttrycker upplevelser av att önskemål från muslimer kan mötas av större motstånd än liknande önskemål från andra grupper och som att just muslimska praktiker ofta behandlas som något som behöver förklaras och motiveras eller som väcker misstänksamhet.

När rutiner saknas eller verksamheten inte ger utrymme för religionsutövning framgår det av berättelserna att ansvaret för att hitta lösningar ofta hamnar på den enskilde. Deltagare beskriver hur de har hittat egna lösningar, som att be i ett trapphus eller i ett provrum i en affär. Deltagare berättar också hur de har drivit frågorna vidare på högre nivå eller genom elevrådet. Samtidigt kräver detta resurser, exempelvis språkkunskaper, kännedom om de egna rättigheterna och förmågan att driva en fråga vidare. Sköra äldre personer och yngre barn kan ha mindre möjlighet att göra sina röster hörda. En förälder berättar hur en förskollärare bemötte familjens matregler:

> **”Min dotter var fyra år. Förskollärare säger till min dotter: ’Du kan äta vad du vill när du blir vuxen’. Det här kändes inte okej. Då kunde jag inte mycket språk. Jag kunde inte försvara varken mitt barn eller mig själv.”**

En annan deltagare, som har arbetat på ett gruppboende, berättar att man aldrig frågade de muslimska boende vilka önskemål de hade utifrån sin religion. I stället fick de följa med när en präst kom på besök. I diskussionerna om religionsutövning i vardagen framgår att önskemålen sällan handlar om särbehandling eller speciallösningar. Snarare efterfrågas samma möjligheter och hänsyn som redan ges i relation till andra behov. En deltagare uttrycker det så här:

> **”Alltså, jag menar, man behöver inte anpassa hela svenska systemet ut efter oss invandrare. Men att man har en viss förståelse i stället för att bemöta oss med kritik hela tiden.”**

Deltagare jämför sina önskemål med hur andra behov bemöts. Möjligheten att be några minuter under rasten jämförs exempelvis med en rökpaus. Hänsyn till religiösa matregler i skolan jämförs med hänsyn till allergier och vegetarisk kost. I flera berättelser efterfrågas inte ett särskilt bönerum, utan möjligheten att använda ett vilorum som redan finns och är öppet för alla. En deltagare beskriver att det handlar om att slippa be på ”toaletten” eller på en plats där människor går förbi och ser en.

Lösningarna beskrivs ofta som enkla och billiga. En deltagare beskriver dem som: ”rent praktiska frågor” som kan lösas med lite vilja och flexibilitet, medan en annan betonar att det: ”inte behöver kosta någonting, det behöver bara finnas en viss förståelse för vad som är viktigt för de här individerna”.

En del av problematiken beskrivs handla om att det som uppfattas som neutralt ofta utgår från majoritetens levnadssätt. En deltagare påpekar att skolan beskrivs som fri från religion, samtidigt som den firar kristna högtider:

> **”Och även det här när man säger att skolan ska vara fri från religion, men den är inte fullt ut fri från religion när man har infört påskpyssel eller julpyssel eller man sjunger psalmer till skolavslutningar.”**

Deltagaren påpekar att möjligheten att utöva religion inte ska vara beroende av enskilda personers kunskap och välvilja eller av den enskildes förmåga att förklara och förhandla.

Lokala och personbundna variationer

Materialet ger inte en entydig bild av hur frågor som rör muslimska invånare hanteras i kommunerna, utan erfarenheterna skiljer sig åt mellan kommuner och verksamheter. Flera deltagare ger en övergripande positiv bild av den egna kommunen och beskriver den som en trygg och trivsam plats att bo på. Flera uttrycker också stolthet över att bo i sin kommun. Människor beskrivs i allmänhet som trevliga, hjälpsamma och välkomnande, och i de positiva berättelserna återkommer känslan av att vara en del av ett ”gemensamt vi”. Dessa erfarenheter behöver samtidigt förstås mot bakgrund av urvalet, som i stor utsträckning omfattar kommuner där det redan finns etablerade kontakter mellan det muslimska civilsamhället och kommunen. Det kan ha betydelse för vilka erfarenheter som kommer fram i materialet.

På individnivå handlar de positiva erfarenheterna om ett gott bemötande i kontakten med kommunala verksamheter, att man blir lyssnad på, att det finns dialog och att lösningar hittas när man förklarar sitt behov. På organisationsnivå handlar det om fungerande kontaktvägar till olika delar av kommunen och andra myndigheter. Interreligiösa råd och regelbundna möten mellan kommunen och muslimska församlingar och föreningar lyfts fram som centrala. Där det finns etablerade relationer och en fungerande dialog mellan invånare och kommunen blir

det lättare att hantera frågor när de uppstår. För många handlar en väl fungerande kommun helt enkelt om att den i rutiner, handlingar och ord visar att alla invånare är lika viktiga.

Deltagare som är generellt positiva till kommunen kan exempelvis rikta kritik mot hur enskilda verksamheter hanterar frågor som rör religiös praktik, bemötande och diskriminering. I de verksamheter där rutiner, dialog och kunskap saknas beskrivs hanteringen bli beroende av enskilda tjänstepersoners förståelse och vilja. En fråga kan hanteras sakligt och självklart i en verksamhet, medan en liknande fråga möts med osäkerhet eller motstånd i en annan. Tillgången till ett likvärdigt bemötande kan alltså variera betydligt mellan olika lokala sammanhang: ”Mycket är på en individnivå, att när man hittar in och har relationer till vissa personer så kan det fungera jättebra.”

Samtidigt finns också deltagare som ger en mer genomgående kritisk bild av sin kommun och berättar om brister som återkommer i flera verksamheter när det gäller bemötande, kunskap och dialog. Kritiken gäller ofta att dialogen sker på kommunens villkor och att samtalen sällan leder till förändring. Deltagare beskriver också problem som uppstår när muslimer inte finns representerade inom förvaltningarna. I större städer uttrycks även frustration över att resurser och kommunal service fördelas ojämnt mellan olika delar av kommunen eller mellan stadsdelar.

När det gäller skillnader mellan större och mindre kommuner ger materialet ingen entydig bild och det finns stora variationer bland deltagarnas upplevelser och erfarenheter. Däremot så är det tydligt att större städer ofta förknippas med större mångfald, ett mer omfattande föreningsliv och fler moskéer, vilket beskrivs som positivt. Flera beskriver även att det är lättare att vara muslim där eftersom fler är vana vid att möta muslimer. Det kan till exempel innebära att olika religiösa praktiker inte behöver förklaras på samma sätt:

> **”Om det till exempel finns vilorum eller gemensamma utrymmen där flera delar samma behov, behöver man inte förklara sig eller särskilt säga att man ska gå och be. Det faller sig naturligt och upplevs inte som något konstigt.”**

Att kunna vara anonym beskrivs också som en fördel. Samtidigt berättar deltagare att muslimers större synlighet i större städer kan väcka motstånd och att det finns fler uttalade motståndare. Den segregation och byråkrati som kan finnas i större kommuner beskrivs också kunna göra det svårare att hitta lösningar i vardagen, eftersom frågor kan skickas mellan olika nivåer.

Mindre kommuner å andra sidan förknippas oftare med mer nära och personliga relationer. Deltagare beskriver att man oftare ses som den man är i mindre städer i stället för som representant för ett kollektiv och att bemötandet blir mer lösningsorienterat eftersom människor känner varandra. En annan deltagare menar att personliga relationer i mindre kommuner kan motverka misstänkliggörande eftersom invånarna oftare känner de muslimska familjer som bor på orten:

> **”Jag tror att småstäder är bättre än större städer och de kommuner som har många muslimer. För när det finns många av varje, det blir någon form av segregation. (…) Medan i de här småstäderna, då känner man den lokala muslimska familjen eller familjerna. Du kan inte… vad ska man säga? Du kan inte framställa dem som ett hot mot mig, för jag vet vilka de är.”**

Att vara mindre anonym beskrivs som både positivt och negativt. Några menar att rasismen kan bli mer personlig och att det kan vara svårare att känna sig trygg. De praktiska förutsättningarna beskrivs också som mer begränsade. Deltagare berättar att det kan saknas en moské på orten, att alla muslimer i en kommun kan få förlita sig på en källarlokal och att man ibland behöver åka till en annan ort för att kunna be.

Den okunskap som många beskriver som vanligare på mindre orter framställs emellertid inte alltid som något negativt. En deltagare som har arbetat i både en mindre och en större stad berättar att hon i den mindre staden möttes av okunskap när hon frågade efter bönerum och lämpliga arbetskläder men när hon förklarade fanns det en stor vilja att hitta en enkel lösning. Flera deltagare beskriver samtidigt att det avgörande inte är kommunens storlek. Det viktigaste beskrivs i stället vara vilka attityder och kunskaper som finns och vilka möjligheter människor har att lära känna varandra. Oavsett kommunens storlek kan etablerade relationer och en fungerande dialog göra det lättare att hantera frågor när de uppstår.

Flera deltagare lyfter också fram den lokala politiken som betydelsefull för hur muslimer bemöts och vilka frågor som prioriteras i kommunen. En deltagare sammanfattar det med att ”det beror på vilket parti som har majoritet i denna kommun, staden eller byn”. Här ges exempel på både positiva och negativa erfarenheter från de olika kommunerna. Personer i en kommun berättar exempelvis om en ledande kommunpolitiker som bjöd in muslimska företrädare till sitt kontor och lyssnade på dem, vilket beskrivs som mycket positivt. Andra berättar om mer negativa upplevelser där politiker på kommunal nivå ville stänga dörrar och ändra regler när muslimska aktörers arbete blev synligt i kommunen, trots att den lokala handläggaren ville lösa frågorna pragmatiskt.

I samtalen återkommer flera förslag på hur kommunerna kan skapa bättre förutsättningar för muslimska invånare och organisationer. Deltagare lyfter framför allt behovet av ökad kunskap, bättre dialog, tydligare ansvar och mer långsiktiga rutiner. Som en deltagare uttrycker det: ”okunskap, rädsla ger utrymme till så mycket annat.”

Flera deltagare efterlyser ett främjande arbetssätt där kommunerna inte enbart hanterar problem när de uppstår, utan också arbetar förebyggande för att skapa delaktighet och likvärdiga villkor. Okunskap om islam, muslimsk mångfald och religiös praktik beskrivs som ett återkommande problem som kan ge utrymme för osäkerhet, rädsla och misstänkliggörande:

> **”Islam har ändå funnits i Sverige i så många år. Och att kunskapen är så pass låg om vad islam är och vad muslimer vill. (...) Vad är viktigt både teologiskt och också praktiskt för muslimer?”**

Flera betonar att ansvaret för att öka förståelsen inte enbart kan ligga på muslimska individer och föreningar, utan behöver också tas av kommunerna. I flera kommuner återkommer önskemål om att kommunen ska bli bättre på att informera om sin verksamhet och nå muslimska invånare. En deltagare menar att vissa kommuner knappt känner till att det finns muslimer i ett område. Kommunerna uppmanas också skaffa sig bättre kännedom om vilka muslimska organisationer som finns lokalt, utveckla kontakten med dem och sprida kunskap inom sina verksamheter.

Några deltagare pekar slutligen på hur klass och kunskap om rättigheter kan påverka erfarenheterna av kommunen. Personer med god ekonomi mitt i livet beskrivs ha mindre behov av stöd från kommunala verksamheter och möter därför inte samma situationer som personer som är mer beroende av exempelvis skola eller äldreomsorg. Kunskap om hur myndigheter fungerar kan enligt deltagare också göra det lättare att förstå sina rättigheter, föra sin talan och ifrågasätta ett negativt bemötande.

4.3. Den individuella nivån

I det här avsnittet ligger fokus på hur deltagarna beskriver att de föreställningar och strukturella villkor som behandlats i de tidigare avsnitten märks i vardagen. Avsnittet är ordnat kring fyra teman. Det första handlar om erfarenheten av att inte bemötas som en enskild person, utan utifrån föreställningar om muslimer som grupp. Sedan diskuteras hur utsattheten tar sig uttryck, från öppna kommentarer, hot och angrepp till blickar, tonfall och sådant som är svårare att sätta fingret på. Det tredje temat behandlar hur återkommande negativa erfarenheter kan påverka tryggheten, självbilden och känslan av tillhörighet. Slutligen visas att deltagarna har olika sätt att hantera utsattheten, genom att anpassa sig eller dra sig undan, men också genom att säga ifrån, organisera sig och på andra sätt göra motstånd.

Att inte bemötas som individ

Ett återkommande mönster i berättelserna är att man som muslim inte bemöts som en enskild person, utan utifrån föreställningar om muslimer som grupp. Flera beskriver också hur en muslimsk identitet kan tillskrivas en person utifrån exempelvis ursprung, hudfärg, namn eller klädsel. Samtidigt beskriver deltagare att det ibland är svårt att avgöra om till exempel ett negativt bemötande är riktat mot en utifrån ens religion, migrationsbakgrund eller något annat. En deltagare frågar sig efter att hen blivit utsatt för hat: ”Fick man (det) för att just man är muslim? Eller för att man kommer från en annan kultur?”

Det framgår tydligt i berättelserna att det ofta inte spelar någon roll om man är muslim eller inte utan det handlar i stället om omgivningens tolkningar av vem man är och om man uppfattas vara muslim eller inte. En deltagare beskriver att han lever med en person som inte är muslim men att hon ändå ofta ses av omgivningen som muslim och därför omfattas av samma föreställningar:

> **”Det kan vara hot riktat mot en, fast man inte är en praktiserande muslim. Min sambo kommer från Syrien fast hon inte är muslim. Men alla tror, för att man är från Syrien, att man är muslim.”**

Flera deltagare beskriver också problemen med att mångfalden bland muslimer osynliggörs. Att ses som representant för islam beskrivs som problematiskt eftersom deltagare har mycket olika relationer till sin religion. För en del är den en central källa till mening, moral och vägledning, för andra en av flera identiteter, och för vissa spelar den en mer begränsad roll i vardagen. En ordförande för en moské beskriver variationen bland dem som kommer dit. Vissa besöker moskén varje fredag, andra bara vid de stora högtiderna (Eid[3]), och han menar att församlingen har både ”Eid-muslimer” och ”fredagsmuslimer”. Han nämner också personer som har muslimska namn utan att praktisera. Flera deltagare beskriver att denna mångfald sällan uppmärksammas av omgivningen. I stället kan det räcka med hur någon ser ut eller klär sig på ett visst sätt för att personen ska tillskrivas en viss identitet och vissa egenskaper. Som en deltagare formulerar det: ”Jag får en stämpel direkt.”

Särskilt unga vuxna deltagare beskriver en outtalad förväntan på att som muslim representera och förklara hela islam, i exempelvis klassrummet eller på arbetsplatsen. Att göras till representant för en grupp innebär enligt flera också att man upplever sig behöva försvara den. En deltagare beskriver att man som ung kan behöva förklara skillnaden mellan olika teologiska riktningar som sunni och shia eller redogöra för politiska rörelser som Hamas, utan att ha den kunskapen. Därför väljer man att dölja sin identitet. Samtidigt beskrivs hur förväntan att representera islam inte bara gäller stora frågor. Deltagare beskriver att också individuella beslut, som att fasta under ramadan eller att avstå från att ta i hand, blir något man får stå till svars för inför klassen, arbetsplatsen eller samhället i stort. Unga beskriver samtidigt att frågor från jämnåriga oftare upplevs som nyfikna, medan frågor från lärare kan upplevas som kritiska eller anklagande. Oberoende av vilken betydelse islam har i det egna livet beskriver deltagare hur de förväntas förklara eller ta avstånd från saker som har med islam eller andra muslimer att göra:

> **”Vi känner att vi representerar en hel grupp hela tiden. Jag tror många av oss upplever att man inte ser oss som individer. Utan vi ska alltid representera i ett rum. Till skillnad från andra i samhället.”**

Flera deltagare beskriver också att det inte alltid varit tydligt för omgivningen att de varit muslimer, men att bemötandet kan förändras i det ögonblick det framkommer att de är det. En deltagare berättar om sin dotter som inte bar hijab men i övrigt levde som muslim. Föräldern beskriver hur vännernas attityd mot henne förändrades när de fick veta att hon var muslim. Dottern kom hem och sa att hon inte förstod varför, eftersom hon fortfarande var

[3] Eid (ar.) kan översättas som högtid, exv.. **eid al-milad** (födelsedag, även julafton). I rapportens kontext syftar det vanligen till någon av de två större muslimska högtiderna **eid al-fitr** eller **eid al-adha**.

samma person. Denna typ av upplevelser återkommer i flera berättelser om situationer där deltagare ifrågasätts eller bemöts på ett sätt som förmedlar att de inte riktigt hör hemma eller, som en deltagare uttrycker det, att andra tycker ”att man är lite konstig”.

Att inte omedelbart uppfattas som muslim beskrivs samtidigt kunna få andra följder. Deltagare utan synliga religiösa attribut eller namn som förknippas med islam berättar att människor i deras närhet talar öppet om muslimer i deras närvaro, utan att veta att de själva tillhör gruppen:

> **”Vi får ju också höra mycket när andra känner sig trygga med oss. När de börjar berätta om muslimer som grupp, då får vi lyssna på hatet på ett helt annat sätt. Det är också jobbigt att höra folk prata om ”de andra”, om man tillhör samma grupp.”**

I samtalen kopplas dessa erfarenheter återkommande till en känsla av villkorad tillhörighet:

> **”Om man är född eller uppvuxen eller bott här länge. Då ser man ju inte sig själv som en outsider. Men man blir sedd som en outsider (...) Man känner sig som en främling i sitt hem.”**

På samma sätt beskriver flera deltagare att deras tillhörighet till det svenska samhället ifrågasätts trots att de vill bidra på samma sätt som andra. Det är berättelser om vilja att arbeta, betala skatt, studera och ta hand om sina familjer, men också om att dessa handlingar inte alltid är tillräckliga för att betraktas som en självklar del av samhället. En kvinna berättar hur en äldre kvinna sa åt henne att lämna landet och åka tillbaka till sitt eget. Hon svarade med att fråga varför, och påpekade att hon arbetar och bidrar. ”Man har en vilja att man vill bli sedd som en helt vanlig människa, bara vara en del av staden.”

Från kommentarer, blickar och tonfall till hot och hat

Detta avsnitt handlar om hur utsattheten tar sig uttryck och vem som drabbas. Berättelserna handlar om allt från öppna kommentarer, hot och skadegörelse till blickar, tonfall och sådant som är svårare att sätta fingret på.

I berättelserna framgår att synligheten av en muslimsk identitet påverkar både om och hur man blir utsatt. Flera beskriver att utsattheten är större när den muslimska identiteten kan avläsas av omgivningen, exempelvis genom klädsel. Slöjan framstår som den tydligaste markören, och kvinnor som ibland bär slöja och ibland inte beskriver hur bemötandet snabbt kan ändras. Även annan klädsel och andra uttryck som kan få omgivningen att uppfatta en person som muslim kan påverka bemötandet. Som en deltagare uttrycker det: ”ju fler attribut man har, desto mer måste man bevisa att man inte är terrorist.”

Att kvinnor oftare är igenkännbara som muslimer innebär inte att män saknar erfarenheter av utsatthet. Deltagare beskriver att män i stället kan möta föreställningar om hot, kriminalitet och extremism, och att traditionellt klädda män kan tolkas som extremister. I flera samtal

diskuteras frågan om det går att säga vem som är mest utsatt. Deltagarna landar ofta i att både kvinnor och män drabbas, men på olika sätt, och att det främst handlar om huruvida omgivningen kategoriserar en person som muslim. Kvinnor beskrivs möta fler direkta trakasserier i vardagen, medan män oftare stämplas som extremister. Hur detta tar sig uttryck för kvinnor behandlas närmare i avsnittet om kvinnors och flickors erfarenheter.

Utsattheten beskrivs inte bara hänga samman med att vara muslim, utan även kunna drabba dem som antas vara muslimer, till exempel på grund av sin hudfärg. En deltagare beskriver det så här: ”du behöver inte vara muslim, det räcker med att vara mörk”. Det beskrivs även hur namn kan få betydelse. Flera beskriver att ett utländskt klingande namn påverkar möjligheterna att bli kallad till en anställningsintervju. Olika faktorer beskrivs samverka och tillsammans kunna förstärka eller minska en persons utsatthet. En deltagare menar att den som är kvinna, bär hijab, är mörkhyad och dessutom har en funktionsnedsättning är mest utsatt.

Flera av de deltagare som inte har synliga religiösa attribut, och vars namn eller utseende inte väcker uppmärksamhet, beskriver att de ofta har färre erfarenheter av utsatthet än andra. Till exempel beskriver deltagare med bosnisk bakgrund att de sällan uppfattas som muslimer av omgivningen och därför inte bemöts på samma sätt. Även de som konverterat berättar om liknande erfarenheter: ”Jag är konverterad så det syns inte på mig.”

Erfarenheterna av diskriminering och misstänkliggörande varierar alltså mycket mellan deltagarna. Samtidigt beskriver deltagare som inte är lika utsatta att de ändå påverkas av att de märker att andra muslimer drabbas. Till exempel beskriver en deltagare med förtroendeuppdrag i en församling att han själv inte varit utsatt, men att många av medlemmarna i församlingen har varit det.

Deltagare som berättar om upplevelser av islamofobi beskriver hur den kan ta sig både subtila och direkta uttryck. De direkta uttrycken beskrivs ofta handla om kommentarer, hot och angrepp i vardagen. Deltagare berättar om glåpord och kommentarer på gatan, på bussen och i butiker, om att bli spottad på och i några fall om att bli förföljd eller fysiskt angripen.

Det är inte bara i offentliga miljöer som deltagare blivit utsatta. Det förekommer även berättelser om hotbrev och lappar från grannar om att man ska försvinna, om tjuvknackningar på dörren och om en familj som under två månader hittade hundbajs utanför sin dörr sedan grannarna uppfattat dem som muslimer. Det som är gemensamt för berättelserna är en återkommande upplevelse av att omgivningen sällan ingriper när något händer.

En betydande del av den utsatthet som beskrivs av deltagarna handlar inte om det som sker direkt och synligt, utan om blickar, tonfall och mikroaggressioner samt annat som är svårt att ta på. Det kan handla om att bli bemött med en annan ton eller att stämningen förändras i ett rum. Deltagare beskriver hur de här erfarenheterna ofta kan vara svårare att sätta ord på men samtidigt kan påverka en lika mycket, speciellt om det sker återkommande i olika miljöer. Flera deltagare beskriver upplevelserna i termer av smygrasism eller subtil rasism, och beskriver det som att man inte anses vara ”riktigt som andra”:

> **”Det är inte bara ord. Det är ibland en känsla. Det är blick. Och det är ibland svårt att ta på den formen av rasism. Att man kan uppleva att folk kanske pratar med mig på ett annat sätt när de vet att jag är muslim.”**

En annan deltagare beskriver hur blickar kan skapa osäkerhet utan att något sägs. Hon hade flyttat till en mindre kommun där nästan ingen såg ut som hon, och började tro att något var fel:

> **”Första tiden var det ju folk som stirrade så då tänkte jag att det är något som händer här nu. Jag vet inte hur många gånger som jag blev nervös för jag tänkte att det är något jag missar. Men sen insåg jag att det var jag som var problemet.”**

Eftersom dessa former av utsatthet är svåra att peka på beskrivs de också som svåra att bemöta. Som en deltagare uttrycker det finns det, ”alla de här mikroaggressionerna (…) som det inte går att ta på”.

Konsekvenser i vardagen

Det här temat handlar om vilka konsekvenser deltagarnas erfarenheter av antimuslimsk rasism kan få för enskilda personer. Det går inte att peka ut enskilda orsaker till exempelvis att någon drabbas av psykisk ohälsa eller tankar på att lämna Sverige, och erfarenheterna ser naturligtvis olika ut. Samtidigt beskriver deltagarna hur återkommande misstänkliggörande och utsatthet påverkar deras trygghet, självbild, känsla av tillhörighet och möjligheter att delta i samhället.

Flera deltagare beskriver en vaksamhet som finns med i vardagen och en beredskap på att något kan inträffa. Detta framkommer särskilt i berättelser från kvinnor som bär hijab. Deltagare berättar om en medvetenhet om omgivningens blickar när de rör sig i staden och om att ständigt behöva visa att de är skötsamma, exempelvis att de har köpt biljett på bussen. Några beskriver också att de känner sig övervakade och blir överdrivet noggranna med att inte göra fel, eftersom de upplever sig representera alla muslimer. Att ständigt vara på sin vakt beskrivs i sig som påfrestande. En deltagare beskriver samtidigt att det är oförutsägbart vad som kan hända, och att man därför aldrig kan vara helt förberedd.

> **”Fördomar, det påverkar vår egen självbild. Vi får en sämre självbild. Vi tycker att vi är konstiga och mindre värda (...) Man måste kunna vara en del av samhället och samtidigt ska vi kunna behålla vår egen identitet.”**

Att inte kunna avgöra vad ett negativt bemötande beror på beskrivs också som svårt. Är det en tillfällig händelse, något man själv har gjort eller ett uttryck för omgivningens föreställningar? För några leder denna osäkerhet till att misstanken vänds inåt. Flera deltagare beskriver hur belastningen byggs upp över tid och leder till trötthet och uppgivenhet:

> **”Man känner sig misstänksam hela tiden. Man måste försvara sig hela tiden. Ibland orkar man inte med det. Man känner sig trött på grund av detta. (...) Ibland känner jag mig deprimerad.”**

Just trötttheten återkommer i flera berättelser. Man beskriver en uppgivenhet inför att möta samma föreställningar och ifrågasättanden om och om igen. De samlade erfarenheterna tar sig även uttryck i oro och nervositet. Deltagare berättar till exempel om oro inför att utöva sin religion på arbetsplatsen, om en oro för att själva utsättas eller för att någon i deras närhet ska drabbas. Oro för de egna barnen tas återkommande upp bland deltagarna. Flera beskriver att de själva har lärt sig leva med utsattheten, men att de inte vill att deras barn ska behöva göra detsamma. ”Jag känner mig orolig för min familj, för barnen hela tiden”, berättar en deltagare. Oron hänger i flera berättelser samman med en upplevelse av att villkoren för muslimer i Sverige har försämrats: ”Jag vill inte låta negativ, men det blir värre i stället för bättre. Det är min känsla.”

Deltagare berättar både om hur de själva mår och om personer i deras närhet som är deprimerade eller drar sig undan. Särskilt återkommer en oro för barn och unga. De beskrivs kunna må dåligt när de möter återkommande misstänkliggörande eller upplever sig pressade mellan olika förväntningar. Berättelserna visar hur deltagarna själva förknippar den psykiska belastningen med samlade erfarenheter av att bli misstänkliggjorda, ständigt vara på sin vakt, utsättas för konkreta händelser och inte känna sig fullt inkluderade i samhällets ”vi”. Flera beskriver även hur utsattheten påverkar känslan av att höra hemma och viljan att engagera sig i samhället. Andra berättar om en känsla av maktlöshet. De beskriver hur de vill bidra till samhället men möts av signaler om att de inte är fullt välkomna. I flera samtal diskuteras deltagares eller anhörigas tankar på att lämna Sverige. En förälder berättar att hen funderar på att flytta av oro för döttrarnas framtid:

> **”De säger att vi inte är trygga här. Vi har ingen framtid här. Det finns hela tiden saker mot islam och muslimer. Jag kan inte uppfostra mina barn i framtiden.”**

Att hantera utsattheten

I detta avsnitt ligger fokus på hur deltagarna hanterar de erfarenheter som beskrivits ovan. Berättelserna rymmer flera olika förhållningssätt. Några beskriver hur de försöker bli accepterade genom att överprestera eller anpassa sitt beteende, medan andra berättar hur de tonar ned eller döljer sin muslimska identitet. För några leder utsattheten till att de drar sig undan, medan andra visar sin identitet tydligare och väljer att engagera sig.

I flera samtal berättar deltagare att de känner ett behov av att överprestera, undvika misstag och ständigt visa sitt värde. Ofta beskrivs det handla om att det egna agerandet inte enbart bedöms individuellt, utan att det också är något som kan påverka bilden av muslimer som grupp. En deltagare uttrycker det som att man inte får ”göra fel någonstans utan alltid vara superkorrekt”. Samtidigt beskriver deltagare hur de upplever att ansträngningen inte kommer att leda till någon förändring: ”hur bra jag än blir och hur mycket jag än presterar kommer jag

aldrig bli tillräckligt svensk.” En annan deltagare beskriver hur det känns att hela tiden behöva bevisa sin tillhörighet:

> **”Du tillhör inte här. Det är en känsla man har på något vis, att man måste bevisa att jo, det gör jag visst.”**

Deltagare beskriver att en vilja att försöka passa in kan innebära att man anpassar både sitt beteende och de åsikter man uttrycker efter vilka man umgås med. En deltagares berättelse visar hur långt detta kan gå. Hen beskriver att anpassningen på arbetsplatsen kan innebära att uttala sig negativt om invandrare för att passa in, något deltagaren själv ser som problematiskt. Samtidigt beskriver hen att samma mönster återkommer i umgänget med olika vänner:

> **”Jag behöver hela tiden ändra min åsikt beroende på var jag befinner mig. (...) Jag har en blattegrupp och en svenskgrupp. Två vängrupper. Så jag har helt olika beteende mot de två grupperna. För att man ska känna sig inkluderad och passa in.”**

För andra innebär anpassningen att den muslimska identiteten tonas ned eller döljs. Flera deltagare berättar att de känner personer som valt att byta klädsel inför arbetsintervjuer eller byta namn för att öka sina möjligheter att få arbete. Andra berättelser handlar om att inte vilja berätta att man är muslim eller att man till exempel fastar. Några deltagare menar att dessa strategier framför allt handlar om att slippa förklara sig. En deltagare som är uppvuxen i Sverige beskriver hur rädslan för omgivningens reaktioner har fått hen att hålla sin tro helt privat:

> **”Jag bär inte på något symboliskt som har med islam att göra. Folk vet inte att jag är muslim. (...) Jag vågar aldrig prata om vad jag tror eller känner. Jag vet att det inte är accepterat. (…) Så därför känner jag att ingen behöver veta.”**

Att dölja delar av sig själv beskrivs samtidigt ha ett pris. Deltagare beskriver att det är jobbigt att inte kunna vara sig själv och en deltagare frågar sig vad det gör med identiteten på sikt. En annan deltagare beskriver att tystnaden utåt kan se ut som att allt fungerar, men att den får konsekvenser:

> **”Även fast det kan verka som en viss form av assimilation, nu är allting bra för nu håller folk tyst, så mår folk inte bra innanför och det leder ju också till att man slutar dela med sig av sig själv. Man slutar liksom… man slutar lita på omgivningen, man stänger av när man är med andra.”**

Utöver att dölja vem man är beskriver deltagare även andra former av tillbakadragande. Flera beskriver till exempel att de drar sig för att engagera sig i föreningar eller synas i medier. En deltagare berättar att flera personer valde att inte delta i ett av dialogmötena av rädsla för konsekvenser:

> **”Jag vet att de inte vågar komma. De är rädda för att komma här och prata. (…) De vågar inte. De tror att det kommer hända något problem och så.”**

Andra strategier syftar mer direkt till att minska risken för att utsättas. Deltagare beskriver att de undviker vissa platser, tar andra vägar genom stan eller tonar ned synliga uttryck för sin muslimska identitet. Samtidigt berättar andra deltagare att de inte tänker tona ned sin identitet för att bli accepterade. I dessa berättelser beskrivs det som problematiskt att förändra vem man är genom att byta namn, ändra klädsel eller inte berätta om sin religiösa tillhörighet för att känna tillhörighet och passa in.

> **”Även om jag är svensk medborgare, så har jag en kultur och bakgrund. (...) Men om någon tycker att du ska ta bort din identitet totalt. Jag kommer aldrig acceptera det. Byta ditt namn till Karlsson. Det finns ingen chans.”**

Flera deltagare betonar också vikten av att våga säga ifrån. En deltagare beskriver att fler behöver våga stå upp och ”våga vara jobbiga” i olika sammanhang för att få till förändring. Några beskriver också hur erfarenheterna av utsatthet tvingat dem att vara starka. Detta beskrivs inte alltid som självvalt utan som en strategi för att kunna stå emot återkommande ifrågasättanden.

Flera deltagare berättar även att det försämrade samtalsklimatet har stärkt deras muslimska identitet och fått dem att söka sig till muslimska föreningar eller andra delar av civilsamhället. Några deltagare pekar även på vikten av att delta i det offentliga samtalet och andra beskriver hur de försöker göra skillnad genom att bygga relationer lokalt. En kvinna berättar att hon knackar dörr hos sina grannar och ger dem presenter. En annan deltagare som är företrädare för en förening pekar också på vikten av relationer och uppmanar offentliga aktörer att våga höra av sig.

> **”Ring, kom, kontakta oss. Vilken myndighet som helst. (...) Jag lovar er, vi bjuder på god mat, vi bjuder på baklava, arabiskt kaffe, vi bjuder på kram och respekt. Bara var nyfikna.”**

4.4. Kvinnors och flickors erfarenheter

De föregående avsnitten har visat hur antimuslimsk rasism kommer till uttryck på diskursiv, strukturell och individuell nivå. I denna del diskuteras särskilt kvinnors och flickors erfarenheter. Fokus ligger på hur hijaben gör den muslimska identiteten synlig, hur kvinnors självbestämmande ifrågasätts och hur detta får konsekvenser i skolan, arbetslivet och det offentliga rummet.

Könade föreställningar

Som beskrevs i avsnittet om diskursiva villkor återkommer många berättelser till hur den offentliga diskursen är tydligt könad. Deltagare beskriver hur de återkommande bemöts utifrån föreställningar om att den muslimska kvinnan är passiv, förtryckt och i behov av att befrias, medan den muslimske mannen framställs som förtryckare eller säkerhetshot. I detta avsnitt ligger fokus på hur dessa könade föreställningar påverkar kvinnors erfarenheter och vilka konsekvenser de får för deras självbestämmande och handlingsutrymme.

I samtalen framkommer det att misstänkliggörandet tar sig olika uttryck beroende på hur synlig den muslimska identiteten är. Hijaben beskrivs återkommande ha en helt avgörande betydelse eftersom den gör att omgivningen kan identifiera en kvinna som muslim. Det beskrivs även hur män också kan identifieras som muslimer genom exempelvis namn, utseende eller klädsel, men deras religiösa tillhörighet beskrivs oftast inte lika lätt att avläsa. En deltagare förklarar skillnaden på följande sätt:

> **”Som många sa här också, att muslimsk kvinna som bär på sjal, hon är synlig. Då fattar man att det här är en praktiserande kvinna. Men om du ser en kille med skägg så behöver den här killen inte per automatik vara en troende muslim. Han kanske bara är en trendig kille. Och då kanske det inte väcker så mycket ont blod.”**

Slöjan blir därmed inte enbart ett religiöst plagg, utan också en markör som omgivningen tillskriver flera olika innebörder. Flera deltagare beskriver hur den kan förknippas med förtryck och bristande självbestämmande, men också med religiös extremism, bristande integration och avvikelse från svenskhet. Flera kvinnor som har erfarenhet av att både bära och inte bära hijab beskriver hur bemötandet kan förändras beroende på om de bär den. En deltagare berättar att hon först började betraktas som invandrare när hon tog på sig slöjan:

> **”Jag har inte burit slöja ganska länge, men nu sen 1,5 år ungefär. Innan det kände jag inte så mycket alls. Jag var blond, jag är ganska ljus jag kände inte så mycket. Efter att slöjan kom, så kom allting. (...) Jag sågs inte som en invandrare förrän jag satte på mig slöjan. (...) Bara för att jag har tagit på mig ett extra plagg. Så det är problematiskt.”**

Som tidigare framgått beskrivs det återkommande hur slöjan kan påverka vilka antaganden som görs om kvinnors bakgrund, språkkunskaper och ställning i samhället. Att en kvinna bär slöja kan exempelvis kopplas samman med föreställningar om att hon inte talar svenska, saknar arbete eller är beroende av bidrag. Synligheten får därmed betydelse inte bara för hur kvinnans religiösa tillhörighet uppfattas, utan också för hur hennes kompetens och plats i samhället bedöms. Kvinnor som bär hijab beskriver hur de behöver förklara varför de bär den, försvara att det är ett eget val och motbevisa antagandet om att de är förtryckta. En kvinna beskriver hur sådana föreställningar kommer till uttryck både i vardagen och

i kontakten med myndigheter, där hon upplever att hon inte bemöts som en självständig och tänkande person:

> **”Det är fördomar som finns även inom myndigheterna. Alltså ”stackars muslimska kvinna”. Alltså, man behandlas som att man är omyndig som tjej. (...) Man stoppar människorna i en låda. Jag är inte en tänkande människa. Det där är det värsta. På gatan kan jag träffa någon som skriker en massa ord. Men jag tycker att... Han är sjuk. Men myndigheterna, alltså de som bestämmer (...) Vi är inte ”stackars”. Vi är lika tänkande som mannen.”**

Flera deltagare pekar på hur föreställningarna om kvinnors bristande självbestämmande hänger nära samman med hur frågor om hedersförtryck diskuteras och förstås i samhället i stort. Deltagare beskriver återkommande hur det finns förutfattade meningar kring att muslimska familjer präglas av heder och att kvinnor och flickor därmed betraktas antingen som offer eller som kontrollerade av män i familjen.

Flera deltagare betonar att de problem som finns med hedersvåld absolut ska tas på allvar, men att problematiken handlar om att antaganden om hedersförtryck ofta görs på förhand, vilket i sin tur får konsekvenser för hur kvinnors och flickors situation och egna val tolkas. Till exempel beskrivs det hur det kan vara rimligt att ställa en fråga till barn i skolan för att upptäcka om ett barn far illa, men att upprepade frågor i olika sammanhang kan få flickorna att känna sig granskade och misstänkliggjorda.

Liknande antaganden om tvång och bristande frihet återkommer också i berättelserna om slöjan. Flera deltagare som bär hijab beskriver hur omgivningens tolkningar står i skarp kontrast till deras egen syn på den. I berättelserna kopplas hijaben till tro och identitet, men också till frihet, stolthet och ett eget ställningstagande. Trots detta möter kvinnorna återkommande antaganden om att de har blivit tvingade av sina familjer eller män.

> **”Jag är muslimsk kvinna, jag bär slöja, inte för att min pappa har sagt det till mig, eller min man eller min bror eller något sånt. Absolut inte. Det valde jag själv. Jag läste och jag vet vad som är rätt och fel för mig.”**

Även flera föräldrar vänder sig mot bilden av att flickor som bär slöja gör det på grund av familjens krav. De betonar att deras roll som föräldrar handlar om att informera och vägleda sina barn snarare än att tvinga dem till något. En mamma beskriver hur hennes två döttrar har gjort olika val:

> **”Tjejer kan bestämma. Jag är mamma. Jag har två tjejer hemma. De är 19 och 28. En med sjalen och andra utan sjalen. Jag kan inte bara säga till henne att hon måste ha sjalen.”**

Föräldrarnas berättelser visar också att situationen kan vara den motsatta mot vad omgivningen föreställer sig. Flera föräldrar berättar även att de har avrått sina döttrar från att bära religiös klädsel av rädsla för att de ska utsättas för rasism och diskriminering. Andra beskriver en rädsla för att själva bli misstänkliggjorda när barnet på eget initiativ väljer att bära slöja.

Samtidigt framgår det av andra berättelser att ifrågasättandet inte enbart kommer utifrån. Några deltagare beskriver att också muslimska kvinnor kan mötas av kritik från andra muslimer, exempelvis om de väljer att inte bära slöja. Flera kopplar detta till att en del muslimer har blivit mer konservativa och beskriver hur motstridiga krav därmed kan komma från flera håll samtidigt.

Antagandet om att kvinnors val inte är deras egna utan att andra har påverkat dem återkommer också i berättelser om kvinnor som konverterat till islam. En företrädare för ett samfund beskriver hur kvinnliga och manliga konvertiters beslut kan bemötas på olika sätt:

> **”Om det är en svensk tjej som har blivit muslim, då är den direkta frågan: ’Oj, är det någon som har påverkat det här beslutet? Eller är det du själv som vill det?’ Man har de här tankarna direkt från början. Men om det är en kille, en svensk man som blir muslim, då är det hans egna val och egna beslut. Det kanske inte är de första tankarna som kommer, att han har blivit påverkad. De fördomar som finns knutna till muslimer är ganska påverkade av individens kön.”**

I skolan blir frågan om flickornas självbestämmande särskilt tydlig. Flickor som bär slöja beskrivs få återkommande frågor om det verkligen är deras eget val. Slöjan behandlas därmed som något problematiskt även när flickan själv beskriver den som sitt eget val:

> **”Jag vet att mina föräldrar var till och med emot när jag skulle sätta på mig sjalen. Min pappa är uppväxt här. De var lite till och med så här: ’vi bor i Sverige. Kommer du kunna få jobb? Kommer du kunna plugga det du vill?’ De var mer nervösa än mig. Att jag sen blir sedd som att jag är påtvingad av någon – det är verkligen motsatsen. Det är samma upplevelse från alla mina kompisar som bär hijab.”**

Frågorna om synlighet och självbestämmande följer också med på vägen in i arbetslivet. En kvinna som studerar på universitet beskriver hur hon förväntar sig att möta hinder både som kvinna och muslim:

> **”När jag kommer ut och ska söka jobb det är redan problem med att jag är kvinna. För det andra att jag ser lite annorlunda ut. (…) Jag hade inte varit mer kompetent om jag inte bar slöja. Men jag kommer nog ha lite mer problem.”**

Slöjan beskrivs återkommande som ett hinder redan i rekryteringsprocessen. Deltagare berättar om kvinnor som byter klädsel inför arbetsintervjuer eller upplever en press att tona ned sin religiösa identitet för att öka sina möjligheter att få arbete. En deltagare uttrycker oro för att hans fru ska bedömas utifrån slöjan i stället för sin kompetens och menar att det är kompetensen och personligheten som ska avgöra vem som får ett arbete och inte något annat.

Förutom att påverkas av omgivningens föreställningar om muslimska kvinnor betonar många att debatter och politiska förslag om slöjförbud väcker en särskild oro. Flera av deltagarna som bär hijab beskriver hur ett sådant förbud inte enbart skulle begränsa möjligheten att bära ett religiöst plagg, utan också ingripa i kvinnors identitet och begränsa deras praktiska möjligheter att delta i skolan och arbetslivet.

> **”Om den förbjuds på skolor, myndighetsarbeten, då påverkas kvinnan direkt. (...) För en kvinna så är det mer hennes identitet. (...) Det är större hot för en kvinna om det då blir ett förbud.”**

Otrygghet i vardagen och begränsat rörelseutrymme

När den muslimska identiteten kan vara omedelbart avläsbar får det också konsekvenser för kvinnors upplevda trygghet. Samma synlighet som gör att kvinnor möter antaganden om förtryck och bristande integration beskrivs också öka risken för direkta trakasserier och angrepp. Kvinnliga deltagare berättar om glåpord, spott, förföljelse och fysiska angrepp. Händelserna sker ofta i vardagliga miljöer, på bussar och torg, i parker och butiker, i bostadsområden och på väg till eller från arbete, skola och moské.

Deltagare beskriver både öppna kränkningar och mer svårgripbara former av utsatthet. En kvinna beskriver hur hon vid upprepade tillfällen utsattes för verbala angrepp i närheten av sin arbetsplats. Berättelsen handlar samtidigt om den psykiska belastningen och om att inte veta vart hon kunde vända sig för att få stöd:

> **”Det var flera gånger, det är jättemånga, typ tre, som jag blev verbalt attackerad på grund av min hijab. ’Djävulkvinna’ (ropade de.) Precis 20–30 meter från min arbetsplats, i tunneln. Både män och kvinnor. Bara för att de vet ingenting om mig, vad jag gör här. Bara för mina val i livet, hur jag ser ut. (...) Men det här, det gör att jag mår dåligt. Och det påverkar psykiskt. Vi har inget stöd. Jag visste inte till vem jag ska vända (mig), eller om jag får något stöd. När man kämpar jättehårt i livet, kommer till ett nytt land. Allt är nytt. Språket, vädret, mörkret och ny kultur. Och sen (händer) detta efter en lång arbetsdag, när jag är väldigt trött, jag vill bara hem.”**

Att slöjan kan bli föremål för fysiska angrepp återkommer i flera samtal och deltagare beskriver en ständig medvetenhet om sin omgivning och en oro för att utsättas. En kvinna beskriver vaksamheten i kollektivtrafiken som problematisk:

> **”Jag ska inte vara orolig över att stå på bussen och så ska någon dra min sjal där bak. Det är sådant som inte får förekomma.”**

Flera deltagare beskriver hur rädslan påverkar deras vardagliga liv. Bland annat berättar deltagare om att de tar bort nålar ur slöjan för att inte skadas om någon försöker dra i den, att de stålsätter sig inför att gå ut och att de undviker vissa platser eller väljer andra vägar. Några har slutat bära slöja efter att ha utsatts eller av rädsla för hot och våld. Även föräldrar beskriver en oro för att låta sina barn gå ut efter att barnen har utsatts för spott och glåpord.

I berättelserna framgår det att många av dem som blivit utsatta för påhopp inte upplever att människor i omgivningen ingriper. Flera beskriver också att de inte vet vart de kan vända sig om de utsätts för något, och det finns även en oro för att händelsen inte ska tas på allvar. Det är tydligt att dessa upplevelser sammantaget förstärker känslan av ensamhet och otrygghet.

Samtidigt varierar erfarenheterna. Det finns deltagare som berättar att de aldrig utsatts och en deltagare berättar att hon rustade sig för det värsta när hon började bära slöja, men att hon inte märkte så stor skillnad. Att erfarenheterna skiljer sig åt beskrivs hänga samman med var man rör sig och i vilka sammanhang, men också med vem man råkar möta.

Sammanfattningsvis visar berättelserna att utsattheten inte bara påverkar kvinnornas trygghet, utan också deras rörelseutrymme och möjligheter att delta i samhället. Flera pekar på att de återkommande föreställningarna om slöjan kan påverka detta. En kvinna beskriver hur ifrågasättandet av hennes val får henne att känna sig mer begränsad:

> **”Man hör ofta att många säger ’kvinnoförtryck, kvinnoförtryck’ (...) Men om man blir bemött av det här: ’Varför har du på dig slöja? Ta av dig! Är det någon som har tvingat dig?’ Då blir man ännu mer inlåst. Jag vill inte gå ut i samhället (...) Jag äger mitt beslut själv.”**

Berättelserna pekar därmed på en återkommande motsägelse. Samtidigt som slöjan framställs som ett tecken på kvinnors bristande frihet kan omgivningens reaktioner kring den begränsa deras faktiska frihet i vardagen.

4.5. Ungdomars erfarenheter

I detta avsnitt ligger fokus på erfarenheter av att växa upp som muslim och hur utsatthet kan påverka barns och ungas vardag, känsla av tillhörighet och möjligheter att delta i samhället. Avsnittet börjar med erfarenheter av att växa upp som muslim och hur bemötandet i vardagen kan påverka identitet, tillhörighet och mående. Därefter behandlas ungas möjligheter att säga ifrån, söka stöd och engagera sig. Den sista delen handlar om vägen in i arbetslivet och oron för hur återkommande hinder kan påverka ungas framtidstro.

Att växa upp som muslim

Många av de erfarenheter som unga beskriver liknar de erfarenheter som finns i de vuxnas berättelser. Även här handlar berättelserna om att mötas av misstänksamhet, bedömas utifrån föreställningar om muslimer som grupp snarare än som individer och förväntas förklara och försvara sina val. Det som framför allt skiljer berättelserna åt är vilka förutsättningar och resurser man har för att hantera utsattheten. I samtalen beskriver deltagare att barn och unga kan ha mindre möjlighet att välja vilka sammanhang de befinner sig i och därmed påverka sin situation.

Detta blir inte minst tydligt i skolan där barn och unga tillbringar en stor del av sin tid. Ett bemötande som pekar ut ett barn som annorlunda kan därför vara svårt att undkomma. I berättelserna om skolan framkommer också att barn kan ha svårare än vuxna att förstå vad som sker och att säga ifrån till en lärare eller annan vuxen. Detta beskrivs både av ungdomarna själva och av andra deltagare som uttrycker oro för barn och unga i sin närhet. En deltagare berättar om sin lillasyster:

> **”Redan nu så märker hon i skolan och hon är nio år att det redan där är skillnader i hur man blir bemött av lärare (...) För en liten flicka så är det svårare att försvara sig än en som är äldre och som redan har tagit sig förbi den svåra biten.”**

Berättelserna handlar inte uteslutande om enskilda kommentarer eller händelser i skolan, utan också om hur barns känsla av tillhörighet kan påverkas när de pekas ut som annorlunda eller får höra att de inte hör hemma. Detta blir tydligt i en mammas berättelse om sin tolvårige son:

> **”Min yngsta son är 12 år och han vill byta namn. Han har hört i skolan: ’du hör inte hit’. Jag blev rasande... Den natten kunde jag inte sova, för jag satt bara och grät. Varför? Vi har bott här, i just det här området, i 18 år. Han är född här också. Men nu säger han: ’jag vill byta skola’. För han är den enda svarthåriga.”**

Det framgår i flera berättelser att flickor som bär hijab ofta får möta omgivningens negativa reaktioner på ett tydligt sätt. En deltagare minns hur hennes egen glädje över slöjan krockade med de vuxnas blickar:

> **”Jag var typ 8–9 (...) jag kände att den (sjal) var jättefin. Men sen märker jag att människor ser inte min sjal på det sättet (...) Varför kollar människor snett på mig? Vuxna, män och kvinnor, kollade konstigt på mig.”**

Kvinnan berättar i vuxen ålder att hon som barn hade sett sin mamma bära sin sjal och tyckt att den var fin, men att hon redan som liten förstod att omgivningen såg något annat än vad hon själv såg. Att behöva hantera vuxnas negativa reaktioner beskrivs av flera som särskilt svårt, eftersom barn inte alltid har ord eller tidigare erfarenheter som kan hjälpa dem att förstå vad som sker.

En deltagare som arbetar i förskolan beskriver ett liknande mönster utifrån ett vuxen-perspektiv. Hon beskriver att när ett barn kommer med en liten väska eller målade naglar och härmar sin mamma uppfattas det som gulligt. När ett barn vill bära slöja som sin mamma tolkas det däremot lätt som något som har påtvingats hemifrån. Denna skillnad i hur barnens handlingar tolkas beskrivs handla om samhällets föreställningar om vilka uttryck som anses vara normala och accepterade hos barn.

Även bland äldre ungdomar återkommer berättelser om att religiösa val ifrågasätts. Flera beskriver hur unga muslimer ofta framställs som potentiella offer för familjens religion och kultur, vilket enligt flera deltagare kan påverka hur deras önskan att exempelvis bära slöja, fasta eller be tolkas. Detta beskrivs i sin tur kunna leda till att man döljer sin religiösa praktik. En deltagare berättar om en pojke som ville fasta men inte vågade säga det i skolan, eftersom han räknade med att få en massa frågor och kommentarer. Detta gjorde att han valde att säga att han ätit trots att han inte gjort det. Deltagaren beskriver detta som problematiskt både för att barnet känner sig tvunget att ljuga och för att det skapar osäkerhet kring den egna identiteten.

Ungas utsatthet och möjligheter att säga ifrån

I denna del ligger fokus på hur unga hanterar utsatthet och vilka möjligheter de har att säga ifrån, söka stöd och engagera sig. I flera samtal beskriver deltagare hur unga försöker hitta ett sätt att förhålla sig till sin religiösa identitet och olika religiösa praktiker samtidigt som de känner ett tryck att passa in och vara som alla andra. En deltagare i tjugoårsåldern berättar

att det med åren har blivit lättare att hantera omgivningens reaktioner, men minns hur påverkad han var som yngre:

> **”Jag bryr mig mindre och mindre desto äldre jag blir (...) Men det fanns ju tankar när jag var yngre, tänk om någon ser mig när jag ber. (...) Det är den här psykiska sårbarheten hos barn, att man är mer påverkad av andras åsikter.”**

Deltagare beskriver att ungas situation kan bli särskilt svår eftersom de möter förväntningar från både föräldrar, religiösa gemenskaper, skolan och samhället i stort. Att samtidigt få höra att de inte hör hemma kan göra dem osäkra på vilka de är och var de hör till.

Samtidigt framkommer skillnader i hur yngre och äldre uppmärksammar och tolkar islamofobi och antimuslimsk rasism. Yngre personer som är födda eller uppvuxna i Sverige beskrivs ofta förvänta sig att behandlas som en självklar del av samhället och kan därför vara mer benägna att uppmärksamma och benämna särbehandling. Äldre personer som har invandrat till Sverige kan i stället förstå samma bemötande mot bakgrund av sin migrationshistoria. En deltagare beskriver sin pappas hållning: ”Han tänker såhär: ’vem tror du att du är, att du ska bli behandlad som? Det här är deras land. Vi kom ju hit.”’ Språkkunskaper och kännedom om de egna rättigheterna beskrivs också ge unga större möjligheter att ställa frågor, framföra önskemål och fortsätta försöka efter ett avslag:

> **”Vi som unga muslimer som kan språket, som kan våra rättigheter (...) har mer förmåga att komma längre på det planet.”**

Att kunna identifiera och sätta ord på särbehandling innebär däremot inte att det är enkelt att säga ifrån. Deltagare berättar om elever som riskerar att uppfattas som stökiga när de säger ifrån, till exempel genom att bemöta negativa eller felaktiga föreställningar om islam. Att invända mot en lärare beskrivs som särskilt svårt:

> **”Om man ifrågasätter blir man den stökige eleven, men man måste stå upp för vad som är rätt. Men man kan lätt hamna i mellanförskap. Man vill inte stå upp, man vill smälta in och vara duktig och att lärare ska vara nöjda med en.”**

Svårigheten att säga ifrån handlar också om att vägen till stöd kan vara otydlig. Deltagare beskriver att elever vet vad de kan göra om någon utanför skolan behandlar dem illa, men att de inte alltid vet vart de ska vända sig när det är en lärare eller annan vuxen i skolan som står för bemötandet:

> **”Om det är någon annan i samhället som är elak vet man precis vart man kan vända sig (...) men om det är någon på skolan som är elak, då vet man inte vart man ska vända sig. Rektorn är ju en kollega till läraren.”**

Flera deltagare uttrycker en oro för hur återkommande ifrågasättanden, tystnad och en upplevelse av att sakna stöd kan påverka ungdomar över tid. I samtalen finns berättelser om unga som tappar motivationen, drar sig undan eller söker sig till andra sammanhang där de känner

större gemenskap. En deltagare pekar på att det kan tära på dem psykiskt och bygga upp en frustration som inte får något utlopp:

> **”Folk kommer att må dåligt av det. (...) Folk håller jättemycket inom sig (...) men så till sist exploderar man.”**

Arbetsliv och framtidstro

I samtalen beskrivs hinder för ungas deltagande i både arbetsliv och föreningsliv. När det gäller arbetslivet beskriver unga vuxna svårigheter att få arbete efter examen, och flera upplever att vänner med svenskklingande namn och liknande meriter lättare kallas till intervju. Namn som Ahmed eller Mohammed lyfts återkommande som något som kan påverka möjligheten att få arbete. En yngre kvinna med slöja beskriver att hon upplever att det har blivit svårare att få arbete:

> **”Innan var det jätteenkelt att hitta jobb. Coop, ICA, även butiker och så. Nu är det tyvärr omöjligt. Jag har verkligen varit sökande i två år. Jag har inte ens fått en enda intervju. Och hör man på folk som pratar runt omkring oss så vet man att har man ett inte svenskt namn eller ett invandrarnamn så vet man att man direkt kommer bli nekad och inte ens få CV:et kollat på eller läst.”**

Deltagare beskriver detta som ett slöseri med både mänskliga och samhälleliga resurser när drivkraft och kompetens möts av hinder kopplade till namn, hudfärg, kön eller religiösa uttryck. En deltagare formulerar det så här:

> **”Det är så mycket potential som slösas i våra ungdomar. (...) Sverige hade kunnat vara så mycket rikare på bra arbetskraft och på smarta människor, intellektuella människor, högutbildade personer på höga positioner.”**

Flera uttrycker oro för vad som händer när unga personer utbildar sig och söker arbete, men ändå upplever sig bli avvisade. En deltagare lyfter särskilt unga killars situation och risken att de tappar tilltron till att deras ansträngningar lönar sig när de gör det som förväntas av dem men återkommande möter motstånd.

När det gäller föreningslivet beskriver deltagare en oro för vilka konsekvenser det kan få att förknippas med en muslimsk organisation. De berättar om unga som inte vågar stå med sina namn på medlemslistor eftersom de oroar sig för hur uppgifterna kan komma att användas. Detta beskrivs som ett problem inte bara för organisationerna utan också för ungas demokratiska delaktighet.

4.6. Sammanfattning

Kapitlet visar hur antimuslimsk rasism framträder i deltagarnas berättelser på flera nivåer som hänger nära samman. Misstänkliggörande av individer, familjer, religiösa praktiker och muslimska organisationer är ett återkommande mönster.

Den diskursiva nivån

Deltagare beskriver ett hårdare samtalsklimat där muslimer framställs som ett hot och som människor som inte fullt ut hör till Sverige. Nationella debatter i politik och medier upplevs påverka attityder och bemötande även lokalt.

Den strukturella nivån.

Deltagare beskriver återkommande misstänkliggörande och ifrågasatt kompetens i mötet med kommunala verksamheter. Muslimska föreningar beskriver hinder som rör bankkonton, försäkringar, lokaler och bidrag. Möjligheten att utöva religion i vardagen varierar mellan verksamheter och blir ofta beroende av enskilda medarbetares bedömningar och av den egna förmågan att förklara och driva en fråga.

Den individuella nivån

Många beskriver att de inte bemöts som individer utan som representanter för en grupp. Utsattheten sträcker sig från hot och angrepp till sådant som är svårare att ta på, exempelvis blickar och tonfall. Återkommande erfarenheter beskrivs skapa vaksamhet, trötthet och oro. Deltagare hanterar utsattheten genom att anpassa sig, dra sig undan, säga ifrån eller engagera sig.

Kvinnor och flickor

Slöjan gör kvinnor och flickor som bär den särskilt synliga som muslimer. De beskriver hur deras självbestämmande och kompetens ifrågasätts och hur trakasserier och rädsla för angrepp kan begränsa deras rörelseutrymme i vardagen.

Barn och unga

Ungas egna berättelser och berättelser från vuxna i deras närhet visar att barn och unga möter liknande mönster som vuxna, men har mindre möjlighet att välja sammanhang och säga ifrån. Skolan framträder som särskilt betydelsefull, inte minst när det är personalen som står för misstänkliggörandet eller ifrågasättandet. Erfarenheterna beskrivs påverka känslan av tillhörighet och viljan att engagera sig. Unga vuxna berättar också om hinder i övergången från utbildning till arbetsliv.

Erfarenheterna varierar samtidigt mellan deltagare och lokala sammanhang

Många beskriver trivsel, trygghet och goda relationer i den egna kommunen. De positiva berättelserna visar betydelsen av att bli lyssnad på, få sina behov tagna på allvar och möta verksamheter som hittar lösningar i vardagen.

5. Resultat: kommunala verksamhetsområden

I detta kapitel riktas fokus mot hur de mönster som beskrivits i kapitel fyra tar sig konkreta uttryck inom olika kommunala verksamhetsområden. Kapitlet är uppdelat efter olika kommunala verksamhetsområden: socialtjänst, skola och utbildning, äldreomsorg, arbetsmarknad och arbetsliv, stadsplanering, segregation och trygghet, civilsamhälle samt kultur och fritid. Varje avsnitt avslutas med en del som lyfter fram goda exempel och möjliga vägar framåt.

5.1. Socialtjänst

Detta avsnitt handlar om erfarenheter av och föreställningar om socialtjänsten, framför allt i frågor som rör barn, unga, föräldraskap och familjer. Först behandlas erfarenheter av bemötande, fördomar och rättssäkerhet. Därefter följer ett tema om oro och tillit, med fokus på orosanmälningar, omhändertaganden och placeringar. Avslutningsvis presenteras deltagares förslag och fungerande exempel som rör information, dialog och förebyggande arbete.

Bemötande, fördomar och rättssäkerhet

Detta tema rör erfarenheter av socialtjänstens bemötande och bedömningar. Beskrivningarna bygger på deltagarnas egna erfarenheter, på berättelser om andras möten med socialtjänsten och på den oro som kan finnas inför kontakten med den. Genomgående återkommer berättelser om att som muslim känna sig misstänkliggjord i kontakten med socialtjänsten. Deltagare beskriver en oro för att bli bedömda utifrån föreställningar om muslimska familjers syn på heder, könsroller och uppfostran, där deras värderingar och sätt att leva förutsätts skilja sig från majoritetssamhällets.

Det finns återkommande berättelser om att sådant som i familjens vardag hör till religion, kultur eller föräldraskap lätt tolkas som en risk eller ett problem utan att det finns tillräcklig förståelse för sammanhanget. Kritiken handlar inte om att socialtjänsten ställer frågor, utan om att misstankar upplevs väckas tidigt i mötet med familjer som uppfattas som ”utländska” eller muslimska. Det skapar en känsla av att familjer bedöms olika beroende på deras bakgrund och vem de är. En deltagare berättar om sin upplevelse av socialtjänsten:

> **”När de får in ärenden från personer med utländsk bakgrund (...) då har de väldigt lätt för att direkt avfärda det som hedersrelaterat våld och förtryck. Men ifall samma case hade varit från en vit familj, så hade man inte stämplat det på det sättet. Så det är väldigt tydligt att just det här narrativet finns i kommunerna.”**

I samtalen framkommer också exempel på hur föreställningar om en person utifrån utseende eller namn kan påverka bemötande på flera plan. Det kan handla om att tolk kallats in utan föreliggande behov enbart på grund av att svenska inte är ens modersmål trots att man bott

i Sverige länge, men det kan också handla om att man känner sig ifrågasatt i mötet med handläggare när man sökt bistånd. En person beskriver det som att bemötandet präglas av misstanke och bristande tillit.

När samtalen rör socialtjänstens ingripanden ligger tonvikten framför allt på hur bedömningar görs och vilka möjligheter familjen har att förstå och bemöta dem. Flera deltagare betonar behovet av att skydda barn och vuxna som far illa, men efterfrågar samtidigt rättssäkra, kunskapsbaserade och likvärdiga bedömningar och det uttrycks en oro för att fördomar, missförstånd eller bristande kunskap kan bidra till beslut med långtgående konsekvenser.

Det framkommer också att processer inte alltid uppfattas som rättssäkra. En deltagare berättar till exempel hur antaganden om hederskultur bland muslimer fördes fram i en rättslig process och hur svårt det var att ifrågasätta och få denna beskrivning prövad. Andra deltagare återger berättelser om barn som har omhändertagits på grunder som föräldrarna haft svårt att förstå. Föräldrarna har samtidigt upplevt att möjligheterna att få insyn i besluten och föra fram sin bild av situationen varit begränsade. En deltagare som mött sådana familjer berättar:

> **”Upplevelsen från människor som blir utsatta för det här är ju att de upplever att de blivit utsatta för ett rättsövergrepp, att det är någon som kommer tar deras barn, slår allting i spillror och sen bara säger ’det är ert fel’.”**

I materialet framgår samtidigt stora skillnader mellan olika socialkontor och handläggare. Det finns handläggare som beskrivs ha god kunskap och kulturell kompetens parallellt med berättelser om unga och oerfarna handläggare med stort mandat, vilket förstärker upplevelsen av rättsosäkerhet. Flera deltagare pekar på behovet av ökad kultur- och religionskompetens inom socialtjänsten och på ökade möjligheter till rättelse när en felaktig bedömning gjorts.

Tillit och oro i kontakten med socialtjänsten

Ett annat tema i samtalen handlar om oro och bristande tillit till socialtjänsten. Oron kan delvis kopplas till informationskampanjer och rykten om att socialtjänsten tar muslimska barn, och förstärks av egna eller andras negativa erfarenheter. Särskilt bland unga beskrivs en bild av socialtjänsten som en verksamhet för kontroll snarare än stöd. Samtidigt beskriver deltagare att de är medvetna om att oron i många fall kan grunda sig i bristande kunskap om hur socialtjänsten faktiskt fungerar. Flera deltagare kontrasterar överdriven rädsla och desinformation mot vad de uppfattar som faktiska fall där socialtjänsten har agerat fel eller diskriminerande: ”Det finns både en överdrift och rädsla. Men också faktiska problem med diskriminering.”

En konsekvens av denna oro är att tilliten minskar och att familjer undviker att söka hjälp även när de behöver den av rädsla för att situationen ska misstolkas och i värsta fall leda till att barnen omhändertas. Till exempel berättas det om hur föräldrar vars ungdomar varit på väg in i destruktiva sammanhang avstått från att kontakta myndigheter på grund av denna rädsla. Ungdomar kan på liknande sätt undvika att berätta i skolan att de mår dåligt, eftersom de är

rädda för att det ska väcka misstankar om familjen. Det finns också berättelser om föräldrar som tvekar att söka vård när ett barn har skadat sig, eftersom de oroar sig för att skadan ska tolkas som misshandel på grund av att föräldrarna är muslimer. En kvinna som är aktiv i civilsamhället beskriver hur personer ofta vänder sig till henne för att få stöd i sådana situationer.

> **”Många är rädda faktiskt och säger: ’nej, de ska ta barnen, man måste vara försiktig’. Jag vet att det var ett barn som ramlade en kväll. Mamman ringde mig eftersom hon var rädd att gå till sjukhuset, eftersom hon tyckte att man kanske uppfattade att hon har gjort fel.”**

Kvinnan berättar att detta är en av flera händelser som visar på varför det är viktigt att arbeta för att stärka tilliten mellan det offentliga och invånarna i kommunen. En annan konsekvens av oron och den bristande tilliten beskrivs vara att föräldrar känner sig osäkra i sin föräldraroll. Flera deltagare beskriver en osäkerhet kring vilka regler och förväntningar som gäller vid uppfostran av barn, och att det kan skapa tvivel kring hur man bör agera i vardagliga situationer, inte minst när man behöver sätta gränser.

I materialet finns också berättelser om barn och unga som använder föräldrarnas oro som ett påtryckningsmedel. Ett återkommande exempel är att barn hotar med att ringa socialtjänsten när de inte får som de vill, exempelvis när de inte får gå ut efter en viss tid. Deltagare beskriver att detta förskjuter dynamiken mellan barn och föräldrar. Här betonar flera att föräldrar behöver känna sig trygga i vad som gäller, för att kunna säga ifrån utan att vara rädda för att förlora sina barn.

Deltagare beskriver också hur oron för att barn ska omhändertas utan en rättssäker process följs av en oro för vad som händer med barnen efter en placering och om placeringen är anpassad efter barnets behov. Återkommande frågor gäller möjligheten till anhörigplacering och de problem som kan uppstå när barn placeras i familjehem med en annan religiös och kulturell bakgrund. Flera deltagare beskriver det som viktigt för barnets trygghet och kontinuitet att få behålla sitt språk och sin kultur och ha möjlighet att utöva sin religion. De förslag som förs fram handlar inte om att muslimska barn alltid ska placeras hos muslimska familjer, utan om behovet av större religiös och kulturell mångfald bland familjehem och om att barns religionsfrihet ska beaktas vid placeringar.

Några deltagare uttrycker även oro för att unga som placeras på ungdomshem kan utsättas för kriminalitet, övergrepp eller rekrytering till brott. En deltagare beskriver hur tilliten påverkas när en placering motiveras som en skyddsåtgärd men upplevs leda till nya risker: ”Det blir ur askan och in i elden.” En annan deltagare sammanfattar oron på följande sätt: ”Ska du placera någon så måste ju socialtjänsten på något sätt ta ansvar för vart de blir placerade.”

Slutligen beskrivs hur oron och den bristande tilliten kan få negativa konsekvenser för den psykiska hälsan. Vissa föräldrar berättar om stark stress, känslor av maktlöshet och hopplöshet samt tvivel på sig själva och sin roll som föräldrar. I några fall har oron bidragit till att familjer övervägt att lämna Sverige eller redan har gjort det.

Information, dialog och förebyggande arbete

Vad kan socialtjänsten då göra för att minska oro och öka tilliten? Här presenteras både deltagares förslag om information, tillgänglighet och förebyggande arbete och fungerande exempel från kommuner där socialtjänsten har byggt upp en återkommande dialog och samverkan med civilsamhället.

Flera deltagare lyfter fram behovet av mer kunskap om socialtjänstens uppdrag, bland annat om dess rådgivande och förebyggande arbete. Det efterfrågas också tydligare information om vad som gäller i olika situationer, både i fråga om rättigheter och skyldigheter. Informationen beskrivs som särskilt viktig i frågor som kan skapa osäkerhet och oro. Det kan exempelvis handla om barns rättigheter och om de lagar och normer som rör föräldraskap i Sverige.

Samtalen handlar också om hur informationen bäst kan nå fram. Deltagare beskriver att det inte alltid är enkelt att hitta rätt information och att skriftlig information inte alltid är rätt metod för att nå ut. Broschyrer på svenska når inte alla, särskilt personer som är nya i Sverige och har begränsade kunskaper i svenska. Flera understryker att familjer själva har ett ansvar att söka kunskap, samtidigt som goda intentioner inte överbryggar alla hinder:

> **”Vi måste också undersöka vad det finns för regler och bestämmelser. Men det är inte alls lätt. Det första du ska lära dig är svenska. Det är väldigt mycket man ska lära sig. (...) Så att skicka hem en broschyr, det hjälper inte så mycket.”**

Öppna möten och samtal där invånare får möjlighet att ställa frågor och socialtjänsten kan beskriva sin roll och sitt uppdrag lyfts fram som goda komplement till hemsidor och broschyrer. Som exempel nämns föreläsningar, föräldraträffar och föräldrautbildningar i skolor, föreningar och moskéer samt inom samhällsorienteringen och SFI.

Vikten av dialog lyfts också fram när skolan eller någon annan verksamhet uppmärksammar att ett barn eller en familj kan behöva hjälp. Det kan exempelvis handla om att bjuda in föräldrar till samtal, ge information och erbjuda stöd i ett tidigt skede:

> **”När ni märker i skolorna att små barn inte verkar ha det bra, till exempel i grundskolan, då är det föräldrarna som ska kallas in till det här mötet eller utbildning (…) Och sen förklara för dem hur det ska fungera. Lära dem, utbilda dem. Då kan de också känna sig trygga.”**

Ett annat återkommande förslag är lågtröskelstöd där familjer enkelt kan ta kontakt för att ställa frågor och be om råd. Även om det redan i dag finns möjlighet att ta kontakt beskriver deltagare en osäkerhet kring om kontakten kan leda till att man råkar illa ut. Det beskrivs därför inte som tillräckligt att stödet enbart finns, utan människor behöver också känna till det och känna sig trygga med att använda det. Unga lyfts också fram som en viktig grupp att nå eftersom ”soc” beskrivs förknippas med något negativt bland många ungdomar. Deltagare efterfrågar därför även möten och föreläsningar i skolan om socialtjänstens uppdrag och

om vilket stöd unga kan få. Detta beskrivs som ett sätt att minska utrymmet för rykten bland unga.

Fungerande exempel och vägar framåt

Det finns många konkreta exempel på verksamheter där arbetet fungerar bra. Det är också tydligt att erfarenheterna av detta skiljer sig mellan olika kommuner. I några kommuner har socialtjänsten en återkommande dialog och en väl fungerande samverkan med civilsamhället. Deltagare från dessa kommuner beskriver sina erfarenheter av socialtjänsten över lag positivt.

I de kommuner där kontakten beskrivs fungera väl återkommer betydelsen av relationer mellan socialtjänsten, civilsamhället och invånarna. En mindre kommun lyfts fram som ett tydligt exempel på hur detta arbete kan fungera väl. Där berättar deltagare entusiastiskt hur socialtjänsten regelbundet besöker den lokala moskén och föreningen för att tala om sitt arbete och ta upp frågor som barns rättigheter och föräldrars skyldigheter. Socialtjänsten beskrivs också ha träffat ungdomsrådet regelbundet och ha besökt fritidsgården för att svara på frågor och bemöta rykten.

Den muslimska föreningen beskrivs av flera som en central länk mellan socialtjänsten och familjer som kommunen annars kan ha svårt att nå. Att det dessutom finns kommunanställda muslimer som kan berätta hur arbetet fungerar inifrån lyfts fram som en ytterligare tillgång. En deltagare som varit med vid flera av dessa tillfällen beskriver sina erfarenheter som genomgående positiva: ”Jag har nog aldrig upplevt något dåligt. Jag har bara sett positiva saker.”

Dialog och samverkan i kommunen beskrivs ha minskat föräldrars oro och gjort det lättare att reda ut missförstånd. Under möten har socialtjänsten exempelvis kunnat förklara vad en orosanmälan innebär och att den inte i sig betyder att föräldrarna har gjort något fel eller att barnen kommer att tas ifrån dem. Den upparbetade kontakten mellan förening och socialtjänst får också betydelse när en familj behöver hjälp. Deltagare berättar om familjer som har vänt sig till personer i föreningen som de har förtroende för. Föreningsföreträdare har då kunnat lugna familjerna, förklara processen och hjälpa till i kontakten med socialtjänsten. Ett exempel gäller en familj som hade anmälts eftersom barnen lekte ute på kvällarna. Föreningen hjälpte familjen att förstå att normer kring barns utevistelse kan skilja sig åt och bidrog till dialogen med socialtjänsten. I ett annat ärende där ett barn hade placerats fick familjen stöd från föreningen för att förstå processen och barnet kunde senare återvända hem. Liknande erfarenheter finns även i andra kommuner, där föreningar har tagit initiativ till möten mellan socialtjänsten och föräldrar. Mötena beskrivs på så sätt ge utrymme för en direkt dialog som annars ofta saknas.

Sammanfattningsvis handlar de fungerande exemplen framför allt om relationer och förtroende som byggs över tid. Deltagare lyfter behovet av tidig och återkommande information samt möten där det finns möjlighet att ställa frågor och föra dialog. Samverkan med föreningar, moskéer och andra lokala aktörer beskrivs som särskilt viktig för att nå familjer som känner oro inför kontakten med socialtjänsten.

5.2. Skola och utbildning

Detta avsnitt handlar om muslimska barns och ungas erfarenheter av förskolan, grundskolan och gymnasiet. Materialet bygger på berättelser från ungdomar, unga vuxna som ser tillbaka på sin skoltid samt föräldrar till barn i förskola och skola. Först behandlas skillnader mellan skolor och skolformer samt erfarenheter av ifrågasättande och misstänkliggörande. Därefter följer teman om praktiska hinder i skolvardagen, kränkningar, rasism och bristande kunskap samt om stöd och ansvar när problem uppstår. Avslutningsvis presenteras positiva erfarenheter, fungerande arbetssätt och vägar framåt.

Skillnader mellan skolor och skolformer

Elevers erfarenheter av trygghet, tillhörighet och möjligheter att utöva sin religion skiljer sig mellan skolor och skolformer. I berättelserna framträder betydelsen av skolans sammansättning, lokala rutiner och bemötandet från personalen.

I berättelserna i materialet framkommer att det finns stora skillnader mellan skolor, personalgrupper och lokala rutiner. Erfarenheterna framstår som delvis personberoende där enskilda lärare, rektorer eller annan skolpersonal kan ha stor betydelse för hur barn och unga upplever sin skolvardag. Det finns flera exempel på skolor där mycket beskrivs fungera väl, och i dessa berättelser beskriver barn, unga och föräldrar en miljö som präglas av trygghet, tillit, dialog och inkludering. Samtidigt finns det återkommande berättelser om upplevelser av otrygghet och bristande tillit från skolor där muslimska elever känner sig ifrågasatta eller misstänkliggjorda, eller där regler och rutiner upplevs som otydliga. De problem som beskrivs handlar om vardagliga situationer där man upprepade gånger blivit dåligt bemött. Det kan också handla om att man blir ifrågasatt när man på olika sätt vill praktisera sin religion.

Även om det finns många likheter i beskrivningarna av erfarenheter från förskola, grundskola och gymnasium finns det också tydliga skillnader. I förskolan rör berättelserna ofta relationen mellan vårdnadshavare och personal och teman som insyn, kommunikation, mat och oro för att bli missförstådd. I grundskolan återkommer framför allt berättelser om vardagliga situationer där teman som skolmat, ledigheter, klädsel, hälsosamtal, idrott och kränkningar mellan elever skapar otrygghet och känslor av exkludering. I gymnasiet handlar berättelserna oftare om äldre elevers självständighet och identitet, med frågor om bön, stilla rum, religionsundervisning, elevinflytande och skolval.

Även skolans sammansättning beskrivs ha betydelse för hur elever upplever sin vardag. Flera deltagare berättar att elever i skolor som är mer heterogena och inte är helt ”svenska” ofta upplever större trygghet, mindre ifrågasättande och starkare gemenskap. Enligt deltagarna är det vanligare att elever som går i skolor där det finns få andra muslimer upplever att de möter okunskap, känner sig utsatta eller ensamma och har en starkare känsla av att vara avvikande. En deltagare som är uppvuxen i ett område med stor mångfald men går i en skola som är homogen och där elever med minoritetsbakgrund är få berättar: ”jag känner mig utanför i skolan för att jag inte hade en människa jag kunde relatera till”. Skolans sammansättning beskrivs också påverka öppenheten kring religiös praktik. Skolor med större mångfald upplevs ge mer utrymme för bön och fasta:

> **”Jag har märkt att i skolor som det finns mer invandrarbarn, finns det bättre regler. I skolan, där det finns mest svenska barn, de säger till mindre invandrarbarn: ’Nej, du får inte fasta. Nej, du får inte gå ut och be.’.”**

Flera deltagare beskriver att elever och familjer väljer skola utifrån trygghet och identitet och några pekar på att sådana val samtidigt kan bidra till att skolor blir mer homogena. Gymnasiet, som skulle kunna vara en plats där elever från olika delar av staden möts, beskrivs ibland bli det motsatta. Bilden är dock inte entydig i samtalen. Det finns flera som beskriver att de upplevt trygghet i skolor som har en stor mångfald samtidigt som andra kan prata om sin skola med ”mest svenska elever” som en trygg plats.

Ifrågasättande och misstänkliggörande

Ett annat genomgående tema i detta avsnitt handlar om hur muslimska elever och familjer bemöts av skolpersonal och elevhälsa. I berättelserna återkommer frågor, antaganden och bedömningar som får elever och familjer att känna sig ifrågasatta eller misstänkliggjorda, särskilt när det rör fasta, slöja, klädsel och förhållanden i hemmet. En deltagare beskriver det så här: ”Man blir misstänkliggjord av lärarna kan man säga.” Frågorna kan vara välmenande eller nödvändiga, men upplevs som problematiska när de präglas av förutfattade meningar om muslimer då det samtidigt beskrivs som frågor vilka inte ställs till icke-muslimska elever.

Flera deltagare, framför allt tjejer, berättar att de av elevhälsan har fått frågor om heder, våld, könsstympning eller kontroll i hemmet. Frågorna beskrivs som jobbiga, särskilt när eleven upplever att hon behöver försvara sin familj:

> **”När jag gick i grundskolan och vi hade hälsosamtal, då var det väldigt många frågor: ’Är du könsstympad? Blir du slagen hemma? Får du göra allt du vill göra hemma? Får du göra det du vill eller är dina föräldrar mot dig? Får du göra det dina bröder får göra?’ Väldigt mycket förutfattade meningar.”**

Det framgår också i flera berättelser att flickor också i andra sammanhang i skolan återkommande får frågor om det verkligen är deras eget val att bära slöja och om hur de har det hemma, exempelvis om de blir slagna. Frågorna kan komma både från lärare och klass-

kamrater och beskrivs skapa en känsla av att bli granskad. Liknande misstankar återkommer kring fasta, där lärare eller annan skolpersonal har ifrågasatt om barn får eller borde fasta utifrån en föreställning om att det är något som föräldrarna har pressat fram. Samtidigt finns flera berättelser i materialet om att elever själva vill prova att fasta, även när föräldrarna inte har uppmuntrat dem till det eller inte vill det.

När det gäller yngre barn beskriver några föräldrar en oro för att barns nedstämdhet eller beteende väldigt snabbt kan kopplas till misstankar om att det finns missförhållanden i hemmet. Det berättas om situationer där sådana misstankar har lett till orosanmälningar. Några deltagare uttrycker också en oro för att små barn kan svara ja på frågor utan att förstå innebörden och att deras svar därför skulle kunna misstolkas och få allvarliga konsekvenser för familjen.

Samtidigt framgår det tydligt av samtalen att deltagare inte menar att lärare, pedagoger eller skolsköterskor ska undvika att ställa svåra frågor. Tvärtom betonas att skolan har ett ansvar att uppmärksamma och agera när ett barn kan fara illa. Kritiken handlar framför allt om hur generaliserade föreställningar och fördomar om muslimer kan påverka vilka frågor som ställs till olika elever. Det beskrivs även hur välmenande frågor kan uppfattas på ett sätt som får barn och familjer att känna sig misstänkta snarare än trygga.

Praktiska hinder i skolvardagen

Ett annat tema handlar om praktiska hinder kopplade till religionsutövning och religiös identitet, framför allt frågor kring bön, skolmat, fasta och ledighet vid religiösa högtider.

Möjligheten att be under skoldagen lyfts särskilt av äldre elever. Långt ifrån alla beskriver att de vill eller behöver be i skolan, men för dem som ser bönen som en viktig del av livet är det betydelsefullt att kunna göra det under en rast eller på lunchen, gärna på en plats där de får vara i fred. Ingen av de deltagare som tar upp frågan efterfrågar att få lämna lektioner för att be, särskilda bönerum eller att schemat ska anpassas.

I stället lyfts enkla lösningar fram. Flera deltagare berättar om skolor som löser frågan genom att öppna rum som inte används under rasterna. På andra skolor ges elever inte denna möjlighet eller så upplevs reglerna som otydliga. Det kan leda till att elever behöver hitta egna lösningar. Deltagare berättar exempelvis att deras enda alternativ har varit att be i korridorer, på skolgården, på toaletten eller genom att lämna skolområdet. En deltagare beskriver svårigheten att hitta en plats där man kan be utan oro för att någon ska se eller komma in. I berättelserna framgår tydligt att situationer som den ovan både kan skapa stress och leda till en känsla av att inte riktigt vara välkommen:

> **”(De sa:) ’Nej, du får inte be’. Så vi får inte be i skolan nu på vårt gymnasium. Och de sa: ’Nej, ni får inte göra det i vilorummet längre’. Ingen går till vilorummet – alla visste att vilorummet var för att be. Sen så fick vi reda på att vi inte får göra det. Och då blir det jättesvårt och problematiskt för människorna som är muslimer och vill be i skolan. Då får vi be i en hörna där människor går förbi. Och då känner man sig så här: ’va?!’ Alltså, jag vill inte be där människor kollar på mig eller ser att jag ber. För det är så här, man vill be själv.”**

En annan fråga som lyfts av deltagare handlar om skolmat. Många beskriver att skolmaten fungerar bra på deras skolor, där maten är tydligt märkt och det finns alternativ utan fläsk på den vanliga menyn. En deltagare pekar på hur detta har blivit bättre över tid:

> **”Om man ska ta lite dåtid och nutid. Jag minns i skolan stod det muslimsk mat eller halalmat eller någonting. Och sen ska man gå i en separat kö. Och små barn som är sju, åtta, nio år gamla ska stå och skämmas där. Det har man tagit och gjort om. Idag är det helt annorlunda.”**

Samtidigt beskrivs skillnader mellan skolor när det gäller vilken mat som erbjuds, och på vissa skolor hänvisas elever till vegetariska alternativ även när de inte är vegetarianer. Även föräldrar med barn i förskolan beskriver hur deras barn inte alltid har fått specialkost. Det finns också exempel på att märkning kan upplevas som utpekande och att alternativ glöms bort vid utflykter.

En annan fråga som tas upp gäller elever som fastar. Här berättar elever och föräldrar om situationer som har fått elever att känna sig utpekade som annorlunda. Det förekommer bland annat berättelser om elever som fastat som tvingats följa med till matsalen och sitta med när andra äter.

> **”Jag fastade när jag gick i sjuan, åttan, nian. Vi var tvungna att gå till matsalen, och då blev det ännu mer blickar från andra elever.”**

Det finns också berättelser om att idrottslektioner inte alltid anpassas och att fastande elever inte får vila eller gå undan. Samtidigt finns positiva exempel på skolor där fastande elever själva har fått välja om de vill följa med till matsalen. I några kommuner har muslimska föreningar och församlingar också informerat skolorna om fastan, när den infaller och vad den innebär för elever.

Även frågan om religiösa högtider tas upp återkommande i samtalen. Flera deltagare berättar att de har haft svårt att få ledigt för sina barn vid högtider eller att reglerna är otydliga. Flera uttrycker också att de vill kunna vara helt öppna med varför barnet är ledigt.

> **”Jag planerar långt innan. Jag skickar till skolan och jag får godkänt från skolan. De vet varför de är hemma. Men de säger: ’Okej, ni kan sjukskriva sig och ni kan stanna där det är Eid’. Men jag vill att det blir rätt. Att de inte missar i skolan.”**

Flera beskriver också en oro för att nationella prov eller andra viktiga moment läggs i anslutning till muslimska högtider, vilket ställer familjer inför ett val mellan firande och skolarbete, men oftare handlar det om en önskan att skolorna ska känna till muslimska högtider och uppmärksamma dem:

> **”Så andra får veta varför man gör det, därför att den personen, firar någonting idag. Någon person har någonting viktigt idag.”**

Frågor som gäller idrott, dusch, simning och dans är också teman som tas upp i berättelser. Det handlar bland annat om brist på enskilda duschmöjligheter eller krav på mixad simundervisning. Det finns berättelser om elever som inte känt sig trygga i situationer och som upplevt att de riskerat sämre betyg om de inte deltagit på det sätt som läraren krävt. Flera deltagare beskriver att de är medvetna om att detta kan vara känsliga frågor, som frågan om pardans mellan flickor och pojkar, men betonar samtidigt att de inte enbart bör förstås som religiösa behov. Liknande behov kan finnas hos andra elever och handla om integritet och kroppslig trygghet. I frågor som dessa efterfrågar man sällan att verksamheten ska tas bort eller göras om, utan snarare att elever ska erbjudas pragmatiska alternativ och praktiska lösningar.

En återkommande fråga handlar om att det finns en osäkerhet bland elever och föräldrar om var man ska vända sig när problem uppstår. Ansvaret upplevs bollas mellan nivåer och instanser, som skola, kommun och Skolinspektionen. Frågor om diskriminering omformuleras till frågor om ekonomi, säkerhet, ordning eller brandskydd. En deltagare pekar på att frågorna lätt blir institutionaliserade även ”när det handlar om väldigt enkla behov”.

I materialet förekommer en berättelse om att man lyft fram önskemål om att få be i skolan inför ramadan, men att detta på en skola avslogs med hänvisning till att för många elever hade bett där. I diskussionerna betonar flera behovet av enkla och tydliga lösningar, så att religiös praktik kan hanteras som en del av vissa elevers vardag snarare än som ett problem.

Kränkningar, rasism och bristande kunskap

Ett tredje tema handlar om kränkningar, rasism och nedsättande kommentarer i skolan. Det omfattar både direkta kränkningar och mer subtila former av nedvärdering från såväl andra elever som lärare och annan skolpersonal. Temat rör också bristande kunskap om islam, bland annat i undervisning och läromedel.

Flickor berättar bland annat om återkommande kommentarer kring slöjan, och andra deltagare beskriver hur elever har skämtats om eller förlöjligats på grund av namn, hudfärg, ursprung eller religion. Det finns också berättelser om mer direkt utsatthet, där elever har retats för att de är muslimer eller invandrare. Det finns också berättelser om mer svårtolkade situationer,

där en kommentar tycks vara avsedd som ett skämt men ändå får eleven att känna sig osäker på hur den ska förstås.

> **”Min mattelärare, jag gillar honom. Han är en jätterolig person. Det var ramadan och jag fastade. Då kom han och satte sig framför mig och åt smörgås och sa: ’Den här smörgåsen är den bästa smörgåsen jag har haft’. Han ville liksom skoja med mig på ett sätt. Men jag vet inte.”**

I flera berättelser visar det sig att elever vänjer sig vid eller normaliserar kränkningar och nedsättande kommentarer. När något uttrycks som skämt kan det vara svårt för eleven att avgöra om det är rimligt att säga ifrån. Några beskriver också att de inte bryr sig eller att det som hände inte var så farligt eller att de vill undvika konflikter eller slippa uppfattas som känsliga. Särskilt bland gymnasieelever beskrivs också ett grupptryck att passa in.

En annan återkommande erfarenhet handlar om bristande kunskap om islam bland lärare, skolledning, elevhälsa och andra elever, något som beskrivs påverka både vardagliga möten och undervisning. Flera deltagare beskriver hur undervisningen om islam, särskilt läromedlen, upplevs som missvisande eller förenklande och att islam kopplas till krig, konflikter, heder eller extremism på ett sätt som upplevs ensidigt. Denna ensidighet blir särskilt problematisk då skolan samtidigt har i uppdrag att motverka fördomar och verka för allas lika värde. Det finns också berättelser om elever som känt att de behövt korrigera lärare eller förklara islam för lärare och klasskamrater. Samtidigt betonar flera att inte alla elever känner sig trygga med att representera en hel religion inför klasskompisar.

I samtalen tas också frågan upp om hur skolan behandlar krig och konflikter. Några deltagare upplever att vissa händelser ges större utrymme än andra och att undervisningen inte alltid tar hänsyn till att elever kan vara personligen berörda. Kriget i Gaza och massakern i Srebrenica nämns som exempel.

Det kan vara otydligt vem man kan vända sig till om man utsatts för kränkningar. Det är särskilt svårt när problemet gäller en lärare eller annan skolpersonal, eftersom det då kan vara oklart vem som är opartisk. Att man inte kan lita på att skolpersonalen kommer att ta ens upplevelser på allvar eller att det fungerar att påpeka kränkningar från personalen själva skapar en känsla av maktlöshet.

Positiva erfarenheter och fungerande arbetssätt

Trots de problem som lyfts finns det samtidigt positiva erfarenheter. Flera deltagare beskriver skolor där det fungerar väl, där de inte har upplevt rasism och där det finns möjlighet att be, vara sig själv och känna trygghet. I de positiva exemplen återkommer personalens betydelse. Enskilda lärare, elevassistenter, kuratorer, förskollärare och rektorer beskrivs som viktiga när de är lyhörda, nyfikna och vill förstå. Det lyfts också fram positiva exempel när personal ställer frågor på ett respektfullt sätt, svarar på vårdnadshavares frågor och inte möter religiösa uttryck med misstänksamhet.

En annan viktig del som tas upp är vikten av en god dialog mellan skolan och familjerna. Föräldrar, särskilt till yngre barn, beskriver att mycket fungerar när relationen till personalen är öppen och tillitsfull, exempelvis i frågor om mat, utflykter, högtider eller barnets vardag. En förälder beskriver hur hennes egen bristande kunskap om svenska förskolesystemet blev en utgångspunkt för en nära relation med personalen:

> **”Vi har jättebra dialog. Jag försöker ha dialog varje dag. Jag har skapat en bra relation med förskollärare. De är väldigt hjälpsamma.”**

De tydligaste positiva exemplen handlar ofta om att skolan hittar enkla praktiska lösningar och att frågor löses på ett konstruktivt sätt. Det kan handla om tydlig märkning av mat, fungerande alternativ i skolmaten, att fastande elever slipper sitta med i matsalen, att s ett rum tillgängliggörs för bön eller vila, flexibilitet kring ledighet vid högtider eller att det finns duschdraperier så att elevers integritet respekteras vid dusch och idrott. En muslimsk förskoleanställd i en mindre kommun beskriver arbetssättet: ”På min förskola, vi uppmärksammar alla högtider nu. Pride lika med Eid.”

Flera deltagare beskriver också att små handlingar kan ha stor betydelse. Att uppmärksamma muslimska högtider genom pynt, pyssel, samtal eller en enkel hälsning beskrivs som viktigt för att barn ska känna sig sedda. En mamma beskriver hur mycket det betydde när en förskollärare uppmärksammade ramadan genom små aktiviteter och pyssel med barnen: ”Det värmer hjärtat. Det är hur fint som helst.”

5.3. Äldreomsorg

Detta avsnitt handlar om äldre muslimers erfarenheter av hemtjänst, äldreboenden och andra stödinsatser. Relativt få äldre deltog själva i samtalen och samtalen bygger därför främst på beskrivningar från anhöriga och personal inom äldreomsorgen. De teman som framkommit rör religiösa, kulturella och integritetsrelaterade behov, språk, information och tillgång till rättigheter samt förslag på hur äldreomsorgen kan bli mer likvärdig.

Religiösa, kulturella och integritetsrelaterade behov

Deltagarnas berättelser om möjligheten att få en likvärdig äldreomsorg som tar hänsyn till behoven hos muslimska brukare och anställda rör både bemötandet från enskilda medarbetare och hur äldreomsorgen är organiserad. Det gäller bland annat möjligheten att utöva sin religion, respekten för klädsel och kroppslig integritet samt anhörigas roll i omsorgen. Det beskrivs att när sådana behov inte förstås eller tas på allvar kan det påverka både upplevelsen av bemötandet och den äldres faktiska möjlighet att ta emot stöd. Flera samtal handlar om frågor kring äldre muslimers möjligheter att fortsätta utöva sin religion när de får hemtjänst eller flyttar till ett äldreboende. Personer som tidigare själva har kunnat ordna sin mat, besöka moskén och praktisera sin religion kan få svårare att göra detta när de blir beroende av stöd från andra. Det kan handla om möjligheten att be, få hjälp att ta sig till fredagsbönen eller upp-

märksamma muslimska högtider. Andra exempel gäller tillgången till halalkost och förståelsen för religiös klädsel.

> **”… att göra det möjligt för äldre muslimer, till exempel som bor i äldreboende, att kunna praktisera sin egen tro mellan de aktiviteter som de brukar ha i äldreboende. Att ha till exempel att en muslim kan åka till fredagsbön om det är möjligt att praktisera sin tro, även om man är äldre och har några sjukdomar och så vidare. Att ha det på plats, precis som man har andra aktiviteter.”**

Även frågor om andlig vård återkommer, framför allt vilka möjligheter boende har att träffa en imam. Information om vilket andligt stöd som finns beskrivs som särskilt viktig vid svår sjukdom och i livets slutskede. En deltagare menar att sådant stöd kanske redan finns, men att äldre inte alltid känner till det. Deltagaren efterfrågar därför tydligare information om vilket stöd som finns och hur man kan få tillgång till det. Samtidigt framgår det av berättelserna att sådana behov inte alltid uppmärksammas eller förstås av personalen. Inom många verksamheter verkar rutiner saknas helt för att möta olika behov och kunskapen kan vara begränsad.

Det finns också exempel på hur okunskap hos personalen kan försvåra religionsutövningen i vardagen. En deltagare berättar om en äldre kvinna som ville lyssna på ett tv-program om Koranen, men där hemtjänstpersonalen försökte stänga av TV:n. En annan återger hur en person som bad fick frågan: ”Varför står du där i hörnet och gör yoga?” Det beskrivs också hur muslimska högtider sällan uppmärksammas av personalen. I flera samtal diskuteras frågan om det behövs särskilda lösningar för att tillgodose dessa behov. Några menar att det vore bättre att utveckla den befintliga omsorgen ”så att det funkar för alla” än att bygga särskilda äldreboenden.

Behovet av individuella lösningar blir särskilt konkret i frågor som rör den personliga integriteten. Flera deltagare beskriver att personalen inte alltid förstår den äldres behov:

> **”Det finns ju vissa regler och förhållningssätt som kanske inte riktigt förstås av personalen inom äldreboenden, men också inom hemtjänsten. Till exempel, är man en kvinna som har slöja så behöver man lite tid på sig när det knackar på dörren.”**

Det beskrivs också hur det för vissa äldre kan vara känsligt att få hjälp av personal av ett annat kön vid intima omsorgsinsatser. Det beskrivs också hur det finns återkommande situationer där äldre vill bo kvar hemma och där anhöriga vill vara mer involverade.

> **”Kulturellt är det jättesvårt för en muslimsk familj till exempel att överlämna sin mamma eller pappa till ett äldreboende. Så man vill vara mer involverad.”**

En deltagare beskriver sin demenssjuke förälders reaktion när kommunen återkommande tar upp frågan om boende: ”Han blir arg. ’Va, nej. Jag ska ingenstans!’” Flera familjer upplever dessutom att besluten fattas utan försök att hitta individuella lösningar, vilket lett till att en del sökt juridisk hjälp. Det efterfrågas därför lösningar som bättre tar tillvara anhörigas vilja och förmåga att bidra.

Språk, information och tillgång till rättigheter

Ett annat tema handlar om språk, information och äldre muslimers möjligheter att känna till och ta till vara sina rättigheter. Flera deltagare beskriver att äldre som inte har svenska som förstaspråk kan ha svårt att nås av kommunens vanliga informationskanaler, exempelvis om färdtjänst, aktiviteter och tillgängliga stödinsatser för äldre. Det kan bli särskilt svårt för personer som med stigande ålder tappar delar av sina kunskaper i svenska och som inte har någon i sin närhet som talar samma språk eller kan hjälpa dem att hitta rätt i regelverken. En muslimsk deltagare som arbetar inom äldreomsorgen beskriver problemet:

> **”Vi har omsorgstagare som är äldre, som inte har anhöriga, som kan hjälpa till och tolka, översätta. Men våra kommunikationsmaterial är ju på svenska. Hur kan vi då säkerställa att kommunikationen når ut?”**

Flera deltagare beskriver att bristande tillgång till information kan göra att äldre inte känner till sina rättigheter eller vilket stöd de kan få, vilket kan göra dem särskilt sårbara. Anhöriga berättar också att deras äldre släktingar ibland har svårt att göra sina behov hörda och riskerar att falla mellan stolarna.

Några deltagare beskriver också skillnader mellan generationer. Äldre föräldrar kan vara rädda för att ställa krav eftersom de inte vill ställa till problem. Yngre familjemedlemmar kan uppleva detta som ett problem, men samtidigt ha svårt att förändra situationen. En äldre deltagare beskriver skillnaden mellan sig själv och sin dotter som han menar kan allt om frågor som rör diskriminering och rättigheter medan han upplever att han varken kan språket eller reglerna. Samtidigt framträder en bild av att möjligheten att få information och stöd i praktiken ibland kan bli beroende av att det finns anhöriga som kan tolka, förklara och föra personens talan.

Vägar framåt

De vägar framåt som lyfts i samtalen handlar i stor utsträckning om hur äldreomsorgen kan bli mer likvärdig. Det handlar framför allt om att muslimska äldre ska ha samma möjligheter att få sina individuella behov tillgodosedda som andra brukare. En återkommande synpunkt är att det inte ska vara enbart upp till den äldre eller de anhöriga att själva förklara behoven, söka information och be om nödvändiga anpassningar.

Ett konkret förslag som lyfts fram handlar om att öka kunskapen inom äldreomsorgen om religiösa behov och högtider. Själavård inom den ordinarie äldreomsorgen nämns som ett konkret exempel på hur olika behov kan tillgodoses. Förslagen gäller även de praktiska förutsättningarna. Det kan handla om att vid bemanning ta hänsyn till språk och önskemål om personal av samma kön. Ett annat förslag handlar om att information ska finnas på olika språk och spridas på platser där äldre och anhöriga redan finns, exempelvis i moskéer och genom föreningar.

5.4. Arbetsmarknad och arbetsliv

Detta avsnitt handlar om de erfarenheter av arbetsmarknaden och arbetslivet som framkommit i dialogmötena och fokusgrupperna. De olika temana rör vägen in på arbetsmarknaden, diskriminering vid rekrytering, religionsfrihet och bemötande i arbetsvardagen samt representation och kommunens ansvar som arbetsgivare. Avsnittet tar också upp fungerande exempel och förslag på hur arbetslivet kan bli mer inkluderande.

Att komma in på arbetsmarknaden

Deltagarna beskriver flera hinder på vägen in i arbetslivet, både vid rekrytering och i de insatser som ska underlätta etableringen. Erfarenheterna i samtalen rör såväl kommunala som andra arbetsgivare. Arbete beskrivs som viktigt inte bara för försörjningen, utan också för språkutveckling, nätverk, självständighet och känslan av att vara en del av samhället. Samtidigt som det egna ansvaret betonas återkommer berättelser om att det upplevs finnas stora hinder för att komma in på arbetsmarknaden. Berättelserna kommer både från unga vuxna och från personer med omfattande utbildning och erfarenhet.

Flera deltagare beskriver att de söker många arbeten utan att kallas till intervju, vilket väcker frågor om vilken betydelse sådant som namn, utseende, religiösa uttryck och bakgrund har i rekryteringen. Deltagare ger exempel på högutbildade som inte får arbete inom sitt yrkesområde och på personer som trots starka meriter inte ens kallas till intervju. Flera deltagare berättar att de vid anställningsintervjuer har fått frågor om sin religiositet och vilken religion de tillhör. I vissa fall har de upplevt att svaren på dessa frågor har haft betydelse för om de fått tjänsten.

Hindren beskrivs som särskilt tydliga för kvinnor som bär slöja. En kvinna som arbetar inom vården säger: ”Vi tjejer som har slöja på oss har väldigt svårt att komma in. Ofta tar det (lång) tid.” Högutbildade kvinnor beskriver också svårigheter att få arbete som motsvarar deras utbildning och uppfattar att svårigheterna hänger samman med deras namn och klädsel. En deltagare berättar till exempel om sin fru, en legitimerad lärare, som inte kallades till intervju i kommunen där de bor trots behörighet och erfarenhet.

Den upplevda risken att sorteras bort beskrivs också leda till olika former av anpassning. Till exempel beskrivs det hur personer övervägt eller genomfört namnbyte för att lättare kallas till intervju. Det framkommer också att kvinnor har valt att anpassa sin klädsel inför anställningsintervjuer av rädsla för att annars inte få arbetet. Sådana anpassningar diskuteras i flera samtal eftersom de väcker frågor om identitet och pressen att förändra sig för att bli accepterad:

> **”Jag ser att jättemånga har bytt sitt namn till svenska namn för att de ska få jobb. Oavsett att de föddes här också. Man tycker det är synd faktiskt. Jag tänker på min son som flyttade hit när han bara var två år. (…) Blir det svårt om han söker jobb i framtiden (...) eftersom han har ett kurdiskt namn, eller arabiskt namn.”**

Ett annat hinder som lyfts fram, särskilt bland dem som inte bott i Sverige länge, är bristen på kontaktnät i kommunen. Det beskrivs som problematiskt då vägen in på arbetsmarknaden, speciellt i mindre kommuner, ofta baseras på personliga kontakter. Det finns också erfarenheter av att tillfälliga arbeten, praktik och subventionerade anställningar inte alltid leder vidare till en mer varaktig anställning.

I samtalen finns också kritik mot hur kommuner tar till vara den kompetens som finns bland invånarna. Flera deltagare beskriver att tidigare erfarenheter och utbildningsbehov inte alltid kartläggs när man söker jobb och att insatserna sällan utformas i dialog med den enskilda personen. Avidentifierade ansökningar nämns som en möjlig väg framåt av några deltagare. Samtidigt menar andra att det bara riskerar att flytta problemet till ett senare skede i processen, då den sökande kan komma att ”väljas bort” när arbetsgivaren möter personen.

Representation och kommunens roll som arbetsgivare

Detta tema handlar om representation i arbetslivet och särskilt om kommunens roll som arbetsgivare. Berättelserna rör både vilka som finns representerade i kommunala verksamheter och på ledande positioner, och hur muslimska medarbetares kompetens tas till vara.

I samtalen uttrycks en förväntan på att kommunen som offentlig arbetsgivare ska vara en förebild när det gäller att motverka diskriminering och ge personer med olika bakgrund likvärdiga möjligheter. Samtidigt beskrivs representationen av muslimer, särskilt i ledande positioner, som begränsad i många kommuner och i flera kommunala verksamheter: ”Jag ser inga muslimer inom mer bestämmande positioner i kommunen.”

Flera berättelser handlar också om att representationen riskerar att bli en rent symbolisk fråga. En deltagare beskriver hur hon upplevde sig användas som ett synligt bevis på mångfald snarare än som en medarbetare vars kompetens togs till vara: ”Jag kände mig som en dekorationsdocka. Jag hade inga arbetsuppgifter.” En annan beskriver hur kompetensen kan parkeras, så att en person får representera mångfald utan att få kvalificerade arbetsuppgifter som motsvarar utbildning och erfarenhet.

Frågan om representation återkommer även i kommunens egen kommunikation. En deltagare beskriver att det ofta uppstår debatt när kvinnor med sjal syns i kommunens kommunikationskanaler, trots att bilderna föreställer faktiska medarbetare, elever eller andra invånare. Deltagaren menar att kommuner ibland blir ängsliga vid kritik. Hen menar att de i stället borde säga:

> **”Det här är vår medarbetare. Det här är vår elev. Det här är ingen kommunikationsnisse utan det här är faktiska anställda och de ser ut så här och det här är en bild på dem.”**

En deltagare beskriver hur bilder på kvinnor med sjal i kommunikationskanaler återkommande möts av anklagelser om att verksamheten sprider hedersförtryck och om att de inte borde synas på bild. Följden beskrivs som att synliga muslimska uttryck på så sätt politiseras: ”Det här skickar väldigt tydliga signaler om det dras bort kvinnor i kommunikation.” Deltagaren menar att man lyssnar på dem som är kritiska och högljudda i debatten vilket i sin tur skickar ”väldigt kalla signaler” till muslimska medarbetare och invånare. Ett tydligt exempel som lyfts är en kommunal informationskampanj där en anställd kvinna med slöja var ansikte utåt och därefter utsattes för omfattande hat. Det som var tänkt som en positiv kampanj blev i stället en kampanj riktad mot henne som person. I detta fall beskrivs det hur kvinnan fick ett stort stöd från sin arbetsgivare på kommunen.

Arbetsvardag och arbetsmiljö

Detta tema handlar om religionsfrihet, bemötande och arbetsmiljö. Berättelserna rör både möjligheten att utöva sin religion och olika former av ifrågasättande, kränkningar och diskriminerande bemötande från chefer, kollegor, brukare och patienter.

En stor del av berättelserna handlar om religionsfrihet i arbetsvardagen. Möjligheten att be under en rast återkommer, och flera beskriver att det fungerar väl medan andra har mött motstånd. Ett förslag som lyfts är att se bönen som en teknisk paus eller en naturlig del av rasten. En deltagare som arbetar i skolan beskriver hur hennes önskan att be på rasten, på samma sätt som andra tar en promenad, har lett till reaktioner:

> **”Jag säger: ’nu är det min rast, jag ska gå och be’. (...) De (kollegor) har anmält mig flera gånger. Att jag gör någonting som inte passar. (…) Vi betalar skatt, vi har samma rättigheter som andra, men vi får inte be. Varför? Alltså, jag skadar inte någon om jag ska gå typ tre minuter. För det tar ju tre minuter, alltså, att be.”**

Även möjligheten att vara ledig vid högtider tas upp som något som kan skapa problem på arbetsplatsen. En deltagare berättar hur hon nekades semester under ramadan av sin chef, som kallade ramadan ett ”intresse”, medan en annan kollega fick ledigt under samma period. En annan beskriver hur hon ställer upp och arbetar under de svenska helgerna:

> **”Vi kan inte påverka jul och påsk. Alla är lediga. Jag jobbar alltid för att kunna ställa upp. Men jag tänker, kan inte man avsätta en dag för att någon firar Eid?”**

Frågor som rör slöja, handskakning och arbetskläder återkommer i samtalen. Inom vård och omsorg nämns behovet av att kunna bära slöja på ett hygieniskt sätt, exempelvis genom slöjor som tillhandahålls av arbetsgivaren. Det finns även berättelser om att religiösa skäl till att inte skaka hand med personer av motsatt kön har lett till ifrågasättanden om huruvida personen kan utföra sitt arbete. Reglerna om kortärmad arbetsklädsel i vård och omsorg beskrivs av vissa deltagare som en situation där de upplever att de måste välja mellan arbete och religion. Möjligheten att driva sådana frågor beskrivs samtidigt som beroende av språk, anställnings-trygghet och position på arbetsplatsen. En deltagare berättar att den som är beroende av att få arbetstimmar kan vara rädda att säga ifrån.

Andra återkommande berättelser handlar om vardagligt bemötande på arbetsplatsen. Här beskrivs mer subtila former av diskriminerande bemötande, exempelvis blickar, tonfall, uteblivna hälsningar eller kommentarer vid raster, luncher, arbetsplatsträffar och i vardagligt småprat. Sådana erfarenheter kan vara svåra att sätta fingret på men upplevs ändå som diskriminerande. En kvinna som kom till Sverige för omkring tio år sedan beskriver hur detta tog sig uttryck:

> **”Man kände det genom blickar, tonfall och sättet hur man pratade med mig. Så det var väldigt jobbigt i början. (...) Det är budskapet som jag fick mellan raderna: ’Vad gör du här? Du hör inte hemma här’. (…) Och andra var väldigt, tvärtom, väldigt varma och vänliga.”**

En deltagare berättar att hennes mamma, som arbetar inom vården, inför dialogmötet särskilt bad henne att ta upp att hon upplever att chefen inte lyssnar på henne på samma sätt som på hennes kollegor:

> **”När jag säger en grej till chefen så får jag upp fingret: ’Vänta jag har mycket att göra, du får mejla mig’. Men när en annan säger något, då är det en helt annan sak.”**

Bemötandet kan också utgå från föreställningar om muslimer snarare än från den faktiska situationen. En deltagare beskriver hur hen, som ledare i en organisation och mitt i arbetet, blev ifrågasatt:

> **”Varför du är här? Jag sa: ’Jag jobbar här’. ’Nej, vi behöver inte dig, ni hatar oss. (...) Jag har läst jättemycket om muslimer. Ni är inte bra för oss’.”**

Sådana erfarenheter beskrivs kunna skapa en känsla av att behöva överprestera, bevisa sin kompetens och lojalitet eller vara extra försiktig med vad man säger. I flera samtal diskuteras också arbetsmiljön för personer som möter brukare och patienter, framför allt inom vård och omsorg. Det finns flera berättelser om brukare som inte vill ta emot hjälp av personal med muslimsk bakgrund eller slöja, ibland också med hänvisning till hudfärg.

> **”Jag jobbar ju inom vården. Och där träffar jag många kollegor som har till exempel slöja. Och där blir de ju väldigt utsatta för otrevliga kommentarer och trakasserier, av kunder och patienter. Att: ’du kan ingenting för du har slöja’, ’du kan inte språket bara för att du har slöja’. (...) Och: ’jag vill inte prata med dig för du har en slöja. Jag vill att du hämtar någon annan’.”**

En annan deltagare som arbetar inom vården berättar om ett möte med en äldre vårdtagare där hon uppmanades att ta av sig sin slöja eftersom det förutsattes att hennes man hade tvingat henne att bära den. Några deltagare tar samtidigt upp att sådana reaktioner kan bottna i ovana och brist på tidigare möten, särskilt hos äldre:

> **”Jag tycker man också får förstå en vårdare eller brukare där det kommer en vårdare som har en slöja och man kanske aldrig har träffat den. En mörkhyad människa exempelvis med slöja. Det kanske blir jättefrämmande och en chock. Jag tycker att man ska ha respekt för den personen också att det här är någonting nytt.”**

I materialet finns också berättelser om anställda som inte känner att de fullt ut kan vara sig själva på jobbet. Det finns exempel på personer som döljer att de är muslimer eller säger att de är vegetarianer i stället för att förklara att de inte äter fläsk.

Fungerande exempel och vägar framåt

Behovet av tydligare information om rättigheter och skyldigheter på arbetsplatsen återkommer, liksom behovet av att veta vart man kan vända sig vid kränkningar eller diskriminerande bemötande. Detta beskrivs som särskilt viktigt för personer som är beroende av sin anställning och inte vågar framföra kritik. Det efterfrågas också tydligare rutiner och ett tydligare arbetsgivaransvar när anställda utsätts för diskriminering från brukare eller patienter. Flera understryker att insatser inte bara bör riktas mot arbetssökande utan också mot arbetsgivare, vilka beskrivs behöva kunskap om diskriminering, religion och mångfald.

Flera positiva erfarenheter lyfts fram från arbetsplatser där chefer och kollegor visar förståelse och där frågor om bön, fasta, högtider eller mat inte görs till stora problem. Sådana arbetsplatser präglas av dialog och vilja att hitta lösningar i vardagen. Det kan handla om att en chef lånar ut ett rum för bön, att halalmat erbjuds vid gemensamma måltider, att anställda kan arbeta hemifrån under ramadan eller att schemaläggning gör det

möjligt att vara ledig vid egna högtider. Snarare än omfattande förändringar efterfrågas erkännande av medarbetaren som en självklar del av arbetsplatsen:

> **”Vi saknar er som arbetsgivare i kommunen att skicka ut: ’Glad ramadan! Vi vet att många firar den här fastemånaden’. (...) Det är en otroligt liten insats. Men det är inkluderande.”**

Praktiska lösningar som hygieniska slöjor och halalmat beskrivs göra det möjligt att arbeta utan att religiösa uttryck blir ett problem, och flera betonar att inkludering blir verklig först när orden omsätts i handling. En deltagare beskriver att det fick honom att känna sig som likvärdig när hans arbetsgivare, ett privat företag, började erbjuda halalmat vid julbordet. Flera återkommer till begrepp som enkelhet och flexibilitet. Det kan handla om att en kort bönepaus hanteras som vilken paus som helst: ”Jag behöver bara fem minuter, göra min bön och sen är jag färdig. Det behöver inte vara något problem.”

Hur kommunen mer generellt arbetar med arbetsmarknad och kompetens beskrivs också ha betydelse. I en av de mindre kommunerna framträder en mer positiv bild, där tillgängliga vägar till utbildning, stöd in i arbete och en upplevelse av att kompetens kan väga tyngre än bakgrund lyfts fram av många. En deltagare med lång erfarenhet av vuxenutbildning och arbetsmarknadsinsatser beskriver kommunen som ovanligt smidig: ”Jag har märkt att det är väldigt enkelt att få utbildning i den här kommunen.” En annan beskriver att ha mötts på samma villkor som andra: ”Jag sökte rätt tjänst och när det fanns behov för det så fick jag jobbet. Och jag fick stöd från mina kollegor och de påpekade att den här sökande är mycket bra.”

Genomgående lyfts det fram att kommunen, som är en stor offentlig arbetsgivare, kan ha en viktig roll att spela genom att följa upp rekrytering, stärka kunskapen hos chefer och skapa tydligare rutiner för religionsfrihet, diskriminering och arbetsmiljö. Representation lyfts som en del av detta, inte bara genom utbildning om målgruppen utan genom att ha anställda med egen kunskap och erfarenhet:

> **”Jag tror det kostnadsmässigt är lättare att kunna ha en kunnig eller en kompetent muslimsk person sitter på plats (...) Och det kan också skapa det förtroende som redan är ju utmaning för kommunerna.”**

5.5. Stadsplanering, segregation och trygghet

Detta avsnitt handlar om erfarenheter av boende, segregation, stadsplanering och trygghet i kommunens gemensamma miljöer. Först behandlas skillnader mellan bostadsområden samt villkoren på bostadsmarknaden och hur olika behov tas till vara i stadsplaneringen. Därefter följer ett tema om trygghet och utsatthet i offentliga och religiösa miljöer. Avslutningsvis presenteras positiva erfarenheter och förslag som rör mötesplatser, kommunal planering och trygghetsarbete.

Skillnader mellan bostadsområden

Ett tema som återkommer i materialet handlar om skillnader mellan bostadsområden och vilken betydelse området har för de boende i sin upplevelse av att bo i kommunen. Frågan får olika stort utrymme i samtalen i olika kommuner. I flera av de större och medelstora kommunerna beskriver deltagare tydliga socioekonomiska skillnader mellan stadsdelar. Områden som bara ligger några minuter från varandra kan upplevas på helt olika sätt. I en kommun talar deltagare om stadens ”ljusa” och ”mörka” sida. En annan deltagare beskriver stadsdelarna i hens kommun:

> **”Det är två helt olika världar. (...) när man kom till ett villaområde – alla föräldrarna som bodde i det (var) höginkomsttagare. Det blev så helt vitt skilda världar och man fick helt andra förutsättningar.”**

Flera deltagare beskriver också hur vissa bostadsområden som beskrivs som otrygga ofta förknippas med att det bor muslimer där. Områdets rykte beskrivs också kunna förstärka fördomar som redan finns mot muslimer och personer med utländsk bakgrund. Skillnaderna beskrivs emellertid inte bara handla om människors syn på områdena. Deltagare beskriver också skillnader i tillgången till fritidsaktiviteter, skolor, föreningsliv, service och trygghet i olika områden. Detta beskrivs i sin tur påverka vilka möjligheter barn och unga får beroende på var de växer upp.

> **”Så jag jämför alltid mina syskonbarn som bor i [kommunen] och mina syskonbarn som bor i förorten och jag ser väldigt mycket skillnad. Till och med hur de pratar ser man väldig skillnad och det är ingenting som de själva väljer eller föräldrarna utsätter dem för.”**

Även möjligheten att röra sig mellan olika delar av kommunen tas upp. Flera deltagare beskriver att barn och unga inte alltid rör sig mellan stadsdelar och att fritidsgårdar förlorar sin funktion om unga inte känner sig trygga att ta sig dit. Det beskrivs också som svårt att rekrytera personal till områden som klassas som utsatta. Samtidigt lyfts en annan bild fram av dessa områden. Områden som av andra beskrivs som utsatta kan upplevas som trygga av dem som bor där och flera beskriver en stark vilja att bo kvar där de har grannar, nätverk och gemenskap. Den lokala tillhörigheten lyfts fram som något positivt, liksom tryggheten i att bo nära andra med liknande erfarenheter.

I samtalen från mindre kommuner är skillnader mellan bostadsområden inte lika framträdande. Deltagare beskriver ofta sina kommuner som trygga platser att bo på, men berättar också att det kan vara svårt att komma in i sociala sammanhang. Moskén lyfts av vissa som en central plats för gemenskap. Det finns också berättelser om personer som har flyttat till större städer när de saknat en sådan gemenskap. En deltagare som efter ankomsten till Sverige placerades på en mindre ort berättar att det saknades en moské och att det ”var ingen plats att vara muslim där”. Deltagaren flyttade till en större stad.

Bostadsmarknad och stadsplanering

Ett annat tema handlar om villkoren på bostadsmarknaden och hur olika behov tas till vara i stadsplaneringen. Vissa hinder på bostadsmarknaden ligger utanför kommunens direkta ansvar, men påverkar ändå muslimska invånares möjligheter att välja bostad och bostadsområde. Deltagare tar upp bristande kunskap om hur bostadsmarknaden fungerar, diskriminering kopplad till namn, bakgrund eller bostadsområde och bristen på större lägenheter för stora familjer.

Flera deltagare beskriver att möjligheten att köpa en bostad kan begränsas för vissa praktiserande muslimer som av religiösa skäl inte vill ta räntebaserade lån. Även när en person vill flytta kan omgivningen uppfatta det som att personen själv har valt att bo kvar i ett utsatt område, trots att möjligheterna att flytta är begränsade.

Deltagare tar även upp frågan om hur nya bostadsområden planeras och presenteras. Ett exempel gäller arkitektskisser som sällan visar på mångfald. En deltagare beskriver hur detta har fått henne att fundera över om personer som ser ut som hon gör förväntas bo i området:

> **”När man ser en skiss på hur ett område ska se ut – det är ju inte en enda person som har slöja eller sjal. Man bara: ’ska jag verkligen vara den första som flyttar dit?’ För den här arkitekten har ju inte tänkt på personer som ser ut som mig ska bo där (…) Jag har försökt titta på olika skisser och försökt att hitta en. Jag har ju inte hittat en enda.”**

Flera deltagare efterfrågar att bilder och planer för nya områden bättre speglar kommunens invånare och att fler invånare synliggörs. Stadsplaneringen diskuteras också utifrån mer konkreta frågor som till exempel tillgången till mark för moskéer och begravningsplatser. Deltagare i några kommuner, beskriver också att det kan vara svårt att få tillgång till mark och upplever att nödvändiga ändringar av detaljplaner förhalas.

Trygghet och utsatthet i kommunens offentliga rum

Flera deltagare beskriver sin kommun som en trygg plats att bo på där de kan röra sig fritt och utan oro. Samtidigt skiljer sig erfarenheterna åt beroende på hur synlig den muslimska identiteten är. Kvinnor som bär slöja beskriver större otrygghet än andra. Flera berättar också att omvärldsläget kan påverka känslan av trygghet i den egna kommunen.

Rasistiska uttryck i kommunens offentliga miljöer beskrivs påverka fler än dem som utsätts direkt. I en av de mindre kommunerna berättar deltagare att de alltid har känt sig trygga och att det tidigare ”varit lugnt”. Islamofobiskt klotter i en gångtunnel påverkade därför många i kommunen och väckte en oro för att den rasism som de sett på nationell nivå skulle börja spridas lokalt. Det fanns också en oro för hur barnen som gick genom gångtunneln på väg till skolan skulle påverkas.

> **”Det finns många barn som går förbi den här rasistiska meningen. De tittar på den och de läser den. De kanske kommer att ställa flera frågor. ’Är det här rätt eller fel?’ Vi behöver också prata med våra barn om det.”**

Budskap som framförs öppet på gemensamma platser kan också skapa en känsla av att pekas ut. En deltagare berättar hur en manifestation på ett torg påverkade deltagaren negativt.

> **”Vi hade ju förra året mitt på torget som skrek att islam ska ut ur landet. Jag kände mig träffad där. Jag har inget med det att göra men jag kände mig träffad (men) vi har inte gjort någonting.”**

Som tidigare beskrivits uttrycker flera deltagare att moskén är en trygg och viktig plats för dem. Samtidigt finns en oro för att den ska bli en måltavla, särskilt när många samlas till fredagsbön och vid högtider. Attacker mot moskéer på andra platser beskrivs ha förstärkt den här oron:

> **”Jag tänker så här, när det blir som nu när det varit de här moskéerna som har attackerats. (...) Jag blir ju nervös varje (gång). För jag tänker så här, det här är... Något kommer hända. (...) det här är perfekt tillfälle för dem att göra något.”**

Oron beskrivs som särskilt stark vid större samlingar och högtider när många samlas på samma plats. En deltagare berättar exempelvis att en moské, på grund av oro att utsättas för attentat, har anlitat vakter som bevakar både utanför och inne i byggnaden medan dörrarna hålls låsta under bönen. Att låsa dörrarna och inpasseringskontroller beskrivs också av andra personer ha blivit vanligare efter koranbränningar och andra händelser i omvärlden. Samtidigt beskriver personer med ansvar i församlingar att det saknas stöd kring säkerhetsåtgärder som larm och övervakning och att de inte hör något från kommunen eller andra aktörer. Vissa beskriver att situationen snarare blivit sämre än bättre.

> **”Jag tror det var mer än tio år sedan det blev flera bränder i Sverige på olika moskéer. Då var polisen ute och pratade med församlingar. Nu är det helt tyst. Det är ingen som går ut och frågar någonting. Man känner den här förändringen.”**

Men erfarenheterna av polisen skiljer sig åt. Efter ett angrepp mot en moské beskrivs polisens agerande som snabbt och ”proffsigt skött” och en förening i en mindre kommun berättar att de har en mycket god relation med både kommunen och polisen.

Flera deltagare beskriver att de inte känner sig inräknade i det gemensamma trygghetsarbetet i kommunen. Detta beskrivs bland annat ha att göra med att muslimer ofta utmålas som ett hot. I ett samtal om kris och säkerhet beskriver en deltagare att hon vill bidra men upplever sig utmålad som det hot som arbetet ska förebygga:

> **”Är jag hemma så är jag mån om mitt hem och jag städar och jag fixar och jag välkomnar, men om inte jag känner mig hemma då kommer jag inte städa och fixa utan jag är ju gästen hela tiden (...) man vill ju vara del av helheten men jag är ju hotet hela tiden. (...) Var hör jag hemma då i det här arbetet? ”**

Slutligen återkommer en osäkerhet kring vart enskilda personer och föreningar ska vända sig när de utsätts för hot, trakasserier eller andra händelser. Flera deltagare efterfrågar därför tydligare information från kommunen om var det går att få stöd och hjälp och hur en händelse kan anmälas. Det framhålls också att hot mot muslimer och muslimska platser är en trygghets-fråga för hela staden, inte bara för dem som drabbas direkt.

Fungerande exempel och vägar framåt

I samtal med deltagare som har egna migrationserfarenheter lyfts också mötesplatser och organiserade kontakter mellan nyanlända och mer etablerade invånare fram som betydelsefulla för delaktighet och tillhörighet. Flera deltagare beskriver att integration inte enbart kan handla om att nyanlända eller minoriteter ska anpassa sig. Människor behöver också mötas och förstå varandra och integration beskrivs därför som något som behöver ske från båda håll. Som en deltagare uttrycker det: ”Integration, det handlar inte om att den ena ska integreras till den andra, utan man måste mötas.”

Konkreta projekt lyfts fram som viktiga, inte minst integrationsprojekt där nyanlända får kontakt med svenska familjer och barn får nya sociala sammanhang. En deltagare beskriver hur ett sådant projekt blev avgörande för hennes familj. De lärde känna svenska familjer, hälsade på hemma hos varandra, lärde sig åka skidor och fick kunskap om sammanhang som annars hade varit svåra att nå till på egen hand:

> **”I början träffades vi på café. Sen besökte vi varandra hemma. Sen blev vi bästa kompisar. Det finns mycket i samhället, oskrivna regler. Typ: klockan åtta betyder åtta, man ska stå i kö.”**

En annan deltagare, som kom till Sverige på 1980-talet, beskriver hur en svensk familj fungerade som stöd när sådana projekt inte fanns: ”Hon var som extramamma.” Samtidigt beskrivs att sådana möten inte alltid uppstår av sig själva. En deltagare menar att projektet behövdes eftersom ”svenskar är jätteförsiktiga” och berättar att det kan vara svårt att själv ta initiativ till kontakt med grannar:

> **”Om du går till någon och knackar på. Den personen, oavsett att du tar med dig lite choklad och ask eller någonting, de blir jätterädda. Och jag har testat med det.”**

Stöd och organiserade mötesplatser beskrivs därför kunna göra stor skillnad. En deltagare betonar vikten av att grannar och familjer får mötas: ”Mötesplatser är jätteviktigt, att grannarna träffar varandra, lära känna varandra, att vi inte är farliga.” I berättelserna återkommer betydelsen av konkreta mötesplatser och relationer som byggs över tid. Flera betonar att det inte främst handlar om möten mellan grupper, utan om att människor får lära känna varandra som individer.

Föreningslivet beskrivs av några deltagare som viktigt för att driva projekt som för människor samman. Flera deltagare berättar att de har stort förtroende för projekt och nätverk som drivs av civilsamhället. Samtidigt är många fungerande verksamheter beroende av lokala eldsjälar och riskerar att upphöra när deras engagemang försvinner. Även kortsiktig finansiering beskrivs leda till att projekt läggs ned och tillfälliga insatser beskrivs därför inte som tillräckliga. Flera betonar vikten av att projekt och satsningar bygger på lokal kunskap och inkluderar invånare med tillgång till nätverk som kommunen inte alltid når.

Samhällsorienteringen nämns också som ett värdefullt verktyg när den fungerar väl. Flera deltagare pekar på att det finns ett behov av att få veta mer om landet man bor i. Samtidigt efterfrågar flera deltagare fler satsningar och kurser om hur det svenska samhället fungerar, vilka lagar som gäller och hur man kan leva tryggt i Sverige.

Även kultur- och fritidsverksamheten beskrivs som en viktig arena för möten. Idrotten lyfts fram som en väg till gemenskap, där det gemensamma intresset gör att man blir ” en i gänget” och där vem man är eller var man bor får mindre betydelse. Satsningar på spontanidrottsplatser och lekplatser i alla stadsdelar beskrivs som viktiga. De ger fler tillgång till aktiviteter och mötesplatser, kan öka tryggheten och kan bidra till att förändra bilden av områden med dåligt rykte.

På bostadsområdet återkommer behovet av större lägenheter och bättre information om hur bostadsmarknaden fungerar till de som är nyanlända. I stadsplaneringen efterfrågas att man tänker in alla kommunens invånare som en del av att bryta segregationen.

De fungerande exemplen och förslagen kring trygghet handlar både om förebyggande arbete och om hur kommunen och polisen agerar när något har inträffat. I berättelserna återkommer betydelsen av snabba åtgärder, tydlig information och etablerade kontakter med föreningar och församlingar. I en kommun lyfts den snabba saneringen av rasistiskt klotter fram som ett fungerande exempel. Att klottret togs bort snabbt beskrivs som en viktig markering från kommunen om att budskapet inte accepterades och att man värnade alla invånares upplevelse av trygghet. När det gäller trygghetsarbetet efterfrågar deltagare också tydligare information och kontakt med kommunen och polisen inför större högtider samt stöd med säkerhetsåtgärder. Slutligen lyfts i flera samtal också betydelsen av att veta vart man kan vända sig när något händer.

5.6. Det muslimska civilsamhället och relationen till kommunen

Detta avsnitt handlar om muslimska föreningars och församlingars möjligheter att bedriva verksamhet och om deras relation till kommunen. Först behandlas tillgången till lokaler och de praktiska hinder som föreningarna möter. Därefter följer ett tema om samverkan med kommunen, bland annat i frågor om information, bidrag och stöd. Avslutningsvis presenteras fungerande exempel och förslag på hur relationerna kan utvecklas. Misstänkliggörandet av muslimsk organisering och hinder kring bankkonton, försäkringar och bidrag har behandlats mer övergripande i kapitel fyra. Här ligger fokus framför allt på frågor som är specifikt relaterade till kommuners arbete.

Tillgång till lokaler

En lokal är en grundförutsättning för att kunna samlas och bedriva föreningsverksamhet, men flera deltagare berättar om svårigheter att hitta eller hyra lokaler:

> **”Så fort man är muslimer så hittar man ingen lokal. Helt plötsligt. Det går inte att hyra ut till muslimer eller föreningar som har muslimskt namn.”**

Deltagare beskriver att det är svårt både att få tillgång till tillfälliga lokaler för fredagsbön, högtidsfiranden, studiecirklar och större samlingar och att hitta mer permanenta lösningar. Det finns berättelser om bokningar som nekats eller avbokats när det framkommit att det rör sig om en muslimsk förening och om att svaret tycks bero på om namnet låter muslimskt:

> **”Om det är en muslimsk ungdom som ringer och vill boka en kommunal lokal för att ha studiecirkel eller vad det kan vara, så får man oftare nej än om man har liksom ett vitt klingande namn eller så där.”**

Ett exempel gäller en kommunal bokning som avbokades när det framkom att lokalen skulle användas för en bönestund, med hänvisning till ökat slitage. Deltagaren menar att bön, där alla tar av sig skorna, borde innebära mindre slitage än exempelvis fotboll. Flera beskriver också att de inte har fått hyra eller låna lokaler för religiösa aktiviteter eller undervisning i arabiska. Det finns även berättelser om att föreningar tidigare kunde låna skolor på kvällar och helger men att de inte längre får göra det.

Andra berättelser handlar om att de lokaler som redan används är för små, osäkra eller endast tillfälliga. I flera kommuner beskriver deltagare att föreningarna sedan länge har vuxit ur sina lokaler och att det inte finns tillräckligt med plats för alla. I en kommun lyfter flera deltagare bristen på ändamålsenliga samlingslokaler:

> **”Vi muslimer här i (kommunen), vi är många, tusentals. Ändå har vi ingen moské än som rymmer oss. Så det är faktiskt många som upplever förtryck på det här viset.”**

Lokalbristen påverkar inte bara möjligheten att samlas till bön och bedriva annan religiös verksamhet, utan också möjligheten att ordna aktiviteter för barn och unga, sociala aktiviteter och mötesplatser för kvinnor. När en moské är för liten måste flera grupper samsas om samma utrymme. Firanden kan behöva hållas i tillfälliga lokaler eller utomhus, vilket i sin tur väcker frågor om säkerhet.

Flera deltagare beskriver också att lokalbristen begränsar möjligheten att bjuda in andra invånare till samtal och aktiviteter. Utan en lokal som rymmer besökare blir det svårt att ta emot skolklasser, ordna utställningar eller hålla öppet hus. En deltagare menar att sådana möten är viktiga för att motverka de fördomar som finns om muslimer och att det kan få konsekvenser om muslimska sammanhang förblir osynliga.

På längre sikt lyfts även hinder för att bygga om och anpassa lokaler. Här nämns bygglov, detaljplaner och andra lokala processer som ofta beskrivs förhalas. Samtidigt är det tydligt att de svårigheter som nämnts inte bara gäller kommunala lokaler utan också kontakten med privata fastighetsägare:

> **”När man tar kontakt med fastighetsägarna så tycker jag deras bemötande... Helt ärligt är det lite oacceptabelt. Jag är ändå född i Sverige. Jag vet hur man kommunicerar med folk och vilken dialog man har.”**

Samverkan och relationer med kommunen

Även om det finns flera berättelser om goda relationer mellan det muslimska civilsamhället och kommunerna, beskriver flera deltagare relationen som ojämlik. Föreningar förväntas bidra men får inte alltid motsvarande stöd från kommunen. En återkommande beskrivning är att föreningar kontaktas när kommunen behöver nå ut till invånarna eller hantera en särskild situation, men att kontakten inte följs upp över tid. En deltagare uttrycker det så här:” Hela tiden är det vi som ska hjälpa och det vi gör är ju på vår fritid. Så vi är väldigt begränsade och vi har inga resurser” En annan deltagare beskriver ett liknande mönster i kontakten med kommunen: ”När det behövs något så kommer man ut till oss men när vi behöver något så är det slut liksom.”

Flera beskriver att dialogen ofta blir reaktiv snarare än långsiktig. Kontakten kan vara intensiv under en kort period för att sedan avta. Även där det finns regelbundna kontakter stannar mötena ibland vid samtal utan att leda till konkreta resultat. En företrädare för en församling som sedan länge haft etablerade kontakter med kommunen beskriver det som att ”vi sitter var tredje månad. Vi diskuterar och pratar. Men det har också varit mycket fika. Vi kommer inte alltid till action.”

Frågan om kommunens stöd gäller också bidrag till föreningarnas verksamhet. Flera föreningsföreträdare beskriver att det har blivit svårare att få bidrag till bland annat ungdoms-verksamhet, nattvandring och kulturaktiviteter. Eftersom mycket av arbetet bedrivs ideellt får bidragen betydelse för föreningarnas möjligheter att planera och bedriva verksamhet

över tid. Utan stöd beskrivs verksamheterna bli helt beroende av enskilda personers tid och engagemang.

Flera deltagare beskriver också hur bidragsreglerna i vissa kommuner utesluter religiös verksamhet, något som kan drabba muslimska föreningar även när aktiviteterna i praktiken är sociala eller kulturella. Gränsdragningen beskrivs som svår för trossamfund, eftersom religiös och övrig verksamhet inte alltid går att skilja åt. En deltagare berättar hur kristna och muslimska trossamfund gemensamt ifrågasatte en sådan regel:

> **”Hur ska vi göra en verksamhet religionsfri? För att vi är ju religiösa och vi upplever att allt det vi gör finns ju en koppling till Gud.”**

En annan förening berättar att ett tidigare bidrag till idrottsaktiviteter för unga har dragits in, vilket har gjort det svårare att fortsätta verksamheten. I samtalen kopplas detta till en bredare upplevelse av att föreningarna förväntas göra mer, till exempel nå fler unga och bidra till trygghet och gemenskap, samtidigt som deras förutsättningar har försämrats.

Flera deltagare kopplar de ökande hindren för organisering till den mer omfattande granskningen av och misstänksamheten mot det muslimska civilsamhället på nationell nivå. I kontakten med kommunerna efterfrågar därför flera större närvaro och bättre kunskap hos tjänstepersonerna. De betonar vikten av att tjänstepersonerna i större utsträckning besöker muslimska verksamheter och deltar i de sammanhang där föreningarna verkar. Det som efterfrågas är framför allt långsiktiga relationer, tydliga kontaktpersoner och bättre återkoppling.

Fungerande exempel och vägar framåt

Det finns också positiva erfarenheter av samverkan i flera kommuner. Deltagare berättar om fungerande kontakter med kommunen (på både tjänstemanna- och politisk nivå), polisen och Svenska kyrkan. Kontakterna beskrivs emellertid ofta vara starkt beroende av enskilda personer, vilket gör samverkan sårbar om någon byter roll eller slutar.

I de positiva berättelserna återkommer betydelsen av kontakter som byggs upp över tid. Samverkan beskrivs fungera när kommunen lyssnar, bjuder in till samtal och besöker moskéer för att ta del av verksamheten. Återkommande möten bidrar till att parterna lär känna varandra och bygger upp ett förtroende. Det finns också förslag om att kommunen kan skapa ett gemensamt forum där trossamfund och andra aktörer i civilsamhället kan lyfta behov, framföra synpunkter och utbyta information.

Det finns också exempel där konkreta beslut från kommunen har haft stor betydelse. I en kommun beskrivs bygglovet för moskén och tillståndet för böneutrop som något som gör att man känner sig välkommen i staden. En företrädare för en moské beskriver hur kontakten med en lokal politiker utvecklades genom att de först samtalade, sedan träffades över lunch och till slut möttes i moskén, där politikern satt och fikade med församlingen. Det här beskrivs som ett konkret exempel på hur möten ansikte mot ansikte kan minska avståndet mellan människor.

Sådana exempel beskrivs som viktiga eftersom de visar att samverkan också handlar om att bygga relationer. Moskéer och föreningar beskrivs som viktiga kontaktytor till många invånare och fredagsbönen och församlingarnas verksamhet är möjliga platser för att sprida information och skapa förtroende. Flera deltagare betonar samtidigt att föreningarna inte bara ska ses som en hjälp för kommunen att nå ut utan också som aktörer med egna behov och resurser. I berättelserna om fungerande samverkan återkommer betydelsen av att föreningarna vet vem de kan kontakta, får återkoppling och har en kontakt med kommunen som fortsätter över tid.

5.7. Kultur och fritid

Detta avsnitt handlar om kultur- och fritidslivets betydelse för trygghet, gemenskap och delaktighet. Först behandlas tillgången till mötesplatser och fritidsaktiviteter, med särskilt fokus på skillnader mellan stadsdelar samt kvinnors tillgång till simhallar och simundervisning. Därefter följer ett tema om bibliotek, kulturinstitutioner och synlighet i kulturutbudet. Avslutningsvis behandlas fungerande arbetssätt och förslag som kan göra kommunens kultur- och fritidsutbud mer tillgängligt för fler invånare.

Tillgång till fritid och aktiviteter för alla

Även om aktiviteter och verksamheter formellt är öppna för alla framgår det av flera berättelser att det i praktiken kan vara svårt för vissa grupper att delta. Bland annat diskuteras vikten av att ha likvärdiga möjligheter att ta del av kommunens fritidsverksamhet, oavsett var man bor. Flera deltagare beskriver hur tillgången till fritidsverksamhet skiljer sig mellan stadsdelar och en deltagare menar att man ”tappar bort grupper av ungdomar som bor där det inte finns några satsningar”. Satsningar på gemensamma mötesplatser behöver ta hänsyn till de spänningar som kan finnas mellan stadsdelar.

En annan fråga som återkommer i samtalen om invånares möjligheter att delta på lika villkor gäller kvinnors tillgång till simhallar och simundervisning. Det handlar dels om simhallarnas utformning, dels om möjligheten för vuxna kvinnor att lära sig simma. Flera kvinnor beskriver att simhallarna inte alltid är utformade så att de känns tillgängliga, och tillgången till simundervisning för kvinnor lyfts som ett konkret behov. Flera deltagare beskriver att det finns många vuxna kvinnor som inte kan simma och att det behövs sammanhang där de kan lära sig från grunden på sina egna villkor. Enligt deltagarna finns det vissa insatser genom lokala föreningar, men en deltagare berättar att möjligheterna i hennes kommun har minskat och att kvinnor tidigare har behövt åka till andra kommuner för att lära sig simma:

> **”Det skulle vara jättebra för alla kvinnor här i (kommunen). Jag känner många av mammorna och så och ingen av dem kan simma.”**

Flera pekar på vikten av att ha möjlighet att delta på lika villkor, och här lyfts gym med kvinnoavdelningar, föreningar som erbjuder anpassad simundervisning och duschar med draperier fram som positiva exempel. Flera deltagare betonar att sådana lösningar handlar om integritet och trygghet och att det kan vara fler invånare som uppskattar att det finns valmöjligheter. Samtidigt beskriver flera att önskemål om till exempel duschdraperier upplevs kunna bemötas annorlunda när de framförs av någon som är muslim: ”ibland blir det bara en stor sak om det är en muslim som vill”.

En annan fråga handlar om informationen om kommunens kultur- och fritidsutbud. Flera deltagare beskriver att informationen i kommunen inte alltid når alla grupper och att invånare därför kan sakna kunskap om vilka aktiviteter och anläggningar som finns. Det efterfrågas information på flera språk och genom kanaler som når olika målgrupper i alla stadsdelar.

Bibliotek, kulturinstitutioner och synlighet

På biblioteken efterfrågas ett bredare utbud av böcker, tidningar, författarkvällar, sagostunder, utställningar, bokcirklar och andra arrangemang som bättre speglar kommunens muslimska invånare. Det beskrivs som ett möjligt sätt att skapa nyfikenhet och dialog och ge fler möjlighet att berätta om sin kultur på egna villkor. Några deltagare beskriver att bibliotek och museer inte alltid upplevs som självklara platser för alla. Flera deltagare beskriver positiva erfarenheter av kulturinstitutioners arbete med att synliggöra minoriteters liv och kultur och efterlyser att samma ansats tillämpas bredare, så att bibliotek kan bli platser där fler invånares erfarenheter och bakgrunder synliggörs. Flera deltagare pekar också på att den interna mångfald som finns bland muslimer behöver synliggöras.

Fungerande exempel och vägar framåt

De verksamheter som beskrivs fungera väl präglas framför allt av att de är tillgängliga, utgår från lokala behov och får människor att känna sig välkomna. Deltagare lyfter betydelsen av trygga mötesplatser och återkommande aktiviteter där människor kan mötas kring gemensamma intressen. Idrott beskrivs som ett viktigt sammanhang där människor med olika bakgrund och religiös tillhörighet kan lära känna varandra och uppleva gemenskap.

För barn och unga betonas vikten av meningsfulla aktiviteter, inte minst under sommaren när många har mycket ledig tid. Föreningar och frivilligorganisationer beskrivs kunna nå personer som kommunen annars kan ha svårt att nå och skapa verksamheter som är förankrade i området. Samtidigt framhålls att föreningarna behöver stöd och långsiktiga förutsättningar för att verksamheten inte ska vara beroende av enskilda personer eller tillfälliga insatser. I de positiva exemplen återkommer också betydelsen av att kommunens kultur- och fritidsutbud speglar olika invånares erfarenheter och behov. Det handlar både om vilka aktiviteter som erbjuds och om vilka språk, berättelser, författare och högtider som får utrymme. Flera deltagare lyfter vikten av att kommunen lyssnar på invånarna, tar egna initiativ och samarbetar långsiktigt med föreningar och andra lokala aktörer.

5.8. Sammanfattning

Kapitlet visar hur de mönster som presenterats i kapitel fyra tar sig konkreta uttryck inom olika kommunala verksamhetsområden. Ett återkommande tema i de olika områdena är att tillgången till service och möjligheten att delta inte enbart beror på vilka verksamheter som erbjuds, utan också på hur människor bemöts, hur deras behov förstås och hur regler och rutiner tillämpas. Erfarenheterna varierar både mellan och inom kommunerna och visar hur verksamheternas arbetssätt kan skapa hinder men också underlätta deltagande och bidra till trygghet och tillhörighet.

Socialtjänst

Deltagare beskriver en oro för att bedömas utifrån föreställningar om heder och uppfostran och efterfrågar rättssäkra och likvärdiga bedömningar. Bristande tillit beskrivs göra att familjer ibland avstår från att söka hjälp. I de kommuner där socialtjänsten har en återkommande dialog med föreningar och invånare beskrivs positiva effekter.

Skola och utbildning

Erfarenheterna skiljer sig mycket mellan skolor och detta kopplas ofta till enskilda medarbetares lyhördhet och agerande. Elever, särskilt flickor, beskriver att frågor om slöja, fasta och förhållanden i hemmet kan upplevas som misstänkliggörande när de präglas av förutfattade meningar. Möjligheten att be, få lämplig mat och vara ledig vid högtider varierar. De fungerande exemplen handlar ofta om lyhört bemötande och enkla praktiska lösningar.

Äldreomsorg

Berättelserna, som främst kommer från anhöriga och personal, beskriver hur äldre som blir beroende av stöd kan få svårare att utöva sin religion och få sitt behov av integritet tillgodosett. Bristande tillgång till information beskrivs också göra äldre beroende av anhöriga för att få stöd och ta till vara sina rättigheter.

Arbetsmarknad och arbetsliv

Deltagare beskriver svårigheter att få arbete trots utbildning och erfarenhet. Namn och bakgrund och religiös tillhörighet upplevs ha betydelse vid rekrytering. På arbetsplatser återkommer berättelser om kränkande bemötande och begränsningar kring bön, klädsel och ledighet vid högtider. Samtidigt finns positiva erfarenheter av arbetsplatser där chefer och kollegor visar förståelse, stödjer anställda och hittar enkla lösningar på frågor som rör religiös praktik.

Stadsplanering, segregation och trygghet

I större kommuner beskrivs tydliga skillnader mellan bostadsområden när det gäller skolor, service och fritidsutbud. Områden som utifrån beskrivs som utsatta kan samtidigt upplevas som trygga av dem som bor där. Kvinnor som bär slöja beskriver en särskild otrygghet och utsatthet i vardagen. Flera församlingar berättar också om återkommande hot och hat och efterfrågar stöd i säkerhetsfrågor. Mötesplatser, långsiktiga lokala satsningar och snabba åtgärder mot rasistiska uttryck lyfts fram som viktiga för att stärka delaktighet och trygghet.

Det muslimska civilsamhället

Föreningar beskriver svårigheter att få tillgång till ändamålsenliga lokaler och bidrag till sin verksamhet. Flera upplever relationen till kommunen som ojämnbördig, eftersom de förväntas bidra utan att alltid få motsvarande stöd eller återkoppling. I de positiva erfarenheterna återkommer långsiktiga relationer, tydliga kontaktvägar och konkreta beslut som förbättrar möjligheten att bedriva verksamhet.

Kultur och fritid

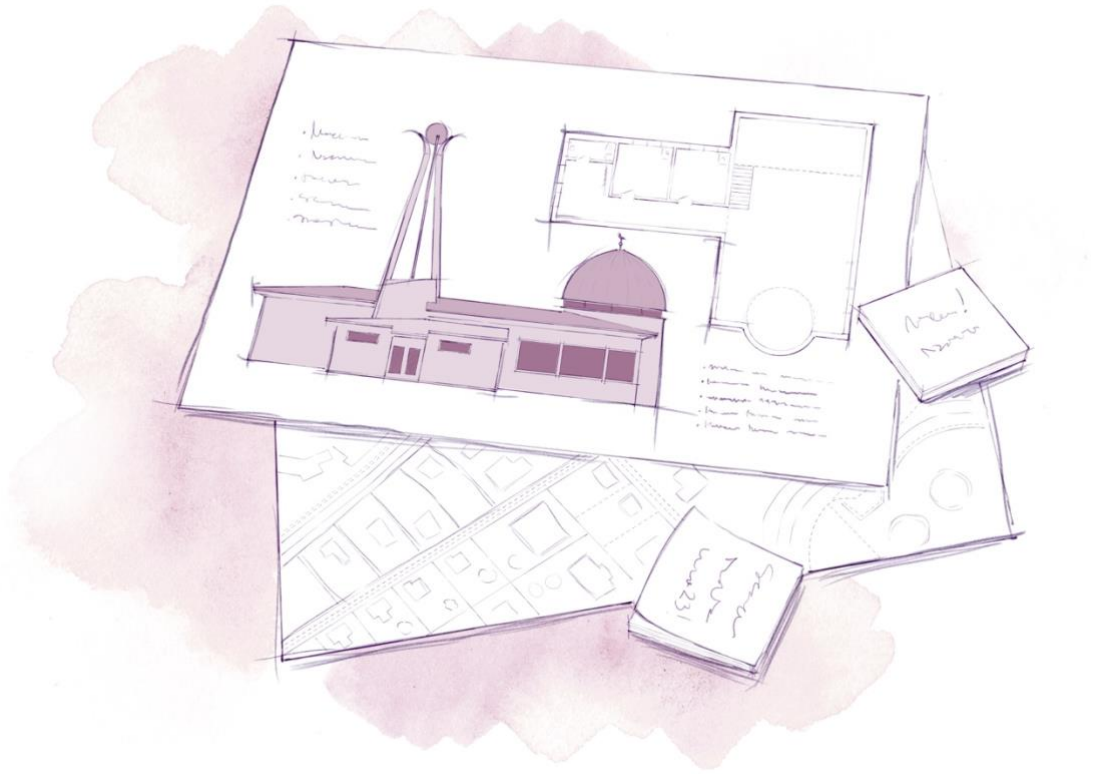
Deltagare beskriver skillnader i tillgången till fritidsverksamhet mellan stadsdelar. Kvinnor efterfrågar simundervisning och bättre möjligheter till integritet i simhallar. Deltagare önskar också att bibliotekens verksamhet och det övriga kulturutbudet bättre speglar muslimska invånare och mångfalden bland dem.

Fungerande exempel och vägar framåt

De positiva erfarenheterna visar betydelsen av att bli lyssnad på, få sina behov tagna på allvar och möta personal som söker lösningar. Det kan handla om små förändringar i vardagen, men också om långsiktiga relationer, fungerande kontaktvägar och beslut som förbättrar möjligheten att delta. Sådana arbetssätt beskrivs bidra till trygghet, tillit och en känsla av att vara en självklar del av kommunen. Samtidigt är mycket beroende av enskilda personerskunskap och engagemang. Berättelserna pekar därför på betydelsen av att fungerande arbetssätt får stöd i verksamheternas rutiner och organisation.

6. Kommunernas perspektiv

Detta kapitel bygger på uppföljningsmöten med kommunala tjänstepersoner efter dialog-träffarna. I samtalen diskuterades både erfarenheter av träffarna och förutsättningarna för kommunernas arbete mot islamofobi och för främjande av likvärdighet och inkludering för muslimska invånare. Kapitlet börjar med tjänstepersonernas reflektioner kring dialogmötena. Därefter behandlas hinder i det fortsatta arbetet samt förslag på och erfarenheter av vad som fungerar.

6.1. Reflektioner efter dialogmöten

I uppföljningssamtalen med tjänstepersoner i kommunerna beskrev många att dialogmötena framför allt gav en större förståelse för hur människor i kommunen hade det, vad de utsattes för och vad de tyckte fungerade bra. Flera uppskattade möjligheten att träffas och lyssna till människor med erfarenheter av de egna verksamheterna.

En del kommunala tjänstepersoner uttryckte att de blev överraskade av den varma och öppna stämning som fanns trots att samtalen handlade om svåra erfarenheter och orättvisor. Berättelserna om fördomsfullt bemötande, kränkningar och hinder i vardagen berörde många och gav en inblick i vilka orättvisor deltagarna hade behövt vänja sig vid. Några tjänste-personer reflekterade över sin egen privilegierade position och sådant som de själva sällan behövde tänka på. En av dem beskrev hur samtalen väckte tankar som dröjde sig kvar efter mötet:

> **”Jag hade också lite svårt att somna för att jag tänkte jättemycket på kvällen – att det var en väldigt fin kväll samtidigt som en frustrerande kväll på något sätt.”**

Flera beskrev hur de blev positivt överraskade av de många goda och fungerande exempel som deltagarna tog upp från olika verksamheter, det förtroende för kommunens verksamheter som kom fram och viljan till fortsatt dialog. Några hade inför mötet befarat att samtalen främst skulle handla om önskemål om vad kommunen borde göra och hade förväntat sig mer frustration. I stället beskrev många att de blev glada över att möta deltagare som ville berätta, bidra med förslag och vara delaktiga i förändring. Samtidigt fanns det skillnader i hur mötena uppfattades. Några tjänstepersoner upplevde att samtalen främst handlade om problem och i mindre utsträckning om hur deltagarna själva kunde bidra till förändring.

För vissa var berättelserna till stor del bekanta, medan andra fick höra om erfarenheter och förhållanden som de inte tidigare hade känt till eller reflekterat över. Det gällde exempelvis hur mycket människors vardag präglades av oro för egen och andras säkerhet, men också mer subtila former av utsatthet. Gemensamt för många var att det gjorde starkt intryck att höra människor själva berätta. Även om problemen var kända sedan tidigare gav samtalen en annan förståelse för vad de kan innebära i människors liv.

Förutsättningarna för dialogen skilde sig också mellan kommunerna. Vissa beskrev hur de haft en nära samverkan med muslimska organisationer under en längre tid, medan kontakterna i andra kommuner var nya.

En fråga som återkom i nästan varje möte var vad som skulle hända härnäst. Flera uttryckte en oro för att det som kommit fram inte skulle leda till tillräcklig handling och betonade ansvaret att ta vara på det förtroende som deltagarna hade visat genom att dela med sig av sina erfarenheter. Återkoppling till deltagarna i dialogmötena och ett fortsatt arbete i verksamheterna lyftes därför som centrala delar i arbetet framåt. Planerna för det fortsatta arbetet skilde sig dock mellan kommunerna. Vissa beskrev att de hade tydliga planer för återkopplingen, medan andra ännu inte hade bestämt hur den skulle gå till. De konkreta åtgärder som planerades skilde sig också åt och i vissa fall fanns en osäkerhet kring vad arbetet skulle leda till.

6.2. Hinder och utmaningar i arbetet framåt

De hinder och utmaningar som tjänstepersonerna beskrev handlade framför allt om okunskap och osäkerhet, förankring och resurser, kommunens möjligheter att påverka rasism i samhället samt relationer till civilsamhället.

Flera beskrev en vilja att deras förvaltningar skulle arbeta vidare med de frågor som hade kommit upp under dialogmötena, men pekade samtidigt på en osäkerhet kring hur de skulle göra detta på bästa sätt. Vissa tog upp bristen på kunskap om hur frågorna kunde hanteras. Det kunde bland annat gälla hur religionsfrihet kan tillgodoses i praktiken och hur olika verksamheter ska hantera frågor om bön, fasta, klädsel, mat och högtider. Även när enkla lösningar verkade möjliga fanns en osäkerhet kring vilka ramverk som gällde och hur olika

rättigheter kunde behöva vägas mot varandra. Flera beskrev att okunskapen och rädslan för att få kritik ibland kunde leda till en beröringsskräck kring frågor som rör rättigheter och religion. Det som framför allt efterfrågades var kunskap om vilka rättigheter verksamheterna behöver respektera, vilka skyldigheter de har och var det finns utrymme för enkla och flexibla lösningar.

Flera av tjänstepersonerna beskrev också en osäkerhet kring hur man kan prata om olika frågor och vilka begrepp som kan användas utan att kränka någon. Några beskrev även svårigheter att skilja antimuslimsk rasism från andra former av rasism och främlingsfientlighet och att förstå hur dessa hänger ihop. Andra betonade behovet av kunskap och en gemensam förståelse för hur bemötande, rutiner och beslut kan bidra till diskriminering och misstänkliggörande och hur sådana hinder kan hanteras.

I samtalen framkom att kunskapen om rasism varierade mycket bland kommunernas anställda. Även om många hade grundläggande kunskaper fanns det andra som kunde väldigt lite om frågorna. Flera tjänstepersoner lyfte därför fram behovet av återkommande interna samtal och utbildningar om antimuslimsk rasism och om de normer och fördomar som fanns i verksamheterna. Samtidigt beskrev de svårigheter att sprida kunskapen i en stor organisation, där rapporter och lästips inte alltid nådde fram. Kunskapsutvecklingen beskrevs i hög grad vara beroende av enskildas intresse i stället för att ingå i det ordinarie arbetet.

En annan svårighet handlade om hur arbetet förankrades i ledningen och vem som ansvarade för att driva frågorna framåt. Det framgick att förutsättningarna skilde sig mycket mellan kommunerna. Att politiker och kommunledning var överens om vikten av arbetet lyftes fram som en central förutsättning. Där arbetet vilade på en enskild eldsjäl eller en enda förvaltning, utan stöd på fler nivåer, beskrevs det som mer sårbart och beroende av enskildas engagemang. I uppföljningssamtalen betonades därför behovet av att arbetet mot antimuslimsk rasism skulle ingå i kommunens prioriterade mål, med tydligt ansvar och resurser för genomförandet.

En ytterligare svårighet som lyftes i samtalen handlade om vardagsrasismen i det omgivande samhället och det som i något samtal beskrevs som ”köksbordsrasism”. Flera personer diskuterade hur kommunen kunde arbeta med attityder och rasism på arbetsplatser, i hemmen och i offentliga miljöer, även om kommunen inte har samma möjligheter att påverka alla dessa sammanhang. Frågorna beskrevs som viktiga eftersom de påverkar vardagen för människor som är eller uppfattas vara muslimer.

Flera samtal handlade om relationerna till civilsamhället och svårigheten att skapa kontinuitet i kontakterna. Vissa kommuner hade sedan länge upparbetade relationer med muslimska organisationer, medan andra hade begränsade kontakter med ett fåtal personer. Några tjänstepersoner beskrev att det var svårt att nå muslimska invånare och utveckla dialogen långsiktigt när mycket vilade på enskilda personer. De tog också upp frågan om hur tillit kunde byggas när de själva inte kunde garantera att kommunen skulle arbeta vidare med det som deltagarna tog upp på mötena.

I uppföljningssamtalen lämnade tjänstepersonerna flera förslag på hur arbetet kunde utvecklas. Förslagen handlade bland annat om att se över regler för föreningsstöd och lokaler, skapa större enhetlighet mellan skolor och stärka personalens kunskap. Flera lyfte också behovet av närmare samarbete med muslimska föreningar och av att socialtjänsten skulle möta kommunens invånare tidigare och i fler sammanhang.

I flera kommuner diskuterades även vad som fungerade väl och vilka förutsättningar som behövdes för det fortsatta arbetet. Här lyftes kunskap och vilja hos tjänstepersoner, tillsammans med stöd för arbetet på olika nivåer. Långsiktighet och nära relationer mellan tjänstepersoner, invånare och civilsamhälle beskrevs som centrala förutsättningar. Möjligheterna att nå deltagare såg olika ut mellan kommunerna och i samtalen betonades betydelsen av personliga kontakter och praktisk hjälp för att göra det möjligt för fler muslimska invånare att delta i framtida dialogträffar. Tjänstepersonerna lyfte också vikten av att muslimska invånare själva får vara delaktiga i att utforma lösningar och att kontakten fortsätter efter mötena.

7. Slutsatser och vägar framåt

Rapporten undersöker hur personer som identifierar sig som muslimer beskriver sina erfarenheter av att leva som muslim med fokus på deras vardag i kommunerna där de bor. Syftet är att bidra med kunskap som kan stärka kommunernas arbete mot antimuslimsk rasism. I detta kapitel diskuteras resultaten som har redovisats i kapitel 4–6. Kapitlet inleds med en sammanfattande diskussion av rapportens viktigaste resultat. Därefter diskuteras konsekvenserna för individer, familjer och föreningar och för samhället i stort. Avslutningsvis diskuteras behov av vidare kunskap och uppföljning.

7.1. Sammanfattning och diskussion

En viktig ambition med den här rapporten har varit att bidra till en fördjupad förståelse av hur islamofobi och antimuslimsk rasism förekommer och tar sig uttryck i människors vardag och vilka konsekvenser utsatthet får på lokal nivå. Utgångspunkten har varit den öppna frågan: hur är det att vara muslim i din lokala kontext? Genom att låta människors egna berättelser stå i centrum har rapporten kunnat synliggöra erfarenheter som kan vara svåra att fånga utifrån en på förhand bestämd bild av problemet. Fokus kan också breddas till frågor om likvärdigt bemötande, erkännande, religionsfrihet och delaktighet.

Det är vanligt att utgå ifrån att rasism framför allt kan mätas i form av hatbrott och diskriminering och sådana berättelser finns även i den här rapporten. Men det rapporten också vill belysa är mer subtila händelser och erfarenheter. Det gäller händelser som var för sig kan framstå som obetydliga eller vara svåra att kategorisera som tydligt rasistiska, men när liknande situationer och föreställningar återkommer i olika sammanhang kan de tillsammans påverka människors trygghet, tillit och känsla av tillhörighet till samhället de lever i. Att uppmärksamma dessa vardagliga berättelser är centralt för att kunna förebygga och motverka antimuslimsk rasism, men också för att stärka invånarnas möjligheter att leva på likvärdiga villkor i kommunerna där de bor.

En viktig del av rapporten har också varit att lyfta fram berättelser om det som fungerar. Det handlar om människor som beskriver trygghet och en stark känsla av tillhörighet i sin lokala kontext och om möten där människor upplever att de blir lyssnade på och tagna på allvar. De här berättelserna är viktiga för att förstå vad som är möjligt att förändra och vilka förutsättningar som krävs för det. I följande avsnitt diskuteras studiens viktigaste resultat och vad de innebär för kommunernas fortsatta arbete med att motverka antimuslimsk rasism.

Mångfald och föreställningar om muslimer

Sammantaget visar resultaten en spänning mellan mångfalden bland deltagarna och de föreställningar om muslimer som de möter. Deltagarna har olika livssituationer och skiljer sig åt vad gäller kön, ålder, migrationsbakgrund, utbildning och förhållningssätt till islam. Trots skillnaderna beskriver många att de bemöts som representanter för islam och ses som en del av en homogen grupp, medan deras individuella erfarenheter och behov får mindre utrymme.

Detta gäller inte minst dem som har ett namn, utseende eller klädsel som passar in i stereotypa föreställningar om hur en muslim ser ut.

Detta kan förstås som en rasifieringsprocess, där människor med olika bakgrunder betraktas som ett homogent kollektiv och tillskrivs gemensamma, fasta och negativa egenskaper (Selod m.fl., 2023). Föreställningar om muslimer kan också samverka med och förstärkas av rasism kopplad till hudfärg eller ursprung. Även personer som inte är muslimer kan mötas av sådana föreställningar om de uppfattas som muslimer. Deltagare vars muslimska tillhörighet inte är synlig beskriver samtidigt att de har fått höra negativa omdömen om muslimer som de menar inte skulle ha uttryckts om omgivningen känt till deras religiösa tillhörighet.

Ett annat återkommande mönster är att muslimer framställs som ett hot eller problem och som människor som inte riktigt tillhör samhället. Sådana föreställningar omfattar också muslimska organisationer och bostadsområden som förknippas med muslimer och invandrare. De kan osynliggöra deltagarnas egna erfarenheter av delaktighet och tillhörighet, liksom den betydelse som bostadsområden, föreningar och församlingar kan ha för trygghet och gemenskap.

Det framgår också att föreställningarna är tydligt könade. Muslimska kvinnor beskrivs möta antaganden om att vara osjälvständiga och förtryckta, medan muslimska män framställs som förtryckare och säkerhetshot. Att samma kvinnor bemöts olika med och utan slöja synliggör hur föreställningar om den muslimska kvinnan kan prägla bedömningar av hennes självbestämmande och kompetens. Kvinnornas egna berättelser om sina val och förmågor riskerar därmed att få mindre betydelse än omgivningens antaganden (jfrAbu-Lughod, 2013; Selod, 2015).

I deltagarnas berättelser framträder politik och medier som centrala för hur sådana föreställningar sprids och får legitimitet. Negativa generaliseringar om muslimer upplevs ha blivit mer accepterade i Sverige under senare år. Uttalanden från politiska företrädare tillskrivs särskild betydelse. Tillsammans med mediernas språk, bildval och urval av röster kan de bidra till att föreställningar om muslimer som problem, hot eller främmande för samhället normaliseras (Jfr Kumar, 2017; Massoumi, m.fl., 2017).

För kommunala verksamheter pekar resultaten på vikten av att uppmärksamma religiös tillhörighet utan att låta den bli en färdig förklaring till människors behov, värderingar eller sätt att leva. Det handlar om att ge den enskildes egen berättelse utrymme i mötet och att reflektera över vilka antaganden som ligger bakom verksamhetens regler, rutiner, frågor och bedömningar.

Misstänkliggörande som en röd tråd genom materialet

Ett av studiens tydligaste resultat är deltagarnas återkommande upplevelse av att muslimer, muslimska uttryck och muslimska institutioner betraktas med misstänksamhet. På den diskursiva nivån kommer detta till uttryck i de föreställningar om muslimer och islam som beskrivits i föregående avsnitt. På en strukturell och institutionell nivå framträder miss-

tänkliggörandet när föreställningarna får betydelse för bemötande, bedömningar och beslut. Bön, fasta och klädsel kan tolkas som tecken på tvång, extremism eller bristande integration, och muslimsk organisering kan betraktas som en risk. På den individuella nivån innebär det att människor återkommande upplever att de behöver förklara och försvara sina val eller sin tillhörighet.

Misstänkliggörandet beskrivs ofta som subtilt. Det märks i vilka frågor som ställs, hur stämningen förändras eller i känslan av att behöva förklara sig mer än andra. Deltagarnas berättelser visar också att goda avsikter inte utesluter ett bemötande som upplevs som diskriminerande. I möten med skola och socialtjänst kan frågor som syftar till att skydda barn och kvinnor uppfattas som uttryck för stereotypa föreställningar om muslimska familjer. Flera deltagare betonar att frågor om barns välmående och självbestämmande behöver ställas. Kritiken gäller snarare upplevelsen av att antaganden görs på förhand och att muslimska familjer granskas hårdare än andra. Samtidigt beskriver tjänstepersoner i kapitel sex en osäkerhet kring hur situationer ska bedömas. Sammantaget pekar berättelserna på behovet av att kunna uppmärksamma utsatthet utan att låta antaganden om religiös tillhörighet ersätta bedömningar av den enskilda situationen.

För föreningar och församlingar framträder misstänkliggörandet som en form av villkorad legitimitet. I berättelser om nekade eller avbokade lokaler, stängda bankkonton, svårigheter att få försäkringar och hårdare granskning av bidragsansökningar återkommer upplevelsen av att behöva bevisa att verksamheten är ofarlig (jfr Poljarević, 2026). Samtidigt bjuds muslimska organisationer in som samarbetspartner till kommunen, bland annat i krisberedskap. Det synliggör en spänning mellan att betraktas som en risk och att efterfrågas som en resurs (jfr Lundgren, 2023). När generella föreställningar om muslimer och muslimska organisationer får styra bedömningar och beslut riskerar misstänkliggörandet att bidra till diskriminering. Det kan begränsa föreningars tillgång till lokaler och bidrag, men också människors möjligheter att utöva religion och få stöd.

Gemensamt för berättelserna är att individer, familjer och organisationer upplever att de behöver motbevisa omgivningens antaganden. Detta kan förstås som ett slags omvänd bevisbörda där misstanken blir utgångspunkten, medan den som misstänkliggörs får ansvaret att visa att bilden inte stämmer. För kommunala verksamheter väcker det frågor om vilka krav på förklaringar som ställs, på vilka grunder de ställs och om samma krav riktas till andra invånare och organisationer.

Neutrala och personbundna rutiner skapar ojämlika konsekvenser

Ojämlika villkor kan upprätthållas genom regler och arbetssätt som framstår som neutrala, även när det finns formella principer om likabehandling (Ray, 2019). I deltagarnas berättelser framträder ett glapp mellan dessa principer och hur frågor hanteras i verksamheternas vardag. Det handlar både om vilka behov som tas för givna och om vem som får ansvar för att hitta lösningar.

I materialet beskrivs det hur majoritetssamhällets levnadssätt och behov ofta upplevs ligga till grund för det som uppfattas som neutrala regler och rutiner. Deltagarnas jämförelser med exempelvis vegetarisk kost synliggör hur verksamheter redan anpassar sig efter vissa behov, medan religiösa behov kan kräva särskilda förklaringar och förhandlingar. Många betonar att de inte efterfrågar särbehandling, utan likabehandling, det vill säga att deras vardagliga behov ska hanteras på liknande sätt som andras. Frågan blir därmed vilka behov som betraktas som självklara och vilka som ses som undantag.

När gemensamma arbetssätt och tydligt ansvar saknas kan hanteringen bli beroende av vilken chef, tjänsteperson eller lärare den enskilde möter. Liknande behov kan då hanteras olika beroende på enskilda medarbetares tolkningar och engagemang. Personberoendet beskrivs därmed riskera att upprätthålla ojämlika villkor både inom och mellan verksamheter. När det är otydligt vem som bär ansvar kan det också innebära att frågor skickas vidare utan beslut. Ett önskemål om att använda ett ledigt rum för bön kan förbli obesvarat och därmed begränsa religionsutövningen utan att någon uttryckligen säger nej. Även uteblivna beslut kan på så sätt få konsekvenser för människors möjligheter att utöva sin religion.

Ansvaret för att hitta lösningar hamnar då ofta hos individerna själva eller deras föreningar. De behöver hitta kontaktvägar, förklara sina behov och driva frågorna vidare. Språkkunskaper, kännedom om rättigheter, kontakter och ork får därmed betydelse för vilka möjligheter människor har. Den som kan fortsätta driva sin fråga kan få till en lösning som andra i motsvarande situation blir utan.

Tjänstepersonernas beskrivningar i kapitel sex bidrar till att belysa de organisatoriska förutsättningarna bakom detta mönster. Flera uttrycker en vilja att arbeta vidare med frågorna, men också osäkerhet om vilka ramar som gäller och hur olika rättigheter ska vägas mot varandra. Det tyder på att problemen inte alltid handlar om bristande vilja, utan också om att organisationen inte ger tillräckligt stöd i form av kunskap, tydlig ansvarsfördelning och mandat. Likabehandling riskerar då att bli något som enskilda medarbetare försöker åstadkomma, snarare än något som verksamheten gemensamt säkerställer. Resultaten pekar därför på betydelsen av att fungerande lösningar blir en del av verksamhetens arbetssätt och att tillgången till dem inte avgörs av vem man möter eller hur väl man kan driva sin fråga.

Hot och trakasserier

I likhet med tidigare studier är det tydligt att synlighet spelar roll vad gäller hot, våld och andra angrepp. Särskilt kvinnor som bär slöja beskriver att de mötts av glåpord, spott och förföljelse i offentlig miljö. Församlingar berättar om rasistiskt klotter och angrepp mot religiösa lokaler. Som framgått i tidigare studier anmäls få av dessa brott, vilket innebär en risk för att utsattheten underskattas och blir mindre synlig för kommunerna.

Dessa angrepp kan förstås som budskap riktade till hela den grupp som den drabbade uppfattas tillhöra och påverkar otryggheten även för dem som inte drabbas direkt. Attacker mot moskéer och koranbränningar på andra platser inverkar på känslan av trygghet lokalt.

Även negativa uttalanden om muslimer på nationell nivå väcker oro för att föreställningarna ska få genomslag lokalt. Den lokala tryggheten behöver därmed förstås i relation till det bredare samhällsklimatet.

Otryggheten beskrivs få konkreta konsekvenser för vilka platser människor använder och om de besöker moskén, särskilt vid större samlingar. Den kan också göra att människor döljer sin religiösa tillhörighet. Angrepp och rädsla för angrepp kan därmed begränsa människors möjligheter att delta i lokalsamhället och utöva sin religion. Särskilt kvinnor beskriver hur rädsla för trakasserier och angrepp påverkar var och hur de rör sig i kommunen. På så sätt kan religionsfriheten och rörelsefriheten begränsas i praktiken, trots att ingen formell inskränkning har skett.

Kommunens reaktion efter en negativ händelse har stor symbolisk betydelse. Om hatbrott sänder ett budskap om vem som inte hör hemma, kan kommunens agerande, som att snabbt ta bort rasistiskt klotter, signalera att de drabbade hör hemma och att angreppen inte accepteras. Även kommunens förebyggande arbete med trygghets- och säkerhetsfrågor beskrivs ha stor betydelse, inte minst för moskéer och församlingar. Materialet väcker därmed frågan om hot och angrepp mot en moské hanteras som en gemensam trygghetsfråga eller som något församlingen själv får hantera. Kommunens agerande får central betydelse för muslimska invånares tillit: att deras trygghet tas på samma allvar som andras.

Lokala variationer och fungerande arbetssätt

Deltagarnas erfarenheter ger ingen entydig bild av hur det är att leva som muslim i kommunerna. Många beskriver att de trivs och känner stark tillhörighet till sin kommun, samtidigt som de ändå kan ha erfarenheter av diskriminering i enskilda verksamheter. Att trivas och känna sig hemma i sin kommun behöver alltså inte innebära att man blir väl bemött i alla sammanhang. Materialet möjliggör inte att dra några slutsatser om skillnader mellan större och mindre kommuner. Deltagarna beskriver nackdelar och fördelar med båda. Större kommuner beskrivs positivt utifrån att det finns fler mötesplatser och en större vana vid religiös mångfald, men kan också präglas av segregation och svåröverskådliga kontaktvägar. I mindre kommuner beskrivs personliga relationer kunna underlätta kontakten med det offentliga, samtidigt som tillgången till lokaler och religiös gemenskap kan vara mer begränsad. Ett aktivt arbete med trossamfund i kommunen på övergripande nivå behöver inte innebära att frågorna är förankrade i de verksamheter som invånarna möter i vardagen.

Det som beskrivs som mest centralt i de positiva erfarenheterna från kommunerna är om det finns lyhördhet, vilja att hitta praktiska lösningar, erkännande samt tillitsfulla och långsiktiga relationer. Lyhördhet handlar om att lyssna på invånare och organisationer, på de problem som finns och de behov de beskriver och ha dialog både på övergripande kommunal nivå och inom olika verksamheter. Ett exempel kan vara att socialtjänsten har dialog med invånare och besöker föreningar och deltar i träffar där invånarna får möjlighet att ställa frågor och reda ut missförstånd.

Viljan att hitta lösningar handlar ofta om relativt enkla åtgärder som man finner i dialog med dem det gäller. Det kan handla om att en skola öppnar ett rum för bön eller vila, att en arbetsgivare underlättar ledighet vid högtider eller att kommunen bidrar till en lösning på en förenings lokalbehov. De positiva exemplen handlar också om erkännande. Halalmat vid ett gemensamt julbord kan visa att muslimska medarbetares behov tas på allvar. Att muslimska invånare och högtider synliggörs i kommunens kommunikation kan också ha betydelse för känslan av att höra till. Exemplen visar hur även förhållandevis små åtgärder kan få stor betydelse för upplevelsen av tillhörighet.

I de positiva erfarenheterna framträder också betydelsen av långsiktiga relationer mellan civilsamhälle och kommunen. Tillit och förtroende byggs i vardagen, genom återkommande kontakter där människor blir lyssnade på och deras frågor och erfarenheter tas på allvar. Betydelsen av dessa relationer blir särskilt tydlig när en kris uppstår. Om kommunen enbart hör av sig när den behöver hjälp från civilsamhället, men inte finns där annars, kommer förtroendet försvagas. För kommunerna handlar det därför både om att upprätthålla kontakterna över tid och om att ge utrymme för invånarnas och föreningarnas egna frågor att forma relationen.

7.2. Konsekvenser för individer, familjer och föreningar

I materialet är det tydligt att människors och organisationers erfarenheter av att möta både subtila och mer synliga former av islamofobi får konsekvenser. Här kan perspektiven om vardaglig islamofobi hjälpa till att förstå hur återkommande erfarenheter tillsammans kan prägla vardagen (Essed, 2002; Hopkins, 2025). Det kan handla om en elak kommentar från någon i skolan, oro över att kunna få arbete om man bär slöja, negativa framställningar av muslimer i medierna, rasistiskt klotter eller oro för hur föreningen man företräder ska kunna drivas utan bankkonto och försäkring. Det blir tydligt i deltagarnas berättelser att det sällan handlar om en enskild händelse eller ett enskilt bemötande, utan om hur erfarenheter som återkommer i olika sammanhang tillsammans påverkar vardagen. Belastningen kan också förstärkas om problemen eller utsattheten inte uppmärksammas av omgivningen. Deltagarna beskriver att omgivningen sällan ingriper vid påhopp och att det är oklart vart man kan vända sig eller om händelsen kommer att tas på allvar. Det blir särskilt tydligt i skolungdomarnas berättelser.

Berättelserna visar hur återkommande utsatthet, fördomar och misstänkliggörande påverkar känslan av tillhörighet. De visar också hur utsattheten påverkar hur människor mår, hur de ser på sig själva och sin framtid, vilka drömmar de har och vilka val de gör. Det finns även beskrivningar av trötthet, oro och att känna sig deprimerad. Att möta samma föreställningar och behöva försvara sig om och om igen beskrivs också skapa en känsla av maktlöshet och hopplöshet.

Konsekvenserna ser samtidigt olika ut beroende på vilka förutsättningar personer har. För kvinnor som bär hijab blir den muslimska identiteten omedelbart synlig, vilket gör utsattheten svårare att undkomma. Barn och unga har mindre möjlighet än vuxna att välja sina sammanhang och kan ha svårare att säga ifrån, samtidigt som de befinner sig i en formativ period av sina liv. Precis som De Nolf och d'Haenens (2024) visar i sin forskningsöversikt framgår det även här att konsekvenserna inte är begränsade till dem som själva har utsatts. Även andras upplevelser av hatbrott och diskriminering kan bidra till att skapa oro och en känsla av otrygghet. Det kan också handla om oro för dem som står en närmast – inte minst barnen.

Deltagarna beskriver olika sätt att hantera utsattheten. Några överpresterar eller anpassar sitt beteende för att bli accepterade, medan andra tonar ned sin muslimska identitet, undviker vissa miljöer och sammanhang, skannar sin omgivning eller internaliserar negativa föreställningar och drar sig undan. Andra gör tydligare motstånd, säger ifrån, visar samhället vilka de är, står fast vid sin identitet eller engagerar sig genom föreningar, samtal och relationsbyggande för att påverka situationen. Samtidigt är det tydligt att även om engagemang och synlighet kan ge möjligheter att påverka, kan de också ta mycket kraft. Möjligheten att engagera sig påverkas också av tillgången till tid, ork och språkkunskaper. Dessa strategier visar att deltagarna själva försöker hantera följderna av de fördomar och hinder de möter.

På föreningsnivå framkommer liknande upplevelser av oro och trötthet och även här syns olika strategier. Det kan handla om att bjuda in till dialog och försöka bemöta fördomar, men också om att vända sig mer inåt. Även om föreningarna arbetar aktivt med frågorna, kan de vara mindre synliga offentligt. Minskad offentlig synlighet behöver inte betyda att verksamheten eller engagemanget upphör utan föreningen kan fortsätta att vara en viktig plats för gemenskap och stöd och skapa trygghet för gruppen samtidigt som kontakterna med det övriga samhället blir färre. Detta är i linje med El Far (2026) som i sin studie beskriver hur muslimska organisationer har vänt sig inåt för att skapa trygga rum men att det i sin tur kan leda till att deras roll som brobyggare kan försvagas.

Berättelserna väcker också frågor om människors och organisationers faktiska möjligheter att få sina fri- och rättigheter tillgodosedda. Rädsla eller oro för negativa reaktioner kan göra människor försiktigare med att uttrycka sin tro, organisera sig eller framföra sina åsikter. För föreningar och församlingar kan svårigheter med lokaler, bankkonton och försäkringar också begränsa möjligheterna att bedriva verksamhet och samlas. Det påverkar de praktiska förutsättningarna för religionsfrihet, föreningsfrihet och yttrandefrihet.

Sammantaget blir det tydligt att konsekvenserna av islamofobi inte bara handlar om den enskilda personen. De påverkar hur föräldrar ser på sina barns framtid, vilka val unga gör och hur föreningar väljer att verka. Deltagarnas strategier visar att de inte är passiva inför det de möter, men det blir samtidigt tydligt att göra motstånd och driva frågor kräver tid och kraft som inte alla har.

7.3. Konsekvenser för samhället i stort

Konsekvenserna berör inte bara individen utan också samhället i stort. I det här avsnittet diskuteras vad de erfarenheter som redovisas i rapporten kan innebära för tillit, demokratisk delaktighet, trygghet och beredskap samt samhällets sammanhållning. Det handlar också om människors faktiska möjligheter att delta och leva sina liv på likvärdiga villkor.

Ett återkommande mönster är att människor på olika sätt drar sig undan eller avstår från kontakter och sammanhang där de riskerar att bli utsatta. Det kan vara ett sätt att skydda sig själv och sin familj. Samtidigt väcker berättelserna frågor om vad som händer med samhällets gemensamma verksamheter och demokratiska liv när människor begränsar sitt deltagande för att känna sig trygga.

En fråga gäller tilliten till välfärdens institutioner och till samhället i stort. I materialet återkommer berättelser om personer, familjer och organisationer som oroar sig för att bemötas utifrån förutfattade meningar. Deltagare beskriver hur oron gör att en del avstår från att söka stöd hos socialtjänsten eller vården, att unga inte berättar i skolan att de mår dåligt och att kränkningar inte anmäls. Det kan innebära att personer som behöver stöd inte får det, eller får det för sent. Minskad tillit kan också göra att människor avstår från att föra fram sina erfarenheter eller samarbeta med myndigheter. Verksamheterna riskerar då att få sämre

kunskap om de behov och problem som finns. I förlängningen kan det försvaga samhällets gemensamma förmåga att ge stöd och förebygga problem.

Utsattheten kan också begränsa det demokratiska deltagandet och civilsamhällets möjligheter att verka. I materialet finns berättelser om unga som avstår från att engagera sig eller stå med på medlemslistor, om föreningar som blir mindre synliga och vänder sig inåt och om personer som inte vågar dela sina erfarenheter eller som har tröttnat på dialog som inte leder till förändring. Samtidigt kan svårigheter med bankkonton, försäkringar, lokaler och bidrag begränsa de faktiska möjligheterna att organisera sig. När dessa möjligheter minskar får människor sämre tillgång till sammanhang där de kan mötas, föra fram sina behov och få erfarenhet av ansvar och demokratiska processer. Det kan också innebära att vissa gruppers erfarenheter och perspektiv får mindre utrymme i offentliga samtal och i underlag för beslut. Kommunerna riskerar dessutom att förlora viktiga kontaktytor då föreningar och moskéer kan fungera som en länk till invånare som kommunen annars har svårt att nå.

Liknande frågor uppstår i arbetet med gemensam trygghet och beredskap. Samhällets förmåga att hantera kriser bygger i stor utsträckning på att invånare och civilsamhälle vill och kan bidra. Deltagare beskriver samtidigt hur svårt det är att känna sig som en del av detta arbete när muslimer återkommande framställs som en säkerhetsrisk. Här finns en motsättning mellan att förväntas bidra till den gemensamma tryggheten och att samtidigt uppleva att man själv betraktas som ett hot. Samhället riskerar därmed att gå miste om kunskap, kontakter och engagemang som behövs i det gemensamma krisberedskapsarbetet.

En annan konsekvens för samhället i stort handlar om att kompetens och resurser inte tas till vara. Deltagare berättar om svårigheter att få arbete och om högutbildade personer som inte får arbete inom sitt område. För kvinnor som bär slöja beskrivs ytterligare hinder. När unga utbildar sig och söker arbete men ändå upplever att likvärdiga meriter inte ger likvärdiga möjligheter kan det också påverka deras tilltro till att utbildning och ansträngning lönar sig.

Hindren hänger också samman med hur människor ser på sin framtid i Sverige. Det framkommer i berättelser om vuxna barn som inte vill bilda familj här och om föräldrar som överväger att flytta. Det handlar bland annat om välutbildade personer som har bott i Sverige hela sina liv men som ändå tvivlar på om de och deras barn kan känna sig trygga och få likvärdiga möjligheter här. Om människor väljer att flytta riskerar Sverige att förlora kompetens, arbetsinsatser och engagemang.

Otryggheten kan även påverka vilka miljöer människor söker sig till. Unga söker sig till skolor där de tror att risken för att bli ifrågasatta är mindre och människor kan välja att bo kvar i områden där de känner sig trygga. Även organisationer och föreningar beskriver hur de vänder sig mer inåt. När kontakterna blir färre minskar också möjligheterna att lära känna varandra och bemöta fördomar. För att motverka en sådan utveckling behöver de villkor som gör att människor känner sig trygga stärkas.

Sammantaget visar berättelserna hur de diskursiva, strukturella och individuella nivåerna hänger samman. Föreställningar om muslimer kan påverka verksamheters bedömningar och arbetssätt och därmed människors möjligheter att leva på lika villkor som andra. Det kan få följder för samhället genom minskad tillit till myndigheter, färre möten mellan grupper och kompetens som inte tas till vara.

7.4. Behov av vidare kunskap och uppföljning

Rapporten bidrar med kunskap om hur det är att leva som muslim i Sverige idag och hur antimuslimsk rasism tar sig uttryck i människors vardag och inom kommunala verksamheter. Kunskapen kommer att ligga till grund för en vägledning som syftar till att främja muslimsk inkludering samt förebygga och motverka antimuslimsk rasism. Samtidigt väcker resultaten flera frågor som behöver undersökas vidare.

Det finns bland annat behov av att fördjupa kunskapen om erfarenheter av antimuslimsk rasism inom äldreomsorg och socialtjänst, där kunskapen fortfarande är mycket begränsad. Det gäller exempelvis frågor om bemötande, religionsfrihet och delaktighet. När det gäller äldreomsorgen och socialtjänsten bygger rapporten främst på berättelser från anhöriga eller erfarenheter som återgetts av vänner och bekanta. Här är det viktigt att få med röster från dem som är direkt berörda. Det finns också anledning att närmare undersöka hur dessa frågor kommer till uttryck i mötet med hälso- och sjukvården, där kunskapsläget också är begränsat, inte minst i en svensk kontext. Vidare behövs mer kunskap om utsatthet och diskriminering bland anställda inom dessa verksamheter, bland annat när det gäller hur muslimska medarbetares kompetens tas till vara och hur diskriminering hanteras när någon utsätts.

Ett annat område där det behövs fördjupade studier är konsekvenserna av återkommande utsatthet över tid, exempelvis för tillit, utbildnings- och yrkesval, föreningsengagemang och känslan av tillhörighet. Här finns det också behov av att studera hur konsekvenserna kan skilja sig åt beroende på kön, ålder och andra faktorer. Även barns och ungas erfarenheter behöver undersökas vidare, särskilt hur återkommande utsatthet och ifrågasättande påverkar deras skolgång, självbild och känsla av tillhörighet.

När det gäller civilsamhället så behövs mer kunskap om hur svårigheter med lokaler, finansiering, försäkringar och säkerhet påverkar verksamheterna på både kort och lång sikt. Det är också angeläget att undersöka hur föreningarnas relation till kommunerna, liksom erfarenheter av misstänkliggörande och bristande stöd, påverkar deras möjligheter att bedriva verksamhet och delta i lokalsamhället.

Mer kunskap behövs också om hur bemötande, rutiner och beslut i dessa frågor formas inom både kommunala och regionala verksamheter. Till exempel är kunskapen begränsad om hur kommunernas styrning, ansvarsfördelning och mandat påverkar arbetet med frågor om religiös mångfald och likvärdiga villkor för alla invånare.

Ytterligare ett område att studera närmare är goda exempel, något som denna rapport delvis har lyft fram. Studier skulle till exempel kunna kartlägga fungerade verksamheter och samarbeten och undersöka vilka förutsättningar och framgångsfaktorer som har varit avgörande. Det finns även behov av uppföljning och utvärdering av särskilda satsningar och arbetssätt hos kommuner och verksamheter för att undersöka hur de påverkar invånarnas vardag och vad som händer över tid.

Mot bakgrund av resultaten i rapporten är det också tydligt att det finns behov av utbildning och stöd till kommunala medarbetare och chefer. De tjänstepersoner som deltagit efterfrågar själva mer kunskap om hur antimuslimsk rasism kan uppmärksammas och motverkas och hur frågor om religionsfrihet kan hanteras i praktiken.

Avslutningsvis har rapporten synliggjort hur antimuslimsk rasism förekommer, upplevs och får konsekvenser i människors vardag. Förhoppningen är att de erfarenheter som deltagarna har delat med sig av från olika lokala sammanhang och kommunala verksamheter kan ligga till grund för det fortsatta arbetet med att förebygga och motverka antimuslimsk rasism, både i kommunerna, hos andra berörda statliga myndigheter och samhället i stort.

Referenslista

Abu Khalaf, N., Woolweaver, A. B., Reynoso Marmolejos, R., Little, G. A., Burnett, K., & Espelage, D. L. (2023). The impact of Islamophobia on Muslim students: A systematic review of the literature. ”School Psychology Review”, 52(2), 206–223.

Abutaleb Rosenlundh, S., Lundström, M., & Vogel, A. (2021). ”Vuxna – vad gör dom? Barns röster om rasism i skolan”. Rädda Barnen.

Abu-Lughod, L. (2013). ”Do Muslim women need saving?” Harvard University Press.

Acolin, A., Bostic, R., & Painter, G. (2016). A field study of rental market discrimination across origins in France.”Journal of Urban Economics”, 95, 49–63.

Adida, C. L., Laitin, D. D., & Valfort, M.-A. (2010). Identifying barriers to Muslim integration in France. ”Proceedings of the National Academy of Sciences”, 107(52), 22384–22390.

Ahmadi, F., & Cetrez, A. Ö. (2024). ”Mångfaldsbarometern 2024”. Högskolan i Gävle.

Ahmed, A. M., & Hammarstedt, M. (2008). Discrimination in the rental housing market: A field experiment on the Internet. ”Journal of Urban Economics”, 64(2), 362–372.

Ahmed, S., & Matthes, J. (2017). Media representation of Muslims and Islam from 2000 to 2015: A meta-analysis. ”International Communication Gazette”, 79(3), 219–244.

Akbaş, E., & Gray, M. (2026). Islamophobia in social work: Epistemic coloniality and the limits of disciplinary knowledge. ”Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought”.

All Party Parliamentary Group on British Muslims. (2018). Islamophobia defined: ”The inquiry into a working definition of Islamophobia”. London.

Allen, C. (2010). ”Islamophobia”. Ashgate.

Alwall, J., & Klausen, E. (2026). ”När gränserna förskjuts: En intervjustudie om islamofobi och antimuslimsk rasism i Malmö”. Malmö stad.

Apelt, M., Koch, A., Michalowski, I., Molzberger, K., Schenk, L., & Schmidt, M. O. (2023). How organisations regulate Muslim body practices: A comparison of schools, hospitals, and swimming pools. ”Comparative Migration Studies”, 11, Artikel 32.

Ardin, A. (2026). ”They call us extremists”: Discursive repression and shrinking democratic space for CSOs in Sweden.”Islamophobia Studies Journal”, 9(2), 220–238.

Asplund Cohen, K., Pelzer, B., Kaati, L., Akrami, N., Andersson, E., & Knutas, F. (2022). ”En studie i fördom: Om rasistiska stereotyper i digitala miljöer”(FOI-R--5352--SE). Totalförsvarets forskningsinstitut.

Axner, M. (2015). ”Representationer, stereotyper och nyhetsvärdering: Rapport från medieanalys om representationer av muslimer i svenska nyheter” (Rapport 2015:1). Diskrimineringsombudsmannen.

Aziz, A. (2026). Terminology and exclusion: Muslims, racism, and concepts. ”Islamophobia Studies Journal”, 9(2), 240–249.

Aziz, S. F. (2022). ”The racial Muslim: When racism quashes religious freedom”. University of California Press.

Backvall, K. (2019). ”Constructing the suburb: Swedish discourses of spatial stigmatisation” [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].

Baeten, G., & Listerborn, C. (2015). Renewing urban renewal in Landskrona, Sweden: Pursuing displacement through housing policies. ”Geografiska Annaler: Series B, Human Geography”, 97(3), 249–261.

Bangstad, S. (2014). ”Anders Breivik and the rise of Islamophobia”. Zed Books.

Berglund, J. (2014). Swedish religion education: Objective but marinated in Lutheran Protestantism? ”Temenos”, 49(2), 165–184.

Beydoun, K. A. (2016). Islamophobia: Toward a legal definition and framework. ”Columbia Law Review Online”, 116, 108–125.

Beydoun, K. A. (2018).”American Islamophobia: Understanding the roots and rise of fear”. University of California Press.

Bleich, E. (2011). What is Islamophobia and how much is there? Theorizing and measuring an emerging comparative concept. ”American Behavioral Scientist”, 55(12), 1581–1600.

Brottsförebyggande rådet. (2021). ”Islamofobiska hatbrott” (Rapport 2021:3).

Burchardt, M., Griera, M., & García-Romeral, G. (2015). Narrating liberal rights and culture: Muslim face veiling, urban coexistence and contention in Spain. ”Journal of Ethnic and Migration Studies”, 41(7), 1068–1087.

Carlsson, M., & Rooth, D.-O. (2007). Evidence of ethnic discrimination in the Swedish labor market using experimental data. ”Labour Economics”, 14(4), 716–729.

Cato, J. (2012). ”När islam blev svenskt: Föreställningar om islam och muslimer i svensk offentlig politik 1975–2010” [Doktorsavhandling, Lunds universitet]. Lund University Publications.

Cesari, J. (2009). ”The securitisation of Islam in Europe” (Research Paper No. 15). Centre for European Policy Studies.

Cheng, J. E. (2015). Islamophobia, Muslimophobia or racism? Parliamentary discourses on Islam and Muslims in debates on the minaret ban in Switzerland. ”Discourse & Society, 26” (5), 562–586.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination. (2025). ”Concluding observations on the combined twenty-fourth and twenty-fifth periodic reports of Sweden” (CERD/C/SWE/CO/24-25). United Nations.

De Nolf, A., & d'Haenens, L. (2024). Consequences of Islamophobia: A systematic review. ”Journal of Religion & Society”, 26, 130–163.

Di Stasio, V., Lancee, B., Veit, S., & Yemane, R. (2021). Muslim by default or religious discrimination? Results from a cross-national field experiment on hiring discrimination. ”Journal of Ethnic and Migration Studies, 47” (6), 1305–1326.

Disha, I., Cavendish, J. C., & King, R. D. (2011). Historical events and spaces of hate: Hate crimes against Arabs and Muslims in post-9/11 America. ”Social Problems”, 58(1), 21–46.

Diskrimineringsombudsmannen (2022). ”Redovisning av uppdrag att utveckla kunskap om diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning”.

El Far, A. (2026). From ”Swedish-Muslimness” to ”Muslimness in Sweden”: The changing aim of Muslim civil society. ”Islamophobia Studies Journal”, 9(2), 143–158.

Elahi, F., & Khan, O. (red.). (2017). ”Islamophobia: Still a challenge for us all”. Runnymede Trust.

Eliassi, B. (2015). Constructing cultural otherness within the Swedish welfare state: The cases of social workers in Sweden. ”Qualitative Social Work”, 14(4), 554–571.

Eriksson, S., Johansson, P., & Langenskiöld, S. (2017). What is the right profile for getting a job? A stated choice experiment of the recruitment process. ”Empirical Economics”, 53(2), 803–826.

Erlandsson, A. (2024). Gendered ethnic discrimination and the role of recruiter gender. A field experiment. ”Acta Sociologica”, 67(2), 232–250.

Ernst, C. W. (2004). ”Rethinking Islam in the contemporary world”. Edinburgh University Press.

Essed, P. (2002). Everyday racism. I D. T. Goldberg & J. Solomos (red.), ”A companion to racial and ethnic studies” (s. 202–216). Blackwell.

European Commission against Racism and Intolerance. (2025). ”ECRI report on Sweden (sixth monitoring cycle)”. Council of Europe.

European Union Agency for Fundamental Rights. (2024). ”Being Muslim in the EU: Experiences of Muslims”. Publications Office of the European Union.

Flage, A. (2018). Ethnic and gender discrimination in the rental housing market: Evidence from a meta-analysis of correspondence tests, 2006–2017. ”Journal of Housing Economics”, 41, 251–273.

Fransson, S., & Lundgren, L. (2025). Trossamfundens respons på hot och hat: Digitala eller lokala begränsningar? ”Socialmedicinsk tidskrift”, 102(3), 260–272.

Ganesh, B., Frydenlund, I., & Brekke, T. (2024). Flows and modalities of global Islamophobia. ”Ethnic and Racial Studies”, 47(5), 895–906.

Gardell, M. (2011). ”Islamofobi”. Leopard förlag.

Gardell, M. (2018). ”Moskéers och muslimska församlingars utsatthet och säkerhet i Sverige”. Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism, Uppsala universitet.

Garner, S. (2017). ”Racisms: An introduction (2 uppl.)”. SAGE Publications Ltd.

Garner, S., & Selod, S. (2015). The racialization of Muslims: Empirical studies of Islamophobia. ”Critical Sociology”, 41(1), 9–19.

Green, T. H. (2015). ”The fear of Islam: An introduction to Islamophobia in the West”. Fortress Press.

Griera, M. (2012). Public policies, interfaith associations and religious minorities: A new policy paradigm? Evidence from the case of Barcelona. ”Social Compass”, 59(4), 570–587.

Groglopo, A., Ahmadi, F., & Munobwa, J. S. (2025). Unveiling Islamophobia: Navigating its presence in Sweden. ”Cogent Social Sciences”, 11(1).

Hackett, C., Stonawski, M., Tong, Y., Kramer, S., Shi, A. F., & Fahmy, D. (2025). ”How the global religious landscape changed from 2010 to 2020”. Pew Research Center.

Hanes, E., & Machin, S. (2014). Hate crime in the wake of terror attacks: Evidence from 7/7 and 9/11. ”Journal of Contemporary Criminal Justice”, 30(3), 247–267.

Hansen, E. B. (2014). Older immigrants’ use of public home care and residential care. ”European Journal of Ageing, 11” (1), 41–53.

Hassan, A., & Poljarević, E. (2026). Adjudicating Muslimness: Islamophobia and the limits of Swedish law. ”Islamophobia Studies Journal, 9” (2), 201–218.

Holgersson, H. (2025). Skies over Frölunda: ‘Mixed city’ densification and the lived space of a stigmatised modernist suburb in Sweden. ”Urban Studies”.

Hopkins, P. (2025). ”Everyday Islamophobia”. Bristol University Press.

Human Rights Council. (2024). ”Visit to Sweden: Report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief, Nazila Ghanea” (A/HRC/55/47/Add.2). United Nations.

Institutet för mänskliga rättigheter. (2025). ”Muslimska församlingar och föreningars utsatthet för islamofobi”.

Itaoui, R. (2020). Mapping perceptions of Islamophobia in the San Francisco Bay Area, California. ”Social & Cultural Geography, 21” (4), 479–506.

Jensdotter, L. (2026). Religion as a social problem in the Swedish Parliament: Constructions of the ”religious other” in motions on banning the Muslim veil and call to prayer. ”Scandinavian Studies, 98” (1), 93–119.

Jensdotter, L., & Liljefors, H. (2025). The burning Qur’an and the benign Bible: Representation of scripture(s) in the Swedish media debate on the Qur’an burnings. ”Postscripts, 15” (2), 151–177.

Kassaye, A., & van Heelsum, A. (2020). Muslim organisations’ response to stigmatisation in the media: Protest, adaptation or decoupling. ”Journal of Muslims in Europe, 9” (1), 96–118.

Katzin, M. (2021). ”Skolgårdsrasism, konspirationsteorier och utanförskap: En rapport om antisemitism och det judiska minoritetskapet i Malmös förskolor, skolor, gymnasier och vuxenutbildning”. Malmö stad.

Kevern, P., Lawrence, D., Nazir, N., & Tsaroucha, A. (2023). Religious influences on the experience of family carers of people with dementia in a British Pakistani Muslim community. ”Healthcare, 11” (1), Artikel 120.

King, R. D., & Sutton, G. M. (2013). High times for hate crimes: Explaining the temporal clustering of hate-motivated offending. ”Criminology, 51” (4), 871–894.

Kittelmann Flensner, K. (2015). ”Religious education in contemporary pluralistic Sweden” [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet]. GUPEA.

Klug, B. (2012). Islamophobia: A concept comes of age. ”Ethnicities, 12” (5), 665–681.

Kumar, D. (2017). Islamophobia and empire: An intermestic approach to the study of anti-Muslim racism. I N. Massoumi, T. Mills, & D. Miller (red.), ”What is Islamophobia? Racism, social movements and the state” (s. 49–73). Pluto Press.

Kumar, D. (2021). ”Islamophobia and the politics of empire: Twenty years after 9/11” (2 uppl.). Verso.

Laurence, J. (2012). ”The emancipation of Europe’s Muslims: The state’s role in minority integration”. Princeton University Press.

Lavee, E., & Itzchakov, G. (2023). Good listening: A key element in establishing quality in qualitative research. ”Qualitative Research”, 23(3), 614–631.

Lean, N. (2017). ”The Islamophobia industry: How the right manufactures hatred of Muslims”. Pluto Press.

Lean, N. (2019). The debate over the utility and precision of the term “Islamophobia”. I I. Zempi & I. Awan (red.), ”The Routledge international handbook of Islamophobia” (s. 11–17). Routledge.

Listerborn, C. (2015). Geographies of the veil: Violent encounters in urban public spaces in Malmö, Sweden. ”Social & Cultural Geography”, 16(1), 95–115.

Lundgren, L. (2023). ”The state and religious minorities in Sweden”. Springer.

Lundgren, L., & Fransson, S. (2025). ”Hot och risker i trossamfund: En nationell kartläggning av lokala församlingars utsatthet och sårbarhet för brott och andra risker”. Myndigheten för stöd till trossamfund.

Löhr, K., Weinhardt, M., & Sieber, S. (2020). The ”World Café” as a participatory method for collecting qualitative data. ”International Journal of Qualitative Methods”, 19.

Lövheim, M., & Axner, M. (2011). Halal-tv: Negotiating the place of religion in Swedish public discourse. ”Nordic Journal of Religion and Society”, 24(1), 57–74.

Malik, N. (2024). Foreword. I ”Islamophobia: The intensification of racism against Muslim communities in the UK” (s. 4–7). Runnymede Trust.

Massoumi, N., Mills, T., & Miller, D. (2017). Islamophobia, social movements and the state: For a movement-centred approach. I N. Massoumi, T. Mills, & D. Miller (red.), ”What is Islamophobia? Racism, social movements and the state” (s. 3–32). Pluto Press.

Meer, N., & Modood, T. (2019). The racialisation of Muslims. I I. Zempi & I. Awan (red.), ”The Routledge international handbook of Islamophobia” (s. 18–31). Routledge.

Molla, H., Rhawi, C., & Lampi, E. (2022). Name matters! The cost of having a foreign-sounding name in the Swedish private housing market. ”PLOS ONE”, 17(6), Artikel e0268840.

Muftee, M. (2023). Navigating and countering everyday antimuslim racism: The case of Muslim women in Sweden. ”Critical Sociology”, 49(7–8), 1251–1267.

Muslim Council of Britain. (2021). ”Defining Islamophobia: A contemporary understanding of how expressions of Muslimness are targeted”.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor. (u.å.). ”Trossamfund - antal betjänade”. Hämtad 15 oktober 2026, från https://www.mucf.se/rapporter-och-statistik/trossamfund-antal-betjanade#2023

Nazari, S. (2026). Employment and workplace challenges of Muslim women in the Western labor markets: A scoping review. ”Gender Issues”, 43, Artikel 40.

OHCHR. (2024, 15 mars). ”UN experts warn Islamophobia rising to ”alarming levels”. https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2024/03/un-experts-warn-islamophobia-rising-alarming-levels

Omi, M., & Winant, H. (2014). ”Racial formation in the United States” (3 uppl.). Routledge.

Otterbeck, J., & Bevelander, P. (2006). ”Islamofobi: En studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet”. Forum för levande historia.

Poljarević, E. (2026). Civic suspicion and moral sorting: Islamophobia, folkbildning, and the defunding of Muslim civil society in Sweden. ”Islamophobia Studies Journal”, 9(2), 176–199.

Poulter, S., Riitaoja, A.-L., & Kuusisto, A. (2016). Thinking multicultural education ’otherwise’: From a secularist construction towards a plurality of epistemologies and worldviews. ”Globalisation, Societies and Education”, 14(1), 68–86.

Qurashi, F. (2018). The Prevent strategy and the UK ’war on terror’: Embedding infrastructures of surveillance in Muslim communities. ”Palgrave Communications”. 4 (17).

Rana, J. (2007). The story of Islamophobia. ”Souls”, 9(2), 148–161.

Ray, V. (2019). A theory of racialized organizations. ”American Sociological Review”, 84(1), 26–53.

Razack, S. (2008). ”Casting out: The eviction of Muslims from Western law and politics”. University of Toronto Press.

Runnymede Trust. (1997). ”Islamophobia: A challenge for us all”. Runnymede Trust.

Şahin, S., Temür, B. N., Öncel, S., Aksoy, N., & Helvik, A. S. (2025). The experiences of healthcare services and ageing among older Turkish immigrants: A qualitative study. ”Journal of Advanced Nursing”, 81(10).

Said, E. W. (1979). ”Orientalism”. Vintage

Selod, S. (2015). Citizenship denied: The racialization of Muslim American men and women post-9/11. ”Critical Sociology”, 41(1), 77–95.

Selod, S., Islam, I., & Garner, S. (2023). ”A global racial enemy: Muslims and 21st-century racism”. Polity Press.

Shaheed, A. (2021). ”Countering Islamophobia/anti-Muslim hatred to eliminate discrimination and intolerance based on religion or belief: Report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief”. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.

Skenderovic, D., & Späti, C. (2019). From Orientalism to Islamophobia: Reflections, confirmations, and reservations. ”ReOrient”, 4(2), 130–143.

Skolverket. (2009). ”Diskriminerad, trakasserad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier” (Rapport 326).

Solórzano, D. G., & Yosso, T. J. (2002). Critical race methodology: Counter-storytelling as an analytical framework for education research. ”Qualitative Inquiry”, 8(1), 23–44.

Songur, W. (2021). Older migrants’ use of elderly care in Sweden: Family affects choice between home help services and special housing. ”European Journal of Social Work”, 24(3), 481–491.

Sorgenfrei, S. (2018). ”Islam i Sverige: De första 1300 åren”. Myndigheten för stöd till trossamfund.

Stjernborg, V., Tesfahuney, M., & Wretstrand, A. (2015). The politics of fear, mobility, and media discourses: A case study of Malmö. ”Transfers”, 5(1), 7–27.

Tell MAMA. (2019). ”Normalising hatred: Tell MAMA annual report 2018”. Faith Matters.

Thorén, C. A. (2024). ”Muslimer, skolan och förorten: Muslimska gymnasieelevers orienteringar och strävan efter erkännande” [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet]. GUPEA.

Thurfjell, D., & Willander, E. (2021). Muslims by ascription: On post-Lutheran secularity and Muslim immigrants. ”Numen”, 68(4), 307–335.

Thörn, C., & Holgersson, H. (2016). Revisiting the urban frontier through the case of New Kvillebäcken, Gothenburg. ”City”, 20(5), 663–684.

Turner, B. S. (2007). Managing religions: State responses to religious diversity. ”Contemporary Islam”, 1(2), 123–137.

Tyler, I. (2020). ”Stigma: The machinery of inequality”. Zed Books.

Wacquant, L. (2016). Revisiting territories of relegation: Class, ethnicity and state in the making of advanced marginality. ”Urban Studies”, 53(6), 1077–1088.

Wolgast, M., & Nourali Wolgast, S. (2021). ”Vita privilegier och diskriminering: Processer som vidmakthåller rasifierade ojämlikheter på arbetsmarknaden” (Rapport 2021:23). Länsstyrelsen Stockholm.

Younis, T. (2022). ”The Muslim, state and mind: Psychology in times of Islamophobia”. SAGE.

Zempi, I., & Chakraborti, N. (2015). ’They make us feel like we’re a virus’: The multiple impacts of Islamophobic hostility towards veiled Muslim women. ”International Journal for Crime, Justice and Social Democracy”, 4(3), 44–56.